

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**MEHDİ LİCEVÎ VE BEYANU'L-KUR'AN ADLI
TEFSİRİNDEKİ METODU**

**Hazırlayan
RAİF YILDIZ**

148106011127

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE BETÜL ORUÇ**

KONYA-2019

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI**

**MEHDİ LİCEVÎ VE BEYANU'L-KUR'AN ADLI
TEFSİRİNDEKİ METODU**

**Hazırlayan
RAİF YILDIZ**

148106011127

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYŞE BETÜL ORUÇ**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Raif YILDIZ
	Numarası	148106011127
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/ Tefsir Anabilim Dalı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Dr. Ayşe Betül Oruç
	Tezin Adı	Mehdi Licevi ve Beyanu'l-Kur'an Adlı Tefsirindeki Metodu

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Mehdi Licevi ve Beyanu'l-Kur'an Adlı Tefsirindeki Metodu başlıklı bu çalışma 25/06/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Dr. Öğr. Üyesi	Ayşe Betül ORUÇ	
2	Doç. Dr.	Mesut KAYA	
3	Dr. Öğr. Üyesi	Muhammed ERSÖZ	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	RAİF YILDIZ		
	Numarası	148106011127		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ TEFSİR ANABİLİM DALI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Mehdi Licevi ve Beyanu'l-Kur'an Adlı Tefsirindeki Metodu			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

RAİF YILDIZ

ÖZET

Günümüzde nerdeyse her dilde yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını insanlara ulaştırmak için tefsir eserleri kaleme alınmıştır. Kürtçe dili ile yazılan tefsir eserleri ise nerdeyse yok hükmündedir. Zira bazı sûrelerin kısa tefsirleri şeklinde âdeta fasikül şeklinde ele alınan eserler dışında Kur'an-ı baştan sona tam olarak tefsir eden eserler çok nadirdir.

İşte bu alandaki büyük boşluğu doldurma gaye ve gayreti ile ele alınan yeni çalışmalardan biri de Mehdi Licevî'nin *Beyanu'l-Kur'an* adlı tefsiridir. Biz de bu çalışmamızla Licevî'nin söz konusu tefsirini gerek tefsir gelenekleri, gerekse Kur'an ilimleri açısından değerlendirmeye çalıştık. Diğer bazı ilimler açısından bu tefsirin özelliklerini ortaya koymaya gayret ettik. Böylece Licevî'nin tefsir metoduyla alakalı bir takım hususları göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler:

Licevî, Kur'an, Tefsir, Beyan, Tefsir Metodu.

ABSTRACT

Today, the exegetical Works of the Almighty Quran have been written almost in every language to get across its messages to the people. There are almost no exegetical Works written in the Kurdish language. The exegetical Works, which are commented on the Quran from beginning to end, are very rare. There are only some short commentaries on some suras of the Quran. One of the recently Works, which has been written in order to remedy the major deficiency in this area, is “*Beyanu’l-Kur’an*” by Mehdi Licevî. We have tried to evaluate the work of Licevî in terms of the exegetical traditions and the theology. We have endeavored to find out the specialities of this exegesis in terms of some other sciences. By this way, we have tried to show some characteristics of the exegetical method of Licevî.

Key Words:

Licevî, Qur’an, Tafsir, Beyan, Interpretation (Tafsir) Method.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	ix
ÖNSÖZ	x

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAYNAKLARI	1
II. ÇALIŞMANIN PLAN VE METODU	2
III. MEHDİ LİCEVİ VE İLMİ HAYATI	3
A. ÖZGEÇMİŞİ	3
B. İLİM TAHSİLİ ve HOCALARI.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

BEYANU'L-KUR'AN

I. BEYANUL KUR'AN	5
A. ESER HAKINDA GENEL BİLGİ	5
B. YAZILIŞ GAYESİ	5
II. GENEL OLARAK METODU	5
A. GENEL OLARAK ÂYETLERİ TEFSİR ETME ŞEKLİ	5
B. SORU-CEVAP YÖNTEMİ	6
C. FARKLI GÖRÜŞLERE YER VERMESİ	8
1) Farklı Görüşleri Kanaat Bildirmeden Nakletmesi	8
2) Farklı Görüşlerle Kendi Görüşünü Teyid Etmesi	11
3) Farklı Görüşler Arasında Tercihle Bulunması	12
4) Farklı Görüşleri Tenkit ve Red Etmesi	14
D. KENDİ GÖRÜŞÜNÜ BELİRTMESİ	17
III. KAYNAKLARI BAKIMINDAN BEYANU'L-KUR'AN	19
IV. KÜRTÇE TEFSİR ve MEALLERİN SERENCAMI	21
A) KÜRTÇE MEÂLLER	22
1) Kısmî veya Tamamlanmamış Meâller	22
2) Tam Meâller	25
B) KÜRTÇE TEFSİRLER	28
1) Kısmî veya Tamamlanmamış Tefsirler	28
2) Tam Tefsirler	29

İKİNCİ BÖLÜM

TEFSİRİN ÖZELLİKLERİ (RİVÂYET YÖNÜ)

I. KUR'AN'I SÜNNETLE TEFSİRİ	32
A) ÂYETİN (ÂYETTE KAPALI BİR İFADENİN) TEFSİRİ İLE İLGİLİ OLANLAR	33
B) ÂYETE VERİLEN MANAYI TEYİD EDENLER	35
C) FIKHÎ BİR HÜKME ESAS OLANLAR	37
D) KELİMENİN LÜGAT MANASINI İZAH EDENLER	39
II. KUR'AN'I SAHABE SÖZÜYLE TEFSİRİ	41
A) ABDULLAH B. ABBAS	42
B) ABDULLAH B. MES'ÛD	44
C) HZ. ALİ	46
D) DİĞER SAHABİLERDEN NAKİL	47
III. KUR'AN'I TABİÛN SÖZÜYLE TEFSİRİ	49
IV. NÜZÛL SEBEPLERİ	51
A) SEBEB-İ NÜZÛLUN BELİRTİLMESİ	52
B) ÂYETİN KİMİN HAKKINDA İNDİĞİNE DAİR SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ BELİRTMESİ	53
C) SEBEBİ NÜZÛLDEN FARKLI OLARAK ÂYETTE BELİRTİLENLERİN KİM OLDUĞUNA DAİR GÖRÜŞLERİ	55
V. İSRÂİLİYYÂT	57
A) HERHANGİ BİR KAYNAK BELİRTMEDEN ALDIKLARI	61
B) TEVRAT VE İNCİL'DEN ALDIKLARI	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİRÂYET YÖNÜ

I. KUR'AN'I KUR'AN'LA TEFSİRİ	64
A) ÂYETİN MANASIYLA İLGİLİ OLANLAR	65
B) ÂYETİN İFADE TARZI İLE İLGİLİ OLANLAR	68
C) TERCİH EDİLEN ANLAMIN BAŞKA BİR ÂYETLE DESTEKLENMESİ	69
II. KUR'AN İLİMLERİ AÇISINDAN	72
A) KASASU'L-KUR'AN	72
1) Kıssalarda Belirtilen Kavimler	74
2) Peygamberlerle İlgili Olanlar	76
3) Peygamberimizin Zamanındaki Tarihi Vakalar	78
B) MENSUH ÂYETLER VE HÜKÜMLERİNİ BELİRTMESİ	81
1) Nesh İle İlgili Bazı Meselelere Temas Etmesi	81
2) Nasih-Mensuh Âyetleri Belirtmesi	83
3) Mensuh Olduğu Tartışma Konusu Olan Âyetlere Yaklaşımı	85

C) MUHKEM VE MÜTEŞABİH	87
D) HURUF-U MUKATTA'A (KESİK HARFLER)	89
E) İ' CÂZU'L-KUR'AN (KUR'AN'IN İ' CÂZ I)	91
1) Dil ve Nazım Yönüyle İ' câz	92
2) İlmi İ' câz	94
3) Gaybi İ' câz	99
F) MÜŞKİLÜ'L-KUR'AN (KUR'AN'DA ÇELİŞKİ OLDUĞU VEHMİ)... 100	
1) Tezat Varmış Gibi Görünen Âyetlere Getirdiği İzahlar	100
2) Bazı Âyet ve Hadisler Arasında Tezat Gibi Görünen Durumlara Getirdiği İzahlar	103
G) TEKRARU'L-KUR'AN	104
1) Aynı Anlama Gelmediğine Dair	105
2) Anlamın Pekleştirilmesi ve Desteklenmesine Dair	106
3) Konunun Farklı Bir Yönüne Dikkat çekilmesi	108
H) SİYAK VE SİBAK	110
III. KIRAAT İLMİ AÇISINDAN	112
IV. FIKIH İLMİ AÇISINDAN	115
V. KELAM İLMİ AÇISINDAN	118
A) İNSANIN FİİLLERİNDE SORUMLULUĞU MESELESİ HAKKINDA	119
B) BÜYÜK GÜNAHLAR MESELESİ HAKKINDA.....	119
C) RÜ'YETULLAH MESELESİ HAKKINDA	120
D) İMANIN ARTIP- EKSİLMESİ MESELESİ HAKKINDA	121
E) ŞEFAAT HAKKINDA.....	122
VI. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI AÇISINDAN.....	124
A) KELİMELERİN SÖZLÜK ANLAMLARINA DİKKAT ÇEKMESİ	124
B) ÂYETLERDE GEÇEN BAZI EDEBİ SANATLARA İŞARET.....	126
1) Müşâkele	126
2) Mecâz	127
3) Hazif	129
4) İtnab	130
5) Tağlib	132
6) El-Muhsenetü'l-Bedîyyât.....	133
7) Et-Ta'riz Bi'z-Zem	133
C) ÂYETLERDE BULUNAN TE'KİD, İSTİFHAM, ZAMİR GİBİ UNSURLAR VE ÂYETLERİN İ'RABİNİ BEYÂN	134
1) Te'kidler	134
2) İstifhamlar	136
3) Zamirler.....	136
4) Âyetlerin İ'rabını Beyân	138

D) ÂYETTE GEÇEN BAZI HARF, EDAT VE LAFIZLARIN FONKSİYONLARINA İŞARET.....	141
1) Şeddeli ve Tekrar Eden Harfler	141
2) Harfi Cerler	142
3) Vav Harfi	142
4) “لِ” ve “لِ” Edatları	143
5) “ل” Lafzı	143
6) Diğer Bazı Lafızlar	144
VII. İLMİ TEFSİR EKOLÜ AÇISINDAN	145
A) ASTRONOMİ	145
B) JEOLJİ	155
C) FİZİK	155
D) EMBRİYOLOJİ	158
E) DİĞER BAZI BİLİMLER	160
1) Deniz Bilimleri	160
2) Daktiloskopi	161
3) Zooloji	162
4) Arkeoloji	162
F) BAZI TEKNOLOJİK GELİŞMELERE İŞARET	163
G) İLMİ TEFSİR EKOLÜYLE YAZILAN BAZI ESERLERLE KISA BİR KARŞILAŞTIRMA	164
VIII. BAZI ÇAĞDAŞ KONULARIN ELE ALINIŞI	169
A) İSLAM’DA KADIN MESELESİ	169
1) Miras Taksimi	169
2) Dörde Kadar Evliliğe Müsaade Edilmesinin Hikmetleri	170
3) Cariyelerle Evlilik:	170
4) Erkeğin Yönetici Olması	171
5) Kadınlardan Peygamber	172
B) RECM CEZASI	172
C) GARANİK HADİSESİ	174
D) RESULULLAH’A BÜYÜ YAPILMASI	178
E) SİGARA İÇMEK	178
SONUÇ	180
BİBLİYOGRAFYA	184

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Dergisi
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
b.	: ibn (oğul)
BÜYDED	: Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
HÜİFD	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İHAD	: İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi
İFAV.	: İlahiyat Vakfı Yayınları
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
M.	: Miladi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
MİFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Ö.	: Ölüm tarihi
PÜİFD	: Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sahife
(s.a.v.)	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Trs.	: Tarihsiz
Terc.	: Tercüme
v.s.	: vesaire
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim tüm çağlara hitap eden, yıllar geçtikçe hem yenilenen hem de daha iyi anlaşılın Rabbimizin mu'ciz eseridir. O susamış ve dertli gönüllere yüzyıllardır Rabbimizin eşsiz rahmet deryasından katreler ve devalar sunmaya devam ediyor. O eskimeyen nağmeleriyle Müslüman kulaklara rahmet tınlarını sunmaya devam ediyor. Yeter ki buna teşne, buna hazır ve buna meftun dimağlar olsun ve O'na yönelsin.

Yüzyıllardır âlimler, müderrisler, muhakkikler ve gönül erleri O'nun rahmet deryasından susamış gönülleri suvardılar ama O yine tükenmedi ve mü'min gönüllere can suyu vermeye devam etti. Çünkü O tüm denizler mürekkep ve tüm ağaçlar kalem bile olsa Rabbinin kelimelerini yazmakla tükenmez sırrının insanlığa inzal edilmiş haliydi. Nasıl bir veya binlerce beşer O'nu tüketebilirdi.

İşte yüzyıllardır bu pınardan beslenmiş olan âlimlerimize katılmaya bir namzet de Mehdi Licevî'dir. Licevî, *Beyanu'l-Kur'an* adlı eseriyle bu sonsuz deryadan katreleri yeni kitlelere ulaştırmak maksadıyla bu eseri kaleme almıştır. *Beyanu'l-Kur'an* Kürtçe tefsirler içerisinde var olan boşluğu doldurmak gayesiyle yazılmış bir eserdir.

Çalışmamızda Kur'an'ı yeni bir kitle ile buluşturma iddiasında olan Mehdi Licevî'nin *Beyanu'l-Kur'an* isimli tefsirinde takip ettiği yöntemi ortaya koymaya gayret ettik. Çalışmamızın giriş bölümünde konumuzun önemi, amacı ve metodu hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Mehdi Licevî'nin hayatı ve ilmi hayatı hakkında bilgilere yer verdik. Birinci bölümde Licevî'nin tefsirinin genel özelliklerine ve genel olarak metoduna değindik. Çalışmamızın ikinci bölümünde ise Licevî'nin tefsirinde takib ettiği metodu öncelikle, rivâyet açısından çeşitli alt başlıklar altında değerlendirdik. Üçüncü bölümde ise *Beyanu'l-Kur'an*'ı dirâyet açısından gerek Kur'ân ilimleri ve gerekse diğer ilimler yönünden ele aldık. Bu bölümde son olarak, Licevî'nin tefsirinde takib ettiği yöntemi ilmi tefsir ekolü ve değindiği bazı güncel ve tartışmalı konular açısından ortaya koymaya gayret ettik. Sonuç bölümünde ise tefsirin öne çıkan farklı ve olumlu yönleri ile eksik ve ihmal

ettiği yönlerini değerlendirmeye çalıştık. En son olarak da çalışmamızın sonunda varılan neticeleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koyduk. Rabbimizin rızasına ulaşmak gayret ve niyetiyle yola koyulduğum bu mütevazi çalışmamın konu tercihinde ve çalışmamın başlangıcında bana yol gösterip yardımcı olan çok değerli hocam Prof. Dr. M. Sait şimşek'e, ilerki aşamalarda ve çalışma nihâyetinde değerli katkıları sunan tez danışmanım Dr. Ayşe Betül Oruç hocama da teşekkürlerimi borç bilirim. Tevfik ve başarı Allah'tandır.

Raif Yıldız
Konya 2019

GİRİŞ

I. ÇALIŞMANIN AMACI VE KAYNAKLARI

Bu çalışma *Beyanu'l-Kur'an*'ı ele alarak müellifi Mehdi Licevî'nin tefsir anlayışını ve eserindeki dikkat çekici yönlerini ortaya koymaya yönelik bir çalışmadır. Bu çalışmayla *Beyanu'l-Kur'an* incelenerek müfessirimizin Kur'an hakkındaki görüşleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezimizi hazırlarken tefsir eserlerinden, hadis kaynaklarından ve tefsir usulüne dair eserlerden, mustakil esbab-ı nüzûl kitaplarından ve çalışmamızın kapsamına giren makalelerden ve tez çalışmalarından yararlandık. Bu bağlamda konunun kavramsal çerçevesini oluşturmak için; sebab-i nüzûl, nesh, nâsîh-mensûh, siyak-sibak, Kur'an ilimleri ve İlmi Tefsir Ekolü gibi kavramların tahlili için Mukatıl b. Süleyman'ın Kur'an Terimler Sözlüğü adlı eserinden, Cürcanî'nin Ta'rifat adlı eserinden, el-İsfahânî'nin Müfredât fî Garibu'l-Kur'ân adlı eserinden, el-Hafız Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî'nin el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'ân ve Tenâsüku'd-Dürer Fi Tenâsübi's-Süver adlı eserlerinden, Muhammed Hamidullah'ın Kur'an-ı Kerim Tarihi adlı eserinden, Emin el-Hûlî'nin Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod adlı eserinden, İsmail Cerrahoğlu'nun Tefsir Usulu ve Tefsir Tarihi adlı eserlerinden, Muhsin Demirci'nin Kur'an Tarihi adlı eserinden, Ömer Nasuhî Bilmen'in Büyük Tefsir Tarihi adlı eserinden, Dr. Ahmet Nedim Serinsu'nun Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzûl adlı eserinden, Halis Albayrak'ın Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri adlı eserinden, Mustafa Ünver'in Kur'an'ı Anlamada Siyakın Rolü-Bütünlük Üzerine adlı eserinden ve birçok eserden faydalandık.

II. ÇALIŞMANIN PLAN VE METODU

Öncelikle okuyucuyu fazla teferruata boğmamak ve sıkılmamak için çok fazla örnek vermemeye gayret ettik. Genellikle 3-4 örnek ile iktifa etmeye çalıştık. Eğer müellif konuyu çok yoğun işlemişse nadiren örnek sayısını 5'e çıkardık.

Ayrıca müellif tefsir yaparken tüm âyetlerde önce Arapça'sını verdiği için biz de örneklerde genellikle önce Arapça'sını ve mealini vermeye gayret ettik. Ancak uzun âyetlerde veya müellif tarafından teyid amaçlı zikredilen âyetlerin çok olması durumunda ya mealini ya da meallerle birlikte âyet metnini dipnotta vermeyi daha uygun bulduk.

Müellifin görüşleri daha net görülsün diye âyet meallerini Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kur'an-ı Kerim mealinden aldık. Eğer müellif farklı bir meal vermişse bunu da özellikle belirterek verdik. Ayrıca tanımları ve ıstılahi bazı kavramları da farkındalık oluşturmak için italik olarak yazmaya gayret ettik.

Çalışmamız kısa bir giriş üç ve bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş bölümünde müfessirimizin hayatı, doğduğu yer, ilim tahsîli yönü ele alınmıştır. Aynı zamanda hocalarına da değinilmiştir.

Birinci bölümde tefsirin genel anlamda bir tanıtımını yaptık. Muhtevasını ve metodunu kısaca ortaya koymaya çalıştık. Müellifin eseri hazırlarken esinlendiği veya yararlandığı kaynakları da bu bölümde zikrettik. Ayrıca Kürtçe Meal-Tefsir Tarihi'ne kısa bir şekilde yine bu bölümde değindik.

İkinci bölümde ise Mehdi Licevî'nin *Beyanu'l-Kur'an* adlı eserinin özelliklerini rivâyet yönünden incelerken ilgili ve yeterli örnekleri tespit ederek uygun başlıklar altında değerlendirdik.

Üçüncü bölümde ise *Beyanu'l-Kur'an* eserini dirâyet yönünden incelerken yine ilgili ve yeterli örnekleri tespit ederek uygun başlıklar altında değerlendirmeye gayret ettik.

Bütün bunlardan sonra yapılan bu araştırmanın kısa bir değerlendirilmesi de sonuç bölümünde sunulacak çalışmamız tamamlanmıştır. Sonuç bölümü, çalışma boyunca tespit edilen önemli noktaları ve ortaya çıkan sonuçları özetlemektedir. Yani sonuç kısmında eserin kayda değer önemli ve değerli yönlerini ve eksik, hatalı veya ihmal edilen yönlerini de özet olarak vermeye çalıştık.

III. MEHDİ LİCEVÎ'NİN HAYATI VE İLİM TAHSİLİ

A. ÖZGEÇMİŞİ

Müellifin asıl adı Molla Mehdi Licevî Âmedî (Diyarbekrî)'dir. Anlaşıldığı üzere Diyarbakır'ın Lice ilçesinde doğduğu için doğduğu yere nispetle bu ismi kullanmayı tercih etmiştir. Nitekim incelemekte olduğumuz *Beyanu'l-Kur'an* adlı eserinin kapağında da bu isim yer almaktadır.

Babası, Hacı Yusuf'un oğlu Hacı Muhammed'dir. Mehdi Licevî 1951 yılında Lice'nin Dengilheva Köyü'nde doğmuştur.

Licevî'nin ailesi fakir bir aileydi. Hacı Muhammed çiftçilikle geçinmeye çalışıyordu. Çocuklarını okutabilecek maddi güce sahip değildi. Mehdi Licevî çeşitli yerlerde farklı hocalardan dersler aldı. İmam hatiplik görevine başlayabilmek için eğitiminin son dönemini muhtasar bir şekilde aldı.

Mehdî Licevî 1971 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde Gaziantep'in bir köyünde imam hatip olarak göreve başladı.

1973-1975 yıllarında askerlik hizmetini yerine getirdi. Bundan sonra yine sekiz yıl boyunca Gaziantep'te imamlık görevine devam etti. 1982 yılından itibaren ise Diyarbakır ilinde imamlığa devam etti. 1999 yılının sonbaharında 29 yıllık memuriyet görevinden emekli oldu.

B. İLİM TAHSİLİ ve HOCALARI

Mehdi Licevî asıl eğitimine önce Muş'a giderek başlamıştır. Sonrasında ise Mardin ve Şanlıurfa illerinde eğitimine devam etmiştir. Bundan sonra ise özellikle Diyarbakır'ın civar köylerinde birçok hocadan ders alarak eğitim hayatını sürdürmüştür.

Daha sonra bir müddet de Suriye'de eğitimine devam etmiştir. Bundan sonra ise eğitim hayatının önemli bir bölümünü Mardin Kızıltepe'nin Hisarî Köyü'nde yer alan Seyda Molla Hızır ile Diyarbakır'ın bir köyü olan Sergelya'da Seyda Molla Abdullah Kuği'nin yanında geçirmiştir.

Yaşadığı maddi sıkıntılar nedeniyle bir an önce memuriyete atılabilmek için olsa gerek Mehdi Licevî eğitiminin son kısmını muhtasar bir şekilde alarak sona erdirmek zorunda kalmıştır. Artık böylece Mehdi Licevî'nin memuriyet hayatı başlamıştır.

1999 yılının sonbaharında 29 yıllık memuriyet görevinden emekli olmuştur. Ve hemenardından bu Kürtçe tefsiri kaleme almaya koyulmuştur. Mehdi Licevî 1999 yılında başladığı tefsirini 2008 yılında nihâyete erdirmiştir.¹

¹ Mehdi Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, Seyda Yayınları, Diyarbakır 2015, I, 5.

BİRİNCİ BÖLÜM

I. BEYANU'L-KUR'AN

A. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİ

Eser beş cilt halinde tanzim edilmiştir. Toplam 3614 sayfadan müteşekkildir.

Beyanu'l-Kur'an tefsiri Seyda Yayınları tarafından 2015 yılında Diyarbakır'da basılmıştır. Eserde, Kürdî Arap alfabesi kullanılmıştır.

B. YAZILIŞ GAYESİ

Özetle ifade etmek gerekirse müellif hem Kürt edebiyatının gelişmesi hem de Kürtlerin de kendi dillerinde Kur'an'ı rahatça anlayabilmeleri için *Beyanu'l-Kur'an* adlı bu eserini kaleme almıştır.

II. GENEL OLARAK METODU

A. GENEL OLARAK ÂYETLERİ TEFSİR ETME ŞEKLİ

Mehdi Licevî genellikle önce sureye dair bilgileri paylaşmış sonra surenin âyet âyet tefsirine geçmiştir. Öncelikle surenin Mekkî - Medenî oluşuna değinmiştir. Eğer bunda çeşitli rivâyetler veya ihtilaf varsa bununla ilgili bazen nüzûl sebebinden bazen de tarihsel olaylardan da yararlanarak tespitine yönelmiştir. Bunda bazen kadim bazen de çağdaş müfessirlerin görüşlerinden istifade etmiş veya bu görüşlere katılmadığı zaman da bunları tenkit etmiştir.

Sure başlarında değindiği diğer bir husus ise âyet sayısıdır. Yine surenin tamamı Mekke veya Medine'de inmemişse bunların da sayısına temas etmiş zaman zaman da bunlarla ilgili farklı görüşlere yer vermiştir.

Yine sure başlarında çoğu zaman surelerin muhtevasına değinmiş âdeta sure hakkında kısa bir özet yaparak okuyucuyu sureye hazırlamıştır. Surelerin akışı içinde genellikle konuyla ilgili nadiren de konu dışında başlıklar açmış ve burada âyetlerin mesajlarına dair görüşlerini toplu bir halde okuyucuya iletmiştir.

Âyetleri tefsir ederken genellikle âyetleri tek tek tefsir etmiştir. Bazen toplu olarak birkaç âyeti tefsir ettiği de görülmektedir. Ama bunların son cüzlerde ve kısa âyetlerde yoğunlaştığı da fark edilmektedir. Müellif bazen önce âyetlerin mealini verip sonradan tefsirine geçmektedir. Bazen de hiç meal vermeden meal-tefsir şeklinde görüşlerini aktarmaktadır. Yine bu esnada gerekli gördükçe Resulullah veya sahabe başta olmak üzere diğer müfessirlerin görüşlerine yer vermiştir. Ancak bunu genellikle farklı görüşlerin olduğu âyetlerde veya kendi görüşünü teyid etmek maksadıyla yapmaktadır. Eğer değinmek istediği sebebi nüzûl varsa buna genellikle surenin başında değil ilgili âyet geldiği zaman ve surenin akışı içinde yer vermektedir.

Dikkat çekmek istediğimiz diğer bir husus da müellif; açıklamaları çok da uzatmadan öz ve akıcı bir şekilde aktararak okuyucunun sıkılmadan tefsirden istifade etmesini sağlamıştır. Yine bazen güncel meselelere de değinmesi tefsirin bu akıcılığını pekiştirmekte okuyucunun esere daha da yoğunlaşmasını sağlamaktadır.

B. SORU-CEVAP YÖNTEMİ

Mehdi Licevî eserinin kimi yerlerinde soru-cevap tarzına da yer vermiştir. Bu soru cevap tarzının genellikle ilk bakışta tenakuz varmış gibi görünen âyetlerin tefsirinde yoğunlaştığı da dikkat çekmektedir. Bu, tefsirde akıcılık sağlarken diğer taraftan da hem okuyucunun dikkatini çekmekte hem de okuyucuyu düşünmeye yöneltmektedir.

Müellif genellikle “Eğer bir kimse derse cevap olarak deriz ki, mı mi denilirse, denilirse ki, sorulursa, deriz ki, cevaben deriz ki” soru-cevap kalıplarını kullanmıştır. Nadiren de olsa kullandığı başka kalıplar da vardır.

Örnek 1:

Fatiha Suresi’nde “الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ” “Rahman ve Rahim” lafzılarını soru-cevap tarzında şu şekilde açıklamaktadır:

Eğer bir kimse; “Mâdemki Allah bu dünyada bütün kullarını iyilik ve nimetler konusunda payidar kılmışsa o zaman neden bazıları bazılarına zulüm ve zorbalıkla hükmediyor?” derse cevap olarak deriz ki; “Allah, bu geniş lütuf ve

ihşanları yanında insanlara ‘cüz-i irade’ denilen bir imkan da vermiştir. Bu imkanla kişi hür iradesini iyilik veya kötülükte kullanabiliyor. İşte bundan dolayı bazıları böyle zulüm ve zorbalık yapabiliyor. Ama Allah Teala bunların hesabını soracaktır.²

Örnek 2:

Müellif İbrahim Suresi 35. âyetini şöyle açıklamaktadır: “Eğer, ‘Hz. İbrahim Mekke’nin emin ve güvenli bir şehir olması için dua etti ama neden o zaman tarihte oraya saldırılar vuku buldu?’ denilirse cevap olarak şunu deriz: Hz. İbrahim; Allah şehri, Mekke’yi korusun, yıkılmasın istedi, Elhamdulillah da yıkılmadı. Saldıranlar olmuşsa da daimî olamamıştır. Kaldı ki emniyette olmaktan maksat Mekke halkıdır ki bu güne kadar hep emniyette oldular hatta diğer canlıları (hayvan ve bitkileri) bile.

Eğer; ‘Bir peygamber olduğu halde Hz. İbrahim kendi bile puta tapmaktan korunması için neden dua etmiştir ve neden neslinden de birçok putperest var?’ denilirse cevaben deriz ki “ Burada Hz. İbrahim sadece bir kul olarak aczini ve noksanlığını beyan etmiştir yoksa asla putlara tapınmaktan korktuğu ve bundan emin olmak için değil. ‘Neden neslinden birçok putperest var?’ sorusuna gelince Hz. İbrahim’in duası zamanındaki nesli için olabilir. Eğer sadece o zamanki nesil için değilse bile kendinden sonraki neslinin tamamen putlara tapmamasını yani her zaman içlerinden muvahhid Müslümanların var olmasını istediği için olabilir. Kaldı ki bu da bir gerçektir, tarih boyunca muhakkak neslinde Müslümanlar var olmuştur.”³

Örnek 3:

Bakara Suresi 29. âyetten anlaşılıyor ki gökler, yerlerden sonra yaratılmıştır. Naziat Suresi 30. âyette “ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَا - *Ardından yeri düzenleyip döşedi.*” yani yeryüzü göklerden sonra yaratılmıştır, deniyor. Peki bu zıt değil midir? Hayır çünkü yer göklerden önce yaratılmıştır. Sonra da gökler yaratılmıştır ancak yeryüzü sonra döşenmiştir.

² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 23-24.

³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 592-593.

C. FARKLI GÖRÜŞLERE YER VERMESİ

Mehdî Licevî hem âyetlerin tefsirinde hem de ele aldığı fıkıh, akaid, kıraat gibi çeşitli konularda zaman zaman farklı görüşlere de yer vermiştir. Müellif kimi zaman bu görüşler arasında açıkça tercihte bulunurken kimi zaman da bunları uzlaştırma yoluna gitmiştir. Ancak bazen hiçbir tercih veya görüş bildirmediği aktarımları da sözkonusu olmuştur.

Müellif bu görüşleri aktarırken “... denildi, ihtilaf edildi, değişik görüşler vardır, denilmiştir ki, iddia etmişlerdir...” gibi kalıplar kullanmıştır. Müellif bu farklı görüşleri aktarırken genellikle âlimlerin adını açıkça zikretmiştir. Ancak bazen âlimlerin veya şahısların adını zikretmeden “şöyle diyen, şöyle denildi, ... iddia edilse de, bazı cahiller diyor ki” gibi ifadelerle de aktarımlarda bulunmuştur.

Müellif bu görüşleri değerlendirirken genellikle; “doğrusu, en doğrusu, güzeli, en güzeli, biz de diyoruz ki, biz de deriz ki, bu zayıftır, bu doğru değildir, bu yanlıştır, bu geçersizdir, bu reddedilmiştir, bu hatadır...” gibi ifadeleri kullanmıştır.

Müfessir genel olarak çeşitli görüşlere 3 şekilde yer vermiştir:

1) Farklı Görüşleri Kanaat Bildirmeden Nakletmesi

Mehdî Licevî kimi zaman farklı görüşleri kanaat belirtmeden aktarmıştır.

Örnek 1:

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي (الظَّالِمِينَ) Bir zaman Rabbi İbrahim'i bir takım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: “Ben seni insanlara önder yapacağım.” İbrahim de, “Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)” demişti. Bunun üzerine Rabbi, “Benim ahdim (verdiğim söz) zâlimleri kapsamaz” demişti.” (Bakara; 124) âyetini açıklarken “Hz. İbrahim’in Sınandığı Kelimeler” başlığı altında yine farklı görüşleri herhangi bir açıklama veya tercih yapmadan şu şekilde aktarmaktadır: Bu konuda çeşitli görüşler vardır. Bunlar: İkrime ben bunu İbn Abbas’a (ö. 68/687-88) sorduğumda bana; “Bunlar İslam’ın üzerine bina edildiği 30

şeydir. Bunlardan 10 tanesi Tevbe Suresi'nin 112. âyetinde⁴ gelmiştir. Diğerleri (20 tanesi) ise Ahzab Suresi 35. âyetinde⁵ geçmiştir.

Diğer bazılarına göre ise bu Hz. İbrahim'in birkaç yerde sınanmasıdır. Diğerleri ise küçükken yıldız, güneş ve ay ile sınanması, sünnet olması, oğlunu kurban etmekle sınanması, ateşe atılması ve oğluyla birlikte göç etmesidir.⁶

Örnek 2:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ إِنِّي فَتَحْتُ لَكَ الْقُرْآنَ وَرَأَيْتُكَ إِلَىٰ وَمُطَهَّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ ۖ - *Hani Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkar edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.”* (Âl-i İmrân; 55) âyetini açıklarken müellifimiz ardı ardına şu farklı görüşleri herhangi bir açıklama ve tercihte bulanmadan aktarmaktadır: “Birçok müfessir bu âyette “takdim-te’hir” olduğunu savunur. Yani “إِنِّي رَأَيْتُكَ إِلَىٰ وَمُطَهَّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمُتَوَفِّيكَ” “*Ey İsa, muhakkak ki seni Yahûdiler’in kötülüklerinden ve şerrinden kurtaracağım. Önce seni kendi katıma alacağım. Sonra da seni vefat ettireceğim*”. O yüzden derler ki; Allah İsa peygamberi sağ olarak göklere yükseltti. Eceli gelinceye kadar meleklere arasında yaşayacak.

Yine başka âlimler de; “مُتَوَفِّيكَ” lafzı ölüm veya canın alınması anlamına gelmez. Kötülüklerden korumak anlamına gelir. O yüzden de ‘takdim ve te’hir’e gerek yoktur dediler.

⁴ التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ ۖ - Bunlar, tövbe edenler, ibâdet edenler, hamdedenler, oruç tutanlar, rükû’ ve secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah’ın koyduğu sınırları hakkıyla koruyanlardır. Mü’minleri müjdele.”

⁵ إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّانِمِينَ وَالصَّانِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا - Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü’min erkeklerle mü’min kadınlar, itaatkar erkeklerle itaatkar kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah’a derinden saygı duyan erkekler, Allah’a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah’ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”

⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur’an*, I, 132.

Yine Mevdûdî (ö. 1979) gibi bazı âlimler ise şöyle anlam verdiler. Allah “Ey İsa artık seni peygamberlikten azledeceğim. Zira sen onlara mucize gösterdiğin halde inanmadılar hatta seni öldürmek istiyorlar.”⁷ (Zaten senden önce nicelerini öldürmüşlerdi.)⁸

Örnek 3:

Müellifimiz Enfal Suresi 19. âyetini açıklarken âyete dair farklı görüşleri şu şekilde yorumsuz bir şekilde naklediyor: Kimileri bu âyet için; “Mekkeliler Bedir savaşı’nda önce Kabe’nin üstüne yapışarak ‘Allah’ım bu iki taraftan kim haklıysa ona zafer nasib et.” diye dua ettiklerini söylemişlerdir. İşte Allah da onlara alaycı bir tavırla işte istediğiniz zafer, yani Müslümanlar haklı olduğu için onlar zaferi tattılar, buyurmuştur.⁹

Diğer bir kısım müfessirler ise burada muhatabın Müslümanlar olduğunu ve “ey Müslümanlar eğer siz Mekkeli müşriklere galip gelmeyi istiyorduysanız işte zafer. Ancak eğer bundan sonra düşmana karşı gevşeklik gösterirseniz muhakkakki sayınız çok olsa bile kafirleri başınıza musallat eder. İyi bilin ki Allah inananlarla beraberdir.” anlamına geldiğini söylüyor.¹⁰

Örnek 4:

Yine müellif Yunus Suresi’nin 26. âyetini açıklarken herhangi bir yorum veya ilave yapmadan farklı görüşleri şöyle aktarıyor: Yunus Suresi’nin 26. âyetinde geçen “وَزِيَادَةٌ” kelimesinin anlamı bazı müfessirlere göre cennette Allah’ı görmektir. Ama diğer bazılarına göre ise o kişilerin cennette mükafatlarının birkaç kat fazla olması demektir. “أَحْسَنُوا” kelimesi ise iyilik yapmaktır. Resulullah’ın Cibril hadisinden hareketle bir işi ne olursa olsun tam yapmaktır.¹¹

⁷ Ebu’l-A’lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, (Çev. M. Han Kayânî, Y. Karaca ve diğerleri), İstanbul, 2005, I, 262.

⁸ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 309-310.

⁹ İbn İshak, İbn Hişam, *Sîre*, II 280; Vâkîdî, *Megâzî*, I, 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 431; Belâzurî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, I, 129; Taberî, *Târîh*, II, 281; Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, III, 74; İbn Seyyid, *Uyûnu’l-Eser*, I, 257; Zehebî, *Megâzî*, s. 68; Ebu’l-Fidâ, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, III, 282.

¹⁰ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 170-171.

¹¹ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 333-334.

Örnek 5:

Yine müellifimiz Licevi Rad Suresi 2. âyetindeki “عَمَدٍ” lafzını açıklarken kanaatini belirtmeden diğer farklı görüşlere şöyle yer vermektedir: Rad Suresi 2. âyetindeki “عَمَدٍ” lafzı Kur’an’da üç yerde geçmektedir. Biri burada, biri Lokman (10)’da diğeri de Hümeze (9)’de olmak üzere. İbn Kesîr (ö. 774/1373), Fahri Râzî (ö. 606/1210), Muhammed Abduh (Ö. 1323/1905), Seyyid Kutup (ö. 1966) ve Ali Sâbûnî (ö. 2015) gibi bazı müfessirler diyor ki, “السَّمَوَاتِ” lafzı “تَرَوْنَهَا” nin zamiridir.¹² Yani Allah tıpkı gördüğünüz gibi gökyüzünü sütunsuz yaratmıştır, anlamına gelir. Ancak Celaleyn gibi bazı müfessirler ise Zamir “عَمَدٍ” lafzı içindir, yani Allah gökyüzünü bazı sütunlar üzerinde durdurmuştur ama siz göremezsiniz.” diyor.¹³

2. Farklı Görüşlerle Kendi Görüşünü Teyid Etmesi

Örnek 1:

Müellif Bakara Suresi 29. âyetinde geçen “سَنَعٌ” kelimesini açıklarken görüşünü teyid etmek için birçok görüşü şu şekilde aktarmaktadır: “سَنَعٌ” kelimesi Kur’an’da 20 defa kullanılmıştır. Bunun 7’si göklerin 7 kat olduğunu bildirmek için kullanılmıştır. Fransız M. Bucille diyor ki; “سَنَعٌ” kelimesi Kur’an-ı Kerim ’de çokluk anlamında kullanılmıştır. Nitekim bir kısım Yunanlılar, Romalılar ve Müslümanlar 7’yi çokluk anlamında kullanmışlardır. Bu da gösteriyor ki; gökler 7 katmandan daha fazla katmandan oluşmaktadır. Ama henüz bilim adamları bile bunun farkına varamamıştır.¹⁴

Örnek 2:

Müellifimiz A’raf 54. âyetinde yer alan “ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ - *Sonra arşa yerleşti.*” cümlesine dair görüşünü İmam Malik (ö. 179/795) ile destekleyerek şu şekilde aktarmaktadır: “ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ - *Sonra arşa yerleşti.*” ifadesi bizim için karanlıktır. İmam Malik de diyor ki¹⁵ “ - الْإِسْتَوَاءُ مَعْلُومٌ وَالْكَفَيْفَةُ مَجْهُولَةٌ وَالْبَحْثُ عَنْهَا بِدْعَةٌ ”

¹² Muhammed Ali Es-Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, Ensar Neşriyat, 3, 208-209.

¹³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 539.

¹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 53.

¹⁵ İbn Kudâme, *Lüm'atü'l-i'tikad*, İstanbul 1981, s. 15; Cemâleddin el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vil*, Beyrut 1398/1978, VII, 98-99; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-Sıfât*, Mısır 1358, s. 408.

Allah'ın arşa yerleşmesi, hakim olması gerçektir ancak nasıl olduğu meçhuldür ve onu irdelemek de (araştırmak da) bidattir.¹⁶

Örnek 3:

Besmelenin Fatiha Suresi'nin ve diğer 112 surenin birer âyeti olduğunu tespitinde bulunan müellifimiz bunun ardından da iddiasını teyid eden görüşleri ve rivâyetleri şu şekilde sıralıyor: Besmele Fatiha Suresi'nin bir âyetidir. Mekke ve Kûfe'nin kurra ve fâkihleri, İbni Mübarek (ö. 181/797), İmamı Şafî (ö. 204/820) bu görüştedirler. Bundan dolayı Fatiha Suresi ile birlikte açıktan okunur. Zaten Rabbimiz “وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ” “Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.” (Hicr; 87) buyuruyor. İşte bu âyetlerden maksat Fatiha Suresi'nin âyetleridir. Zira Peygamberimiz (sav) şöyle buyuruyor; “فاتحة الكتاب - Fatiha Suresi'nin tamamı 7 âyettir ve ilk âyeti besmeledir.

Ayrıca İbn Abbas'tan bir rivâyette; “Kur'an'da besmeleyi okunmayan kişi 114 âyeti okumamış olur.” dediği nakledilir.¹⁷

3) Farklı Görüşler Arasında Tercihle Bulunması

Müfessirimiz kimi zaman da farklı görüşleri aktardıktan sonra kendi görüşlerini de ifade etmiştir.

Örnek 1:

Müellifimiz Sebe Suresi 13. âyetinde geçen “تَمَائِيل - heykeller” lafzı ile alakalı heykel yapımına dair farklı görüşleri naklettikten sonra bunlardan birini tercih ederek kendi görüşünü şu şekilde ifade ediyor: Sebe Suresi 13. âyetinde “تَمَائِيل - heykeller” denilmiştir. O cinler, Hz. Süleyman'a heykel de yapıyorlardı. Kadı Beyzâvî (ö. 685/1286) diyor ki; “Peygamber ve meleklerin heykellerini yapıyorlardı ki ona baksınlar ve Allah'a kulluk etsinler. Ancak daha sonra heykel yapmak yasaklandı.¹⁸

¹⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 46-47.

¹⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 21.

¹⁸ Beyzâvî, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vil*, çev. Doç. Dr. Şadi Eren, İstanbul, Selsebil Yayınları, 2011, III, 605-606.

Keşşaf'ta ise "Buradan maksat insan ve hayvan heykeli değildir. Zira Hz. Süleyman, Hz. Musa'nın şeriatıyla muamele ediyordu. Tevrat'ta da tıpkı İslamiyette olduğu gibi insan ve hayvan heykeli yapmak haramdı. Buradan maksat Hz. Süleyman'ın süs, ziynet, manzara, nakış ve dekorasyonudur."¹⁹ deniyor. Gerçekten de bu son anlam daha doğrudur. Zira bugün kimileri bu âyetin işaretleriyle insan ve hayvan heykeli yapmanın helal olduğunu iddia ediyorlar. Bu iddia doğru değildir. Çünkü hiçbir peygamber asla haram işlememiştir, işlemez de.²⁰

Örnek 2:

Müellif Hûd Suresi 43. âyetini açıklarken Nuh Tufanı'yla ilgili görüşleri aktararak bir tanesini şu şekilde tercih ediyor: Alûsi (ö. 1270/1854) gibi bazı müfessirler; bu âyet gösteriyor ki bu tufan dünyanın her yerinde olmuştur, görüşündedirler. Kimileri de hayır bu tufan sadece Nuh Kavmi'nin yaşadığı bölgede olmuştur, demiştir. Bu doğru olabilir zira o gün henüz insanlar çoğalmamış ve yeryüzüne dağılmamıştı.²¹

Örnek 3:

Müellif Rum Suresi 39. âyetinde geçen "الرَّيْبَا" lafzının sadaka anlamına geldiğini savunanlarla faiz anlamına geldiğini savunanlar arasında ikinciyi şu şekilde tercih ediyor: Allah bu âyette Müslümanları yavaş yavaş faizi bırakmaya alıştırtıyor. Tıpkı içkinin haram kılınması gibi faiz de peyder pey haram kılınmıştır. Nitekim peşi sıra Bakara 276, Ali İmran 130, Bakara 275 ve Bakara 178. âyetler inmiştir. Mevdudi diyor ki,²² "İbn Abbas gibi bazı müfessirler burada geçen "رِبَا" lafzının faiz anlamına değil sadaka ve hediye anlamına geldiğini iddia etmişlerdir. Ancak doğrusu şudur ki Hasan Basrî (ö. 110/728), Suddî (ö. 127/745), Alusî (ö. 1270/1854) ve Nisaburî (ö. 728/1328) gibi birçok müfessirin de ifade ettiği gibi buradaki "رِبَا" kelimesi haram

¹⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut), III, 572.

²⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 81.

²¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 415.

²² Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, IV, 307.

olan faiz anlamındadır ve Allah faizi de peyder pey haram(yasak) kılmıştır. Zira faiz de içki gibi o günkü toplumda çok yaygındı ve bir anda kaldırılması zordu.²³

Örnek 4:

Müellif, İbn Abbas gibi Furkan Suresi 69. âyetini Nisa 69. âyetle ilişkilendirip haksız yere kasten adam öldürenlerin ebediyen cehennemde kalacağını iddia eden görüşe karşın tersini savunanların yani ebediyen cehennemde kalmayacağını savunan görüşe şu şekilde katılmaktadır: “ يُضَاعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا - *Kıyamet günü onun azabı kat kat artırılır ve horlanmış olarak orada ebedî kalır.*” (Furkân; 69) Onlar (müşrikler) iki kat cezalandırılırlar. Biri inkâr ettikleri için diğeri de zina, adam öldürme, zulüm, talan gibi kötü davranışlarından dolayı. Ya da cehennemde onların ateşi söndükçe yeniden tutuşturulur anlamına gelir ve onlar orada ebedî kalırlar.

İbn Abbas'ın da dahil olduğu kimileri bu âyeti Nisa 93 ile ilişkilendirip haksız yere kasten bir müslümanı öldüren ebediyen cehennemde kalır demişlerdir. Oysaki Fethu'l-Bârî'de deniyor ki, Nisa 48. âyetinde²⁴ Allah'a ortak koşmak dışında bütün günahların affedilebileceği belirtiliyor. Dolayısıyla katilin samimi tövbesi de makbuldür. Ayrıca Resulullah'ın 100 adamı öldüren Yahûdî kıssası da bunu pekiştiriyor. Öyleyse “ فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا - Kim bir mümini kasten öldürürse, cezası, içinde ebedî kalacağı cehennemdir” ifadesinin anlamı haksız yere masum birini öldürme günahının ağırlığını beyan etmektedir, ebediyen cehennemde kalmayı değil.²⁵

4) Farklı Görüşleri Tenkit ve Red

Mehdî Licevî kimi zaman çok farklı görüşlere de yer vererek hem okuyucuyu bundan haberdar etmekte ve hem de okurların doğruya ulaşabilmesi için daha doğru olduğunu savunduğu kendi tespitlerini de okura aktarmaktadır.

²³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 774.

²⁴ “ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدِ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ” - Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah) ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.” (Nisâ; 48)

²⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 477-478.

Örnek 1:

“ وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ وَمِنَّا الْقَاسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ تَحَرَّوْا رَشَدًا ” - *Kuşkusuz içimizde müslüman olanlar da var, hak yoldan sapanlar da var. Kim müslüman olursa, işte onlar doğruyu arayıp bulmuşlardır.*” (Cin; 14) âyetini açıklarken müellif; cinlere ceza ve mükafat yoktur iddiasında bulunanların görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır:

Bazıları “Cinler için mükafat yoktur sadece cezadan kurtuluş vardır.” demişlerdir. Yine bazıları “Cinler ateşten yaratıldığı için onlara azab yoktur.” demişlerdir. Bu görüşleri müellifimiz şu şekilde reddediyor: “Bu iki iddia da yanlıştır. Zira Allah tüm kullarına adil olduğunu, kimseye zerre miktarı haksızlık yapmayacağını beyan etmiştir.

Cinlerin ateşten yaratıldığı için ceza görmeyecekleri (ateşin onları yakmayacağı) iddiasına gelince bu da doğru değildir. Zira cinler sadece ateşten ibaret değildir. Onların da canı, ruhu vardır. Bedenlerinde de ateşten başka şeyler olabilir. Kaldı ki insan da çamurdan yaratıldığı halde bir parça çamur insana sertçe fırlatıldığı zaman canını acıtıyor.”²⁶

Örnek 2:

Müellif Kasas Suresi 53. âyetinden açıklarken “İslam” ve “Müslüman” kavramlarının sadece Hz. Muhammed’in getirdiği dinin ve ona inanan ümmetinin özel adı olduğunu savunan Süyûtî ve Mevdûdî gibi âlimlere şöyle karşı çıkıyor: Kasas Suresi 53. âyetindeki “ كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ” - *Şüphesiz biz ondan önce de Müslümandık, derler.*” ifadesi için Süyûtî (ö. 911/1505) ve Mevdûdî’nin de yer aldığı bazı müfessirler²⁷ “ مُسْلِمِينَ – Müslümanlar ” ve “ إِسْلَامٌ – İslam ” kavramlarının sadece Muhammed ümmeti ve Hz. Muhammed’in getirdiği din için kullanıldığı iddiasında bulunmuşlardır ancak bu görüş doğru değildir. Zira “ مُسْلِمِينَ – Müslümanlar ” lafzının Allah’a inanan tüm zamanlardaki insanlar için; “ إِسْلَامٌ – İslam ” lafzının da Allah’ın gönderdiği tüm dinler için kullanıldığını gösteren birçok (Ali İmran 19, 67, 85; Yunus 72; Bakara 13; Zariyat 36 ve Yusuf 101 gibi) âyet vardır.²⁸

²⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 294.

²⁷ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, IV, 193.

²⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 671-672.

Örnek 3:

Müellifimiz “ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَاسْأَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ -Dedi ki, “Hayır! Bunu şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım!” (Enbiyâ; 63) âyetini açıklarken “Hz. İbrahim üç yerde yalan söyledi” iddiasına önce Mevdûdî’nin itirazını şöyle aktarmaktadır:

Bir hadiste Peygamberimiz (sav) Hz. İbrahim’in 3 yerde yalan söylediğini belirtiyor. Bunlar:

- 1) Putları kırdıktan sonra ben kırmadım demesi.
- 2) Hasta olmadığı halde hastayım demesi. (bu ikisi Kur’an’da yer alır.)
- 3) Mısır kralı karşısında eşi Sare için kızkardeşim demesi.

Mevdûdî diyor ki bu hadis sened yönüyle sahih olsa bile mana yönüyle zayıftır. Zira bir peygamberin (Yani Hz. Muhammed’in (sav)), atası olan bir peygamber (Hz. İbrahim) için bunları söylemesi uygun düşmez.²⁹

Bundan sonra müellifimiz Mehdi Licevî; Mevdûdî’nin üç yalan meselesine dair bu görüşlerini üç yalanın da gerekçesini ortaya koyarak şu şekilde reddediyor:

- 1) Ben kırmadım derken yalan söylemedi zira kendimden kırmıyorum demek istedi. Zira bunu O’na Allah yaptırdı.
- 2) Hastayım derken gerçekten hastalanmış olabilir.
- 3) Sare için kızkardeşim demesi doğrudur zira Sare O’nun dînî ve beşerî olarak kardeşidir.³⁰

Örnek 4:

Sad Suresi 34. âyetini³¹ açıklarken Hz. Süleyman hakkında Buhârî’deki bir rivâyetten neşet eden ve bir peygambere yakışmayacak bir iddia hakkında görüşleri nakleden müellifimiz bunlara şu şekilde karşı çıkarak meseleyi çözüme kavuşturuyor: Kimileri bu âyeti “Hz. Süleyman bir gün dedi ki bugün 70 (veya 60) eşimle birlikte olup hamile bırakacağım ki onlar da Allah yolunda savaşsın. Bunu kendinden emin bir şekilde ve inşallah demeden söylemiş. Nihâyetinde o gece sadece

²⁹ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’an*, III, 314.

³⁰ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, III, 227.

³¹ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ - Andolsun, biz Süleyman’ı imtihan ettik. Tahtının üstüne bir ceset bıraktık. Sonra tövbe edip bize yöneldi.” (Sâd; 34)

bir eşi hamile kalmış ve o da yarım doğmuş. Eşi de onu getirip Hz. Süleyman'ın tahtına atmış ve böylece hatasını anlayıp tövbe etmişti.” şeklinde yorumluyor.

Bu yorumun da nedeni Buhârî’de yer alan bir hadistir.³² Ancak bazı âlimler bu hadisin sened yönüyle sahih olabileceğini ancak aklen ve peygamberlik yönünden mümkün olamayacağını belirtmişlerdir. Belki bu, peygamberin yanlış İsrâîliyyât bilginlerine dair verdiği örneklerden biriydi ancak raviler bu ifadeyi unuttu veya atladi. Kaldı ki bu hadis bu konuyla ve bu âyetle ilgili anlatılmamıştır.

Yine bu konuyla ilgili burada yer verilemeyecek kadar akıl almaz hadisler rivâyet edilmiştir. Âyetin anlamı şöyledir: “Biz Süleyman’a bir hastalık verdik ki çok zayıf ve bitkin düştü. Tıpkı ölü bir cesede döndü. Böylece onu sınıadık.”³³

Örnek 5:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ - O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Bakara; 29) âyetinde geçen “سَبْعَ سَمَاوَاتٍ” ifadesine dair bazı görüşlere müellifimiz şu şekilde karşı çıkıyor: Bu âyette geçen 7 kat “سَبْعَ سَمَاوَاتٍ” ifadesini atmosferin yedi şeklinde açıklayanlar olmuştur. Ancak bu doğru değildir. Zira Ali İmran 133. “وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ” - Cennetin genişliği yer ve gökler kadardır.” âyetiyle bu açıklamayı birleştiresek cennet, yer ve 7 kat atmosfer kadar olur ki bu da çok küçük bir cennet tanımı olur ve bu da doğru değildir. Çünkü atmosfer dünyayı çevreleyen dar bir boyuttadır.³⁴

D. KENDİ GÖRÜŞÜNÜ BELİRTMESİ

Müellifimiz eserde âyetlerin tefsirinde genellikle kendi görüşlerini serdediyor. Ama zaman zaman farklı görüşlere de yer verdiği oluyor. Muhtemelen bu görüşleri konuya genişlik katmak, kendi görüşlerini teyid etmek ya da tam tersine bu görüşlerin yanlış olduğunu kendi görüşleriyle ortaya koymak gibi amaçlarla okuyucuya aktarmaktadır. Ama her halde müellifin bundaki en önemli amacı hem

³² Buhârî, “Enbiyâ”, 40.

³³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 252-523.

³⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 52.

okuyucuyu bu görüşlerden haberdar etmek ve hem de tefsirine akıcı bir üslup kazandırmak olsa gerektir. Belki de bunu teyid eden en güzel örnek olarak güncel veya bilimsel bazı meselelere değinmesi zikredilebilir. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde zaten ayrıntılı değineceğimiz için burada bir iki örnekle buna değinmek yeterli olacaktır.

Örnek 1:

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصَّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِيَّاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَّاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ “ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصَّيَامَ إِلَى الْبَيْتِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ - *Oruç gecesinde kadınlara yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz.*” (Bakara; 187)

Bu âyetin giriş kısmını müellifimiz; “ Âyette kadın ve erkek birbirleri için bir elbisedir buyuruluyor. Nasıl ki bir insan elbise giymeye muhtaçsa kadın ve erkek de birbirlerine böyle muhtaçtır. Yani nasıl ki elbise insanın ayıp ve kusurlarını örtüyorsa işte kadın ve erkek de birbirlerine destekleriyle; kötülük, kusur, hata ve günahlar karşısında bir perde, bir engel ve hatta bir bariyer görevi görür. İşte o yüzden paygamberimiz buyurmuştur ki: ‘ Kim evlenirse dininin yarısını korumuş olur, artık diğer yarısı için de kendini sakınsın.’³⁵ şeklinde izah ediyor.³⁶

Örnek 2:

“ (وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ) “Allah’tan başka taptıklarınızın ise size yardım etmeğe güçleri yetmez. Onlar kendilerine de yardım edemezler.” (A’râf; 197) âyetini açıklarken müellifimiz ilgili diğer âyetlerin de ışığında Kur’an’a bütüncül bir bakış açısıyla Müslüman bir davetçinin üslubu hakkında bazı tespitlerini “Davetçinin Üslubu” başlığı altında şu şekilde paylaşıyor:

1) Düşmanın zulmüne, baskısına karşı gönlü ferah ve sabırlı olmalı. Ancak arkadaşlarına karşı merhametli olmalı, kin tutmamalı.

³⁵ Süyûtî, *Camii’s-Sağır*, 6, 139.

³⁶ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 184.

- 2) Davetçi genel bir dil kullanmalı ki herkes onu kolaylıkla anlayabilsin.
- 3) Anlayışsız ve sert insanlarla tartışmayı derinleştirmemeli. Davetçi karşıdakinin alay ettiğini görünce hemen uzaklaşmalı yoksa sonu zarar olur.
- 4) Davetçi baktı ki muhatap haddini aşarak üzerine çok geliyor, davasına zarar vermeden bilebiliyorsa muhatabın sorularına cevap vermeli.³⁷

Böylece müellifimizin eserini kısaca tanıtmış, metodunu da genel olarak ifade etmiş olduk.

III. KAYNAKLARI BAKIMINDAN BEYANU'L-KUR'AN

Licevî'nin tefsir ettiği âyetlerle ilgili olarak genellikle aşağıdaki başlıklar çerçevesinde diğer kaynaklara başvurduğunu söyleyebiliriz.

1. Âyetlerin tefsiri çerçevesinde ortaya koyduğu görüş ve yorumlara destek ve yardımcı olması için,³⁸
2. Karşı çıktığı görüşleri ortaya koymak için,³⁹
3. Âyetlerin tefsiri ile ilgili farklı ihtimalleri ve görüşleri değerlendirmek ve göstermek için,⁴⁰
4. Âyetlerin nüzûl sebepleri ile ilgili rivâyetleri belirtmek için,⁴¹
5. Kur'ân'ı Kerim'de geçen kelime ve kavramları izah etmek için.⁴²

Âyetlerin tefsiri çerçevesinde dile getirilen görüşleri derleyip aktardıktan sonra, Licevî'nin, farklı yerlerde farklı tavırlar ortaya koyduğu görülür. Bu tavırları da aşağıdaki gibi gruplandırıp sıralamak mümkündür:

³⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 152.

³⁸ İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 21, 53, 57, 320-322, 494, 707-708; II, 46-47, 573; III, 296-299, 783-784; IV, 57, 110, 129-130, 567; V, 12, 241.

³⁹ İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 52, 477-478, 696, 726; II, 416; III, 227, 671-672; IV, 252-523, 344, 567; V, 9, 12, 294, 452, 523.

⁴⁰ İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 44, 53, 117-120, 132, 309-310, 415, 477-478, 528, 534; II, 170-171, 333-334, 415, 439, 539, 558, 567, 573, 610, 702, 778-779; III, 296-299, 341, 381, 447-448, 774; IV, 81, 129-130, 252-253, 257, 344, 364, 365-366; V, 9, 185, 452, 352.

⁴¹ İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 37, 103, 176, 185, 196, 275, 281, 289-290, 318-320, 354, 433-434, 479-482, 492-493; II, 279, 304; III, 393-394; IV, 530; V, 361, 454.

⁴² İlgili örneklerin bir kısmı için bkz. Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 52, 53, 309-310, 534; II, 334-334, 539; III, 277, 774, 783-784; IV, 81, 178, 364-366; V, 452, 528.

1. Bir kısım görüşleri ve rivâyetleri problemlerine, tutarsızlıklarına veya dayanaksızlıklarına, İslâm itikadına aykırı olduklarına işaret ederek eleştirir; kabul etmez, kendi görüşünü aktarır.

2. Aktardığı görüşler arasından tercihte bulunur.

3. Kimi zaman görüşleri aktarmakla yetinir ve herhangi bir yorumda bulunmaz.

4. Bazen aktardığı görüşlere kendi yorumunu da ekleyerek bu görüşleri daha da detaylandırır.

5. Kimi zaman aktardığı görüşleri te'lif etmeye çalışır.

6. Bazen de görüşleri aktarır ama bu görüşlerden ziyade âyetin vermek istediği mesaja vurgu yapar.

Licevî'nin tefsirinde yer verdiği hadisler incelendiğinde onun, en fazla Sahihayn tabir edilen Buhârî ve Müslim'den, ardından Süyûtî'den nakiller yaptığı görülür. Ayrıca İmam Malik başta olmak üzere Ahmed bin (b.) Hanbel, Beyhakî ve Tirmizî'den de nakiller yaptığı görülür. Pek de bilinmeyen Mansur Ali Nasıf el-Huseynî'nin Tâc adlı eseri de Licevî'nin hadis naklettiği kaynaklar arasındadır. Licevî'nin naklettiği hadislerin çoğu için kaynak zikrettiği ve hadislerin metinlerini verdiği, pek de az olmayan geri kalanları için herhangi bir kaynak zikretmediği ve sadece hadislerin manasına atıfta bulunmak sûretiyle ilgili hadisleri âyetlerin tefsirinde kullandığı görülür.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Licevî'nin tefsirinde en çok alıntı ve atıfta bulunduğu tefsirler sırasıyla şunlardır: İbn Hacer El-Askalânî'nin Fethu'l-Bârî'si, Taberî'nin Cami'u'l-Beyân'ı, Râzî'nin Mefâtihu'l-Gayb'ı, Kurtubî'nin el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân'ı ve İbn Kesîr'in Tefsiru'l-Kur'ân'i'l-Azîm'i. Bunların dışında, İbn Abbas, Mevdûdî, İbn Mes'ûd, Beyzâvî, Hz. Âişe, Saîd Nursî, Ali Sabûnî, Seyyid Kutub, Zemahşerî, Mâturîdî, Alûsî ve Abduh Licevî'nin alıntı ve atıfta bulunduğu başlıca müfessirler olarak sayılabilir.

Kur'ân'da yer alan bazı kelimelerin anlamları için Licevî'nin genellikle, Râğîb el-İsfahânî'nin el-Müfredât fi Garibu'l-Kur'ân ve İbn Manzûr'un Lisânu'l-Arab adlı eserlerine başvurduğu görülür.

Ehli Kitabı konu edinen âyetlerin ve Kur'ân kıssalarının tefsirinde, Lincevî'nin yer yer İncil ve Tevrat'a atıfta bulunması ve onlardan alıntılar yapması da yine dikkat çekmektedir.⁴³

Licevî'nin tefsirinde, ismini çok fazla zikretmemesine rağmen özellikle bilimsel tefsirle ilgili konularda Said Nursî'nin Risale-i Nur'undan esintilerin de önemli ölçüde yer bulduğu görülmektedir.

Mehdî Lincevî'nin kendisi, tefsiri ve tefsirinin kaynaklarıyla alakalı yukarıdaki bilgileri verdikten sonra şimdi de *Beyanu'l-Kur'an* tefsirini ayrıntılı bir şekilde irdeleyeceğimiz ve eserde takib ettiği metodu değerlendireceğimiz ikinci bölümümüze geçebiliriz.

IV. KÜRTÇE TEFSİR ve MEALLERİN SERENCAMI

Müslüman olan tüm toplumlar Kur'an'ı Kerim'i anlamak için kendi dillerinde Kur'an tercüme ve mealleri yazdıkları gibi Kürtler de kendi dillerinde meal ve tefsirler kaleme almışlardır.

Kürt bilginleri, Müslüman olduktan sonra Arap alfabesinde bulunmayan bazı sesleri bu alfabeyle ilave ederek muhtelif eserleri bu alfabe ile telif etmişler.⁴⁴

Erken bir dönemde İslam'la şereflenen Kürtler, Kur'ân-ı Kerîm'i kendi dillerine tercüme etmeye çok uzun yıllar sonra başlamışlardır. Bunda birçok faktörün etkili olduğunu söylemek mümkündür. En başta meâl diye tabir edilen Kur'ân-ı Kerîm'i tercüme etme faaliyetinin, ilk dönem Müslümanları tarafından bir ihtiyaç olarak görülmemesi, Kur'ân'ın tercüme edilip edilemeyeceği tartışmaları ve son olarak Kürt toplumunun içinde bulunduğu siyasal ve sosyal ortamın uzun bir süre buna müsaade etmemesi vb. hususlar bu gecikmenin sebepleri arasında zikredilebilir.⁴⁵

⁴³ Lincevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 320-322; II, 416; III, 341.

⁴⁴ Nusrettin Bolelli, "Alfabe'nin İcadı ve Tarih Boyunca Kürtlerin Kullandığı Alfabeler", *BÜYDED*, 1, Sy.1, (Ocak 2015): 8-27, Nusrettin BOLELLİ, "Kürt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı", *BÜYDED*, 1, Sy.1, (Ocak 2015): 67-81.

⁴⁵ Haşim Özdaş, "Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği)", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 8 Sy.1 (Nisan-2016): 341.

Bu konudaki çalışmalar çok sınırlı olduğu için,⁴⁶ bazı yeni çalışmalara⁴⁷ çokça müracaat etmek durumunda kalacağız. Kürtçe meâl-tefsir tarihine baktığımız zaman ilk dönemlerde kısmî veya bitirilmemiş meal-tefsir çoğunlukta iken yakın dönemlerde ise tam (baştan sona) meal-tefsirler dikkati çekmektedir. O yüzden Kürtçe Meal-Tefsir Tarihi'ni tam ve kısmi olmak üzere iki ana ve iki alt başlık altında toplamak yerinde olacaktır.

A. KÜRTÇE MEÂLLER

1. Kısmî veya Tamamlanmamış Meâller:

a. (Ji) Tefsîra Quranê

Cizre Miri (Mîrê Cizîra Botan) Bedirhan Paşa'nın (ö. 1870) torunu olan Kamran Alî Bedirhan (ö. 1978) tarafından hazırlanan bu meâl, "Hawar" dergisi ile "Roja Nû" gazetesinin⁴⁸ farklı sayılarında "Tefsîra Quranê" başlığıyla yayımlanmıştır.⁴⁹

Derginin basımının durmasından dolayı tamamı yayımlanmamış olan mealin aslında tamamlandığı Kamran'ın, Hawar dergisinin 27. sayısında "*Allah'ın lütfuyla, Kur'an'ın tefsirini (meâlini) tamamladık*" ifadesinden anlaşılmaktadır.⁵⁰ Bu arada ilgili çalışmada her ne kadar tefsir ismi geçse de aslında bu bir meâl çalışmasıdır. Bu

⁴⁶ Ömer Uluçay, "Kürtçe Kur'an Çevirisi". *Bîr* (Araştırma-İnceleme Dergisi), sayı. 8, 2008, s. 174-183.

⁴⁷ Nusrettin Bolelli, "Alfabe'nin İcadı ve Tarih Boyunca Kürtlerin Kullandığı Alfabeler", *BÜYDED*, 1, Sy.1, (Ocak 2015); Nusrettin BOLELLİ, "Kürt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı", *BÜYDED*, 1, Sy.1, (Ocak 2015); Haşim Özdaş, "Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği)", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8 Sy.1 (Nisan-2016); Abdulcelil BİLGİN, "Kur'an'a Divan Durmak Vahyin Renk ve Tonlarının Cizirî'nin Şiirindeki Nicel Yansımalarına Dair Bir İnceleme", *Mukaddime*, 2017, 8 (Özel Sayı 1); Haşim Özdaş, "Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler 'Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz' Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2015); Davut Işıkoğan, "Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53:2 (2012).

⁴⁸ 1943-46 yılları arasında Beyrut'ta Kürtçe ve Fransızca yayın yapan bu gazete, toplamda 73 sayıdır. Kamran Alî Bedir-Xan'ın hazırlamış olduğu Kur'an-ı Kerim meali, Hawar dergisinin yayınına son vermesinden sonra, bu gazetenin 57.59, 61, 63, 64, 66, 68, 69, 70-71 ve 72 sayılarında yayımlandı.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Haşim Özdaş, "Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği)", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8 Sy.1 (Nisan-2016); 343-344; Haşim Özdaş, "Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler 'Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz' Örneği" (Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2015); 8-43.

⁵⁰ Bedir-Xan, "Tefsîra Quranê", c. II, sayı. 27, Nisan 1941, s. 686.

ismin verilmesinin nedeni de o dönemde “*meâl*” kavramının yaygın olmaması olsa gerekir.⁵¹

Meâlin genel özelliklerine gelince; meâlde serbest tercüme yöntemi hâkim olup sade ve gâyet anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Fatiha sûresinde âyetler, bir bölüm halinde rakam verilmeden tercüme edilmiş iken, diğer sûrelerde âyet numaraları belirtilmiştir. Arapça orijinalleri yerine, sûrelerin isimlerinin Kürtçe tercümelere verilmiştir. Ayrıca sûrenin kaç âyet olduğu ve nerede nazil olduğu şeklindeki bilgilerin yanı sıra, dipnot ve parantez içi açıklamalara da başvurulmuş ve okuyucuya yabancı veya ağır gelir düşüncesiyle, “Rahman” ve “Rahim” örneklerinde olduğu gibi önce kelimenin Arapçasına ve (;) işaretinden sonra Kürtçesine yer verilmiştir. Bunun dışında Meâlde sehven bazı hatalar da meydana gelmiştir.⁵²

b. Fâtiha Sûresi Meâli

Hicri 1365/Miladi 1946 yılında Abdülkerim el-Kurdî tarafından hazırlanan Fâtiha sûresinin meâli, Muhammed Hamidullah (ö. 2002) ile Tunuslu Hicri Bey’in birlikte kurdukları France-Islam adlı aylık dergide yayınlanmıştır.⁵³

Hamidullah, pek çok dilde yapılan Fatihâ sûresinin tercümelerini bir araya getirmiş ve *Translations of The Qur'an in Every Language* adıyla yayınlamıştır.⁵⁴ Dördüncü baskıya hazır olan eserde Fâtiha sûresinin 142 dilde tercüme örnekleri vardır.⁵⁵

c. Çend Âyetin ji Qur'an a Mecîd

⁵¹ Hawar dergisinin 27-54. sayılarında yayınlanan bölümler, 1971 tarihinde Paris Kürt Enstitüsü tarafından, *Ji Tefsîra Quran* başlığıyla basılmıştır. Mealin tamamı değil; sadece ilk altı sûrenin meâli yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği), *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 8 Sy.1 (Nisan-2016): 340-357; Özdaş, “*Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler*”, 22.

⁵² *Hawar*, c. II, sayı. 51, s. 1079; *Ji Tefsîra Quranê*, s. 72; *Roja Nû*, (sayı. 63), 26.11.1945, s. 2.

⁵³ İhsan Süreyya Sırma, “Paris Müslümanları Öksüz”, *Yeni Dünya Dergisi*, Mayıs 1997, yıl. 4, sayı. 44, s. 49.

⁵⁴ Özdaş, “*Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci*”, 343; Özdaş, “*Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler*”, 7.

⁵⁵ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, trc. Salih Tuğ, 5. Baskı, İstanbul, İrfan Yayıncılık ve Ticaret, 1993, s. 1161.

Azad ve Azad Zelal müstear adıyla “Çend âyetin ji Qur’an a Mecîd” başlığıyla Fatiha sûresi ile birlikte Bakara sûresinin 175. âyetine kadarki bölümü içeren, Kürtçe Kur’ân meâli, 1992’de yayın hayatına başlayan Nûbihar dergisinin 1-7. Sayılarında yayınlanmıştır.⁵⁶ Meâl, Latin alfabesiyle hazırlanmıştır.

d. Meala Cuzû ‘Emma

Abdurrahman Uçaman (ö. 1998) tarafından hazırlanan bu meâl, Kur’ân-ı Kerîm’in Âmme cüzü diye bilinen 30. cüzünden 9 sûrenin (Nebe’ ile Târik sûreleri arası) meâlidir.⁵⁷

Meâlin genel özelliklerine gelince meâlde, her sûrenin girişinde sûrenin muhtevası hakkında kısa bilgiler verildikten sonra âyetlerin meâline yer verilmiştir. Meâl, Arapça orijinalinden Kürtçeye tercüme edilmiştir. Sûrelerin orijinal Arapça isimleri muhafaza edilmiştir. Âyetlere tek tek meâl vermek yerine, birkaç âyete bir arada meâl verme tercihinde bulunulmuş ve zaman zaman âyetler, nazma yakın bir üslupla tercüme edilmiştir.

e. Qur’ana Pîroz

Bu meâl, Irak’ın Zaho kentinde dünyaya gelen ve şu an ise Finlandiya’da yaşayan Husein Muhammed tarafından hazırlanmıştır. ”Qur’ana Pîroz” adlı Kur’ân-ı Kerîm Kürtçe meâli, “<http://www.kulturname.com/?s=muhammed&paged=7>” adlı sitede farklı zamanlarda Fatiha, Bakara ve Yûsuf sûreleri ile 23. sûre olan Mü’minûn’dan Kur’ân’ın sonuna kadarki bölümler yayınlanmıştır. Yani 3-11 ve 13-22 sûreleri arası henüz tercüme edilmemiştir.

Husein, giriş bölümünde kullandığı kaynaklara ve tercümede takip ettiği metoda değinmiştir. Kürtçe kaynaklardan, Kurmancî lehçesinde hazırlanan Seyit Ali Şîlanî’nin meâlinden, (Kurdî Arap alfabesiyle hazırlanmıştır), Abdullah Varlı ile Muhammed Hakkari’nin meâllerinden ve Soranî lehçesinde hazırlanan Burhan Muhammed Emin’in “*Tefsîrî Asan*” tefsirinden istifade ettiğini söylemiştir. Ayrıca Abdullah Yusuf Ali, Muhammad M. W. Pickthall ile M. H. Shakir tarafından

⁵⁶ Özdaş, “Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci”, 344.

⁵⁷ İlgili tercüme için bkz. *War* (Araştırma-İnceleme Dergisi), sayı. 4, 1998, s. 151-161.

İngilizce olarak hazırlanmış olan meâllerden ve birkaç Arapça tefsir kaynağından da yararlandığını belirtmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in Kürtçe tercümesinde, olabildiğince sade, kolay ve standart Kürtçeyi kullandığını, peygamberlerin adlarını Kürtçe formuna uygun "Biraîm, Simayîl, Aqûb ve Ûsiv" şeklinde kullandığını ifade etmiştir.

2. Tam Meâller

a. Quran a Pîroz û Arşa wêye Bilind

Türkiye'de matbu ilk Kurmancî meâl, Abdullah Varlı'ya (ö. 2012) aittir. Meâl, Latin ve Arap harfleriyle hazırlanmıştır. Bu meâl 1994 yılında yayınlanmıştır.

Meâlde, Kur'ân'ın standart Arapça metni, çerçeve içinde yer almaktadır. Sûre girişlerinde, sûrenin Mekkî-Medenî ve sûrenin âyet sayısı hakkında bilgiler verilmiştir. Meâlde Huruf-i Mukattaalar, tercüme edilmemiş ve parantez içinde, "sûre başlarında gelen bu tür harflere ayrık harfler denilir." şeklinde bir açıklamaya yer vermiştir. Gerçek manalarını Allah daha iyi bilir, şeklinde bir açıklamaya yer verilmiştir.

Ayrıca müellif, sûrelerin orijinal adları yerine Kürtçe karşılıklarına yer vermesi nedeniyle çokça eleştirilmiştir.⁵⁸

b. Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz

"*Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz*" adlı meâl, Mehmet Demirdağ (Mele Muhammed Garsî Farqînî) tarafından hazırlanmıştır. Nûbihar Yayınevi tarafından tek cilt olarak 2003 yılında basılmıştır.

Meâlin Resmi Mushaf tertibine göre hazırlanmış olup sonunda önsöz, sayfa numaraları ile birlikte alfabetik ve normal sûre adlarını içeren indeks, Kürtçe ve Arapça hatim duası yer almaktadır. Arapça Kur'ân metni ortada, kenarlarında ise Kürtçe meâli bulunmaktadır. Sûre girişlerinde, sûre hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Ayrıca parantez haricinde açıklama veya dipnota da başvurulmamıştır.

⁵⁸ Özdaş, "Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler", 50-51.

Meâlle ilgili baskı-ımla hataları, şiveden kaynaklanan kimi gramer sorunları ve tercümede anlam bulanıklığı taşıdığı yönünde kimi eleştiriler yapılmıştır.⁵⁹

c. Ronahiya Qur'ana Pîroz

Ronahiya Qur'ana Pîroz adlı meâl Muhammed Hakkari tarafından 1999'da başlanıp 2007 yılında tamamlamıştır. Eserin birinci baskısı 2007'de Nûbihar Yayınevi tarafından, ikinci baskısı ise Ravza Yayıncılık tarafından 2011'de yapılmıştır.

Mealin âyet tercümesinde, hem lafzî hem de serbest tercümeyle bir arada görmek mümkündür. Kürtçe'nin Hakkari şivesiyle hazırlanmasından dolayı eserin geniş kitlelere hitap etmesi güçleşmektedir. Meâlde geçen sözcükleri açıklamaya yönelik alfabetik olarak hazırlanan Kürtçe-Kürtçe küçük bir sözlük, sûrelerin ad ve sayfa numaralarını belirten -Mushaf tertibine göre ve alfabetik olarak hazırlanan- iki indeks de bulunmaktadır.⁶⁰

d. Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî

Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî adlı meâl, Molla Hüseyin Êsî (Hüseyin Gündüz), Molla Se'îd Girdarî (Said Yıldırım) ve Molla Muhammed Bêrkevanî (Mehmet Seyhan) tarafından hazırlanmıştır.

Meâl şimdiye kadar beş defa basılmıştır.⁶¹ Eserde, sûrenin Mekkî-Medenî olduğu ve sûrenin âyet sayısı hakkında bilgi verildikten sonra âyetlerin meâline geçilmiştir.

Mealin âyet çevirisinde, manevî tercüme tekniği hâkim olmakla birlikte yer yer lafzî tercüme örneklerine de rastlamak mümkündür.

Eserde yer yer yapılan meâl dışı açıklamalar,⁶² bu çalışmayı diğer Kürtçe meâllerden ayırmaktadır. Ancak bu açıklamaların bazı bölümleri, dil ve imla

⁵⁹ Bkz. Özdaş, "Kur'an'ın Kürtçe Çevirileri", s. 52-57, 65-69, 69-77.

⁶⁰ Muhammed Hakkari, *Ronahiya Qur'ana Pîroz*, (Önsöz) s. 9-14.

⁶¹ Eserin 1. baskısı 2008'de, 2. baskısı 2011'de, 3. ve 4. baskısı 2014'te, 5. baskısı ise Nisan 2015'te Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından, "*Meala Qur'ana Pîroz an Kurdî/Qur'ana Pîroz û Meala wê ya Kurdî*" adıyla, yapılmıştır.

⁶² Bkz. Hûd, 11/5; Mü'minûn, 23/66.

açısından bazı sorunları barındırdığı söylene de yayınlanan Kürtçe meâller arasında en başarılı meâllerden biridir. Zira bu meâlde standart Kürtçe esas alınmıştır. Kürtçe gramer hataları ise çok azdır.⁶³

e. Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî

Kürtçe ve Türkçe'nin birlikte yer aldığı *Qur'ana Piroz Kurdî-Tirkî Meala wê ya İcmâlî (Wateya wê ya kurt û puxtedar)*” *Kur'ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâlî (Kısa ve Öz Anlamı)* adlı meâl çalışması, Tenvir Neşriyat yayınları tarafından İstanbul'da tek cilt halinde 2009'da basılmıştır.

Eserin Türkçe Meâli, Nusrettin Bolelli ile Niyazi Beki tarafından hazırlanmış, Kürtçe meali ise, Abdulkerim Bingöl ile Muhammed H. Feyzi tarafından yapılmıştır.

Eser, standart Mushaf tertibine göre hazırlanmıştır. Kürtçe meâl sağda, Türkçe meâl solda ve Kur'ân metni ise ortadadır. Meâl Latin alfabesiyle hazırlanmıştır.⁶⁴

f. Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî

Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî adını verdiği Kürtçe meâli hazırlamak için 1996 yılında çalışmalara başlayan Fikri Bozkurt (Amedî), çalışmasını 2009 yılında tamamlamıştır.

Amedî, Seyyid Kutup'un (ö. 1966) *Fizilal'il Kur'ân'ı*, Mevdudi'nin (ö. 1979) *Tefhimu'l-Kur'ân'ı*, Diyanet Vakfı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ali Bulaç, Talat Koçyiğit (ö. 2011) ve Süleyman Ateş'in meâllerinin yanı sıra, diğer pek çok Kur'ân meâlini içinde barındıran Hasenat programından yararlanarak,⁶⁵ bu eserini kaleme aldı. Meâl, bitiminden uzun yıllar sonra, Ensar Yayınevi tarafından 2014'te yayınlanmıştır.

⁶³ Özdaş, “Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci”, 349.

⁶⁴ Nusrettin Bolelli ve Niyazi Beki, *Kur'ân-ı Kerim Türkçe-Kürtçe Meâl-i İcmâlî (Kısa ve Öz Anlamı)*, Tenvir Neşriyat, İstanbul 2009, (Taksim), s. yok.

⁶⁵ Fikri Amedî, -Kürtçe mealin yazarı- “*Qur'ana Kerîm û Meala wê ya Kurdî adlı Kürtçe mealin hazırlanması*”, Diyarbakır, 10.04.2015.

Latin alfabesiyle hazırlanan meâle, sade bir anlatım hâkimdir. Ancak meâlde, Kürtçe imla ve gramer noktasında bazı sıkıntılar mevcuttur. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'deki, kimi mecâzi ifadeler, lafzî olarak tercüme edilmiştir.⁶⁶

B. KÜRTÇE TEFSİRLER

1. Kısmî veya Tamamlanmamış Tefsirler

a. Tefsîr a Hilmî

Oğlu Abdulkuddus tarafından Molla Ahmed Hilmî Qoxî'nin (ö. 1996) müsveddelere yazılarından geriye kalan meâl ve tefsir notları, *Tefsîr a Hilmî Sûretê Fatîhê u Beqere û çend âyetên Alê 'Îmrân*" adıyla 2013 yılında yayınlamıştır. Kurdî Arap alfabesi kullanılan bu eserde tefsirin yanında -Bakara sûresinin 222. âyetine kadar- Al-i İmrân sûresinin 9. âyetine kadarki âyetlerin meâlleri vardır.⁶⁷

Tefsirde, sûre hakkında verilen kısa bilgilerden sonra âyetlerin meâl ve tefsiri yapılmıştır.

b. Fevaîdu'd-Dîn Tefsîra Sûretê Yasîn

Sadece Yasin sûresinin tefsiri yer alan bu çalışma, 1949'da Diyarbakır'ın Kulp ilçesine bağlı Gavgas köyünün Mêrg'emê mezrasında dünyaya gelen Ahmet Afşin tarafından kaleme alınmıştır. Çalışma, Molla Ahmet'in istinsahıyla 2005 yılında basılmıştır.

Arap alfabesiyle hazırlanan bu kısa tefsirin girişinde, sûrenin muhtevası hakkında bilgi verilmiştir.⁶⁸ "*Mena Kelîmên Evan Âyetan*" (Bu Âyetlerdeki Sözcüklerin Anlamı) başlığı altında âyetlerin anlamı özet halinde verilmiş ve daha sonra "*Tefsîra Evan Âyetan*" (Bu Âyetlerin Tefsiri) başlığı altında âyetler tefsir edilmiştir.

⁶⁶ Özdaş, "Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci", 350; Özdaş, "Kur'an'ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler", 43.

⁶⁷ Mela Ehmed Hilmî el-Qoğî, *Tefsîr a Hilmî (Sûretê Fatîhê u Beqere û çend âyetên Alê 'Îmrân)*, haz., Abdulkuddus Hilmî (Yalçın), Bangaheq Yay., İstanbul 2013, s. 11-12.

⁶⁸ Ahmet Afşin, *Tefsîra Sûretê Yasîn*, s. 5.

2. Tam Tefsirler

a. Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî

Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî adlı tefsir, 1920 tarihinde Siirt'in Eruh ilçesine bağlı Nivela köyünde dünyaya gelen Muhammed Şirin Keskin (ö. 2009) tarafından hazırlanmıştır.⁶⁹

1980 yılında tefsirini yazmaya başlayan Molla Muhammed Şirin, sekiz yıl süren bir çalışmanın sonucunda, 1988 yılında tefsirini tamamlamış ve uzun yıllar sonra 1995 yılında basabilmiştir. Müellif, Kadî Beyzâvî⁷⁰ (ö. 685/1286), İbrahim el-Bağdadî⁷¹ (ö. 741/1341), en-Neseî⁷² (ö. 710/1310) ve İbn Abbas'ın (ö. 68/787-88) tefsirlerinden yararlanarak bu çalışmayı hazırladığını belirtmektedir.⁷³

Arap alfabesiyle hazırlanan eser, 1995'te Diyarbakır Söz tarafından basılmıştır. İkinci baskısı ise Diyarbakır Söz ile Seyda Kitapevi tarafından 2008'de, iki cilt halinde yayınlanmıştır.⁷⁴

Aslında bu eser tefsirden ziyade meal-tefsir tarzına yakın bir eserdir.⁷⁵

b. Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî

Mehdi Okçu tarafından, 1999 yılında yazılmaya başlanan *Beyanu'l-Qur'an bi Zimanê Kurdî* adlı tefsir çalışması, 2008'de tamamlanmıştır. Eser ilk olarak, Diyarbakır'da Seyda Kitabevi tarafından 3 cilt halinde, 2010 yılında basılmıştır. Eserde, Kürdî Arap alfabesi kullanılmıştır. 2015 yılında aynı kitabevi tarafından 5 cilt halinde ikinci baskısı yapılmıştır.⁷⁶

⁶⁹ Recep Özdirek, "Cumhuriyet Döneminde Şırnak Bölgesinde Yaşayan Âlimlerin Fıkıhla İlgili Eserlerinin Değerlendirmesi", *Uluslararası Şırnak ve Çevresi Sempozyumu*, s. 717.

⁷⁰ *Envarü't-Tenzil ve Esrarü't-Te'vîl*.

⁷¹ *Lübabü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzil*.

⁷² *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl*.

⁷³ Muhammed Şirin Keskin, *Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî*, tsh.: Zeynûlabidin Amedî, Diyarbakır Söz-Seyda Kitapevi (ortak yayın) Diyarbakır 2008, (Pêşgotin/Önsöz), c. I, s. yok; c. II, s. 580.

⁷⁴ Birinci cildi, Fatıha ile başlayıp Kehf sûresiyle bitmektedir. İkinci cildi ise Meryem sûresi ile başlayıp Nas sûresiyle son bulmaktadır. Bkz. Muhammed Şirin, *Tefsîra Şîrîn*, c. I, s. yok; c. II, s. 580.

⁷⁵ Arap alfabesiyle hazırlanan eser, Zeynûlabidin (Çiçek) Amedî tarafından tashih ve istinsah edilerek, 1995'te Diyarbakır Söz tarafından basılmıştır. İkinci baskısı ise, Nizamettin Ersöz tarafından bilgisayara geçirilerek ve yine Zeynûlabidin Amedî'nin ince tetkikleri sonucunda, Diyarbakır Söz ile Seyda Kitapevi tarafından 2008'de, iki cilt halinde yayınlanmıştır.

⁷⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 2.

Müellif tefsirde, her sûrenin girişinde, sûrenin kaç âyet ve nerede nazil olduğu, sûrenin neden bu isimle adlandırıldığı ve sûrede hangi mesajın verildiği gibi konulara özetle temas etmiş ve genel olarak âyetleri tek tek ele alarak tefsir etmiştir. Ayrıca, Kur'ân'daki bazı sözcüklerin tekrarlanmasından hareketle, “*Kur'ân'ın bir mucizesi*” başlığıyla (Kur'ân'ın matematiksel veya diğer bazı i'caz yönlerine) değinmiştir.⁷⁷

Rü'yetullah,⁷⁸ şefaât⁷⁹ ve büyük günahlar meselesi hakkında,⁸⁰ Ehl-i Sünnet yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Eserde nahiv, sarf ve belagat konularının yanı sıra kelime tahlilleri de yapılmıştır.⁸¹ Sebeb-i nüzûl⁸² ve az da olsa kıraat farklılıklarına⁸³ da temas edilmiştir.

c. Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban

Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban adlı 6 ciltlik tefsir Molla Muhammed Şoşikî tarafından altı yılda tamamlanmıştır.⁸⁴ Tefsir, Latin alfabesiyle Nûbihar yayınevi tarafından farklı tarihlerde⁸⁵ yayınlanmıştır.

Tefsir, “*Ulumu'l-Kur'ân*” konularının bir özeti ile başlamaktadır. Tefsirde, Kur'ân-ı Kerîm'in Arapça metni ve âyetlerin meâline yer verildikten sonra, “*Tefsîr*” başlığı altında âyetlerin tefsirine geçilmektedir. Âyetler, bölümlere ayrılıp her bölüme uygun başlık vermek suretiyle tefsir edilmekte ve âyetlerde geçen anahtar mahiyetindeki kelimeler açıklanmaktadır.⁸⁶

Tefsirde âyetler arası münasebete ve sebep-i nüzûl rivâyetlerine özenle yer verilmekte, âyetlerden çıkartılabilecek sonuç ve hükümler zikredilmekte, âlimlerin

⁷⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 104, 115, 251, 270, 247, 320-322, 393, 606-607; II, 104-105, 319-320, 353-354, 544; IV, 212-213; V, 20

⁷⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 696; IV, 567; V, 12.

⁷⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 318; III, 119-120.

⁸⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 567.

⁸¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 22-23, , 291, 320-322, 379, 631; II, 77, 178, 318, 612, 647; III, 34, 37, 119-120, 602, 636, 819; IV, 93, 134, 240; V, 502.

⁸² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 37, 176, 185, 275, 318-320; II, 279; V, 361.

⁸³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 21, 24; V, 452.

⁸⁴ Muhammed Şoşikî, *Nûra Qelban*, c. I, s. 4.

⁸⁵ 1. cilt 2010, 2. cilt 2011, 3. cilt 2011, 4. cilt 2012, 5. cilt 2013, 6. cilt 2014 tarihinde yayınlanmıştır.

⁸⁶ Şoşikî, *Nûra Qelban*, c. I, s. 31-33, 268, 278.

konu hakkındaki ihtilaflarına değinilmekte ve bazen tercihte de bulunmaktadır.⁸⁷ Tefsirde geçen hadislerin kaynağı verilmemektedir.⁸⁸

d. Nura İmâne jı Tefsîra Kur'âne

İki ciltten oluşan bu eser, 1924 yılında Kızıltepe'nin Üzeyir köyünde doğan Ali Turğay tarafından kaleme alınmıştır. Müfessir, ağırlıklı olarak Beyzâvî'nin (ö. 791/1388) *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* adlı tefsiri ile Celâluddin el-Mahallî (ö. 664/1459) ve Celâluddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *Tefsîru'l-İmâmeyn el-Celîleyn* adlı tefsirini esas alarak bu eserini yazmıştır. Tefsir, 10 Recep 1415 hicrî, 13.12.1994 Miladi tarihinde tamamlanmasına rağmen henüz basılmamıştır.⁸⁹

Netice itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'in en eski Kürtçe meâllerinin, dönemin gazete ve dergilerinde yayımlandıklarını görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerîm'in Kürtçe ilk tam meâli ise ancak 1994'te yayınlanmıştır. Kürtçe tefsir ve meâl gelişim süreci açısından 2000'li yıllardan günümüze kadarki süreç çok verimli olmuştur. Çünkü o tarihten bu yana pek çok meâl ve tefsir okuyucuyla buluşmuştur.

Kurmancî lehçesi ile yazılan Kur'ân-ı Kerîm meâlleri, tefsir çalışmalarına nispetle daha fazladır.⁹⁰ Ayrıca meâller, genellikle Latin alfabesiyle hazırlanmıştır.⁹¹

Kurmancî lehçesinde hazırlanan tefsirlere baktığımızda ise biri Yasin sûresinin tefsiri diğeri meâl ve tefsir olarak hazırlanmış ve yarım kalmış tefsirin yanında normal ve kapsamlı olmak üzere toplamda 7 Kur'ân tefsiri yazılmıştır. Bunlardan biri hariç geri kalan tüm tefsirlerde Kurdî Arap alfabesi kullanılmıştır.⁹²

⁸⁷ Şoşikî, *Nûra Qelban*, c. I, s. 52, 63, 66, 80, 273, 284, 288.

⁸⁸ Şoşikî, *Nûra Qelban*, c. I, s. 79, 270, 297.

⁸⁹ Bkz. Nurettin Turğay, "Müfessir Ali Turğay Hayatı, Eserleri ve Tefsirciliği", *Makalelerle Mardin IV Önemli Simalar Dini Topluluklar*, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, İstanbul 2007, s. 148-151

⁹⁰ Kurmancî lehçesinde 11 meâl çalışması yapılmıştır. Bunlardan 4'ü tamamlanmamıştır. Biri Kuzey Irak'ta diğeri Türkiye'de olmak üzere toplam 7 yayınlanmış meâl bulunmaktadır. Yarım kalmış meâllerden 3'ü süreli yayınlarda 1 tanesi de internet sayfasında yayınlanmıştır.

⁹¹ Özdaş, "Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci", 354.

⁹² Özdaş, "Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci", 354.

İKİNCİ BÖLÜM

BEYANU'L-KUR'AN TEFSİRİNİN ÖZELLİKLERİ (RİVÂYET YÖNÜ)

I. KUR'AN'IN SÜNNET İLE TEFSİRİ

“Kur'an'ın Kur'an'la tefsirinden sonra, beşer olarak Kur'an'ı tefsir etmeye selahiyet sahibi olan kimse şüphesiz Hz. Peygamberdir.”⁹³

“Kur'an'ın ilk mübelliği ve müfessiri Hz. Peygamber'dir. O bu misyonu bir taraftan kendisine vahyedilen Kur'an bölümlerini muhataplara okuyarak, diğer taraftan da manası anlaşılmayan hususları açıklayarak yerine getiriyordu. Bu sebeptendir ki İslâm bilginleri âyetlerin tefsir ve te'vili hususunda Kur'an sünnete muhtaçtır, demişlerdir.”⁹⁴

Ayrıca “İslâm bilginleri, Sünnet'in değerinden söz ederken kaynak itibariyle onunla Kur'an arasında bir fark gözetmemişlerdir. Yani onlara göre her iki metin de vahiy olması sebebiyle aynı kaynaktır. O halde sözünü ettiğimiz bu iki metin arasında değer bakımından herhangi bir fark mevcut değildir.”⁹⁵

Evet Kur'an'ın olmazsa olmaz tefsir yollarından ikincisi Sünnet ile tefsiridir. Kuşkusuz ki Kur'an bizzat Resulullah'a nazil olmuş ve O'nun yaşantısının da örneğinde Müslümanlara ulaşmıştır. O, yaşamadığı Allah'ın hiçbir emrini Müslümanlara iletmemiştir. Yani önce yaşamış sonra Müslümanlara iletmiştir. Anlamadığı bir şeyi yaşayamayacağına göre öncelikle Kur'an'ı anlamış olması gerekmektedir. Nitekim bazı hadisi şeriflerden anlıyoruz ki Resulullah kendisine sorulan her soruya derhal cevap vermemiş hatta bazen bizzat kendisi bu konuda vahiy gelince hüküm vereceğini bildirmiştir. Yani Resulullah sadece Kur'an'ı bizlere aktaran bir elçi değil Hz. Aişe annemizin ifadesiyle ete-kana bürünmüş yürüyen, canlı bir Kur'an'dır.⁹⁶ Dolayısıyla Kur'an'ı Resulullah'tan daha iyi anlayan birinin olması mümkün değildir. Nitekim Rabbimiz yüce kitabında şöyle buyurmaktadır:

⁹³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi I*, s. 43.

⁹⁴ Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü*, 15. Baskı, MİFAV Yayınları, İstanbul 2011, s. 317.

⁹⁵ Demirci, “Tefsirin Doğuşu ve Tedvini”, *Tefsir Tarihi ve Usulü*, s. 86.

⁹⁶ Müslim, *Sahih-i Müslim*, I, 514.

وَالنَّحْمِ إِذَا هَوَىٰ (۱) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ (۲) وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ (۳) إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ (۴) (عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ (۵) *Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı.*(1-2) *O, nefis arzusu ile konuşmaz.*(3) *(Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir.*(4) *(Kur'an'ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti.*(5) (Necm Sûresi 1-5)

Bu meyanda anlam taşıyan birçok âyet vardır ama biz birkaç tanesini hatırlatmakla iktifa edelim: “ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمْ ” *Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü'min erkek ve hiçbir mü'min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah'a ve Resûlüne karşı gelirse şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.*” (Ahzâb; 36)

“ وَمَا آتَيْنَاكُمُ الرَّسُولَ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ” *Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah'ın azabı çetindir.*” (Haşr; 7)

Netice itibariyle Resullah olmadan Kur'an'ı doğru anlamak elbette mümkün değildir. Nitekim bu ilkeyi benimsemiş olan müellifimiz Mehdî Licevî de ihtiyaç duyduğu her âyette Resulullah'ın sünnetine müracat etmiştir. Müellifimizin sünnetten istifade ettiği durumları şu başlıklarla özetlememiz mümkündür:

A) ÂYETİN (ÂYETTE KAPALI BİR İFADENİN) TEFSİRİ İLE İLGİLİ OLANLAR

Müellifimiz tefsirinin birçok yerinde âyetlerde geçen kapalı bir ifadeyi açıklığa kavuşturmak için sünnete müracat etmiştir. Dolayısıyla eserde bunun örnekleri çoktur ama biz birkaç örnekle yetineceğiz:

Örnek 1:

“ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ” *Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Allah'a (azabından) korkarak ve (rahmetini) umarak dua edin. Şüphesiz, Allah'ın rahmeti iyilik edenlere çok yakındır.*” (A'râf; 56) âyetinde geçen “إِحْسَانٌ” lafzını müellifimiz peygamberimizin hadisi ile şu şekilde açıklıyor: Peygamberimiz (sav) “إِحْسَانٌ”

kelimesini “ *أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ* ” - *Allah'ı görüyormuş gibi kulluk yapmaktır, zira her ne kadar sen Allah'ı görmesen de Allah'ı seni görüyor.*”⁹⁷ şeklinde açıklıyor. Bu hadisin de ışığında “*مُحْسِنِينَ*” iyilik yapan kimse, yeryüzünde fitne çıkarmayan ve cennete gitmek ümidiyle Allah'a kulluk eden kimsedir.⁹⁸

Örnek 2:

“ *وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ* ” - *Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, biz onları bilemeyecekleri bir yerden yavaş yavaş felakete götüreceğiz.*” (A'râf; 182) âyetini müellif şu şekilde açıklıyor: Burada istidracdan bahsediliyor. İstidrac; Allah'ın bazı inkarcı ve günahkarlara hemen ceza vermeyerek (mühlet vererek) onlara bazı iyilikleri ve imkanları tattırarak kendileri bunu hak ettikleri için Allah'ın kendilerine bunları verdiği yanlılığına kapılırlar. Derken Allah onları çok daha çetin ve şiddetli bir şekilde ansızın yakalayır ve cezalandırır. İşte buna istidrac denir.

Sonra bizzat Resulullah'ın istidrac tanımının yer aldığı hadisi şu şekilde naklediyor: Nitekim hadiste “ *إِذَا رَأَيْتَ اللَّهَ يُعْطِي الْعَبْدَ مِنَ الدُّنْيَا مَا يُحِبُّ وَهُوَ مُقِيمٌ عَلَى مَعَا صَبِيهِ فَإِنَّمَا* ” - *Allah'ın isyana devam eden kişiye istediği nimetleri verdiğini gördüğün zaman bu istidraçtır.*”⁹⁹ bu beyan edilmiştir.¹⁰⁰

Örnek 3:

“ *وَمَا هَذِهِ الْحَيَوةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوَ وَلَعِبٌّ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ* ” - *Bu dünya hayatı ancak bir eğlence ve oyundan ibarettir. Ahiret yurduna gelince, işte gerçek hayat odur. Keşke bilselerdi!*” (Ankebût; 64) âyetinde geçen “*لَهِيَ الْحَيَوَانُ*” lafzını Resulullah'ın bir hadisine istinaden Licevî şu şekilde açıklıyor: Cennetin her şeyi müminler için sürekli canlıdır. Zira cennetteki her şey canlıdır ve bitimsizdir, süreklidir. Meyveler, köşkler, ırmaklar, havuzlar hatta cennetin taş ve toprağı bile canlıdır. Nitekim bir hadiste peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “ *إِنَّ الْجَنَّةَ بِمَا فِيهَا مِنْ* ” - *Muhakkak ki cennet*

⁹⁷ Müslim, *Sahih-i Müslim*, II, 15.

⁹⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 48-49.

⁹⁹ Süyûtî, *Camii's-Sağir*, I, 629.

¹⁰⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 143.

ağaçları, meyveleri, köşkleri, nehir ve havuzları hatta toprak ve taşları bile canlıdır.”¹⁰¹

Örnek 4:

Miras - وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا“
taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin.” (Nisâ; 8) âyetinde geçen “مَعْرُوفًا” lafzını müellifimiz yine bir hadisin ışığında şu şekilde açıklıyor: “مَعْرُوفًا” şer’i veya akli olarak insanın faydasına olan söz ve çabaya (gayrete) denir. Nitekim Peygamberimiz (sav) “كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ“ - Her ma’ruf (faydalı söz-çaba) sadakadır.”¹⁰² buyurmuştur.

B) ÂYETE VERİLEN MANAYI TEYİD EDENLER

Müellifin hadislere müracat ettiği diğer bir durum da kendi görüşünü teyid etmektir. Bunun da eserde örnekleri az değildir. Birkaç tanesini aktaracağız.

Örnek 1:

(وَالْفَجْرِ (۱) وَلَيَالٍ عَشْرٍ (۲)) *Tan yerinin ağarmasına andolsun, (1) On geceye andolsun, (2) Fecr Sûresi (1 - 2) âyetinde “ - 10 gece” lafzında kastedilenin hac mevsimi günleri olan Zilhicce’nin 10 günü olduğunu savununan müellifimiz bu savını da Resulullah’ın hadisiyle şu şekilde pekiştirmektedir: Nitekim Peygamberimiz (sav) de “ - Bu 10 günde yapılacak olan şeyler yani 10 günün tamamı Allah’a kulluk ile geçirilirse Allah katında diğer günlerde yapılacak tüm ibadetlerden daha evladır.”¹⁰³ buyurmuştur.¹⁰⁴*

¹⁰¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 746.

¹⁰² Süyûtî, *Camiü's-Sağir*, V, 45.

¹⁰³ Süyûtî, *Camiü's-Sağir*, 5, 110.

¹⁰⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 436.

Örnek 2:

“وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” - *En güzel isimler Allah'ındır. O'na o güzel isimleriyle dua edin ve O'nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Onlar yaptıklarının cezasına çarptırılacaklardır.*” (A'râf; 180) âyetini önce: “Allah'ı güzel isimleriyle anın ve O'na o güzel isimlerle yakarın. Allah'ın isimlerini putperestlerin yaptığı gibi başka şeylere vermeyin. Zira putperestler Allah'ın “الْعَزِيزُ” ismini Uzza, “اللَّهُ” ismini “الْأَلَاتُ” (Ellât), “الْمَنَّانُ” (Elmennân) ismini de “مَنَاتُ” (Menât) olarak putlar için kullanıyorlardı.” şeklinde açıklayan müellif sonra bir hadis ile görüşünü şöyle teyid ediyor: Bir hadiste şöyle buyruluyor:¹⁰⁵ “لِلَّهِ مِائَةٌ إِسْمٍ غَيْرُ وَاحِدَةٍ مَنْ حَفِظَهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ” - *Kim Allah'ın 99 ismini ezberler, okur ve anlamı üzerinde düşünürse (onun sayesinde) cennete girer.*”¹⁰⁶

Örnek 3:

“وَمِنَ النَّاسِ وَالْدَّوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ” - *İnsanlardan, (veryüzünde) hareket eden (diğer) canlılardan ve hayvanlardan yine böyle çeşitli renklerde olanlar vardır. Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.*” (Fâtır; 28) âyetinde “Allah'tan, hakkıyla ancak âlimler korkar” buyurulmuştur. Müellif bu ifadeyi direk hadislerle şöyle açıklıyor: Nitekim Resulullah da bir hadisinde; “Ben Peygamber (sav) olduğum halde Allah'tan en çok korkanınız ve O'ndan çekinenizim. Ama ben bazen nafile oruç da tutarım, bazen tutmam. Ben gece namaz da kılarım, uyurum da.”¹⁰⁷ Yine başka bir hadiste buyurmuştur ki “رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ” - *Her hikmetin başı Allah korkusudur.*”¹⁰⁸

¹⁰⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 142.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, II, 178.

¹⁰⁷ Nevevî, *Riyâzü's-Sâlihîn*, 127.

¹⁰⁸ Süyûtî, *Camîu's-Sağîr*, III, 739.

C) FIKHÎ BİR HÜKME ESAS OLANLAR

Örnek 1:

أَجَلٌ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ “ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُمْ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى الْيَلِّ وَلَا يُبَاشِرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ - Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşıp) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah'ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarınca) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikafa iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah'ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar.” (Bakara; 187)

Müellif yukarıdaki zikrettiğimiz âyette oruç bahsinde sahur konusunu açıklarken ise âdeta orucun bir parçası olan sahurun önemine dair Buhârî'den (ö. 256/870) ¹⁰⁹”تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِيهِ بَرَكَةٌ“ ve Müslim'den (ö. 261/875) “ إِنْ فَصَلَ مَا بَيْنَ صِيَامِنَا وَ ” ¹¹⁰”صِيَامِ أَهْلِ الْكِتَابِ أَكَلَةُ السَّحُورِ“ hadisleri naklediyor.

Yine âyette geçen itikaf konusunun sünnet olduğuna dair bir hadisi naklediyor. Buhârî ve Müslim diyorlar ki: ¹¹¹ “ إِنْ النَّبِيُّ كَانَ يَعْتَكِفُ الْعَشْرَ الْأَوَّخِرَ مِنْ رَمَضَانَ ” – Peygamberimiz (sav) vefat edinceye kadar Ramazan ayının son 10 günü itikafa girerdi, O'ndan sonra da eşleri devam etti.” ¹¹²

Örnek 2:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُجِلَ لَهُمْ قُلْ أَجَلٌ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ “ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَانْقُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ - (Ey Muhammed!) Sana, kendilerine nelerin helâl kılındığını soruyorlar. De ki: “Size temiz ve hoş olan şeyler, bir de Allah'ın size verdiği yeteneklerle eğitip alıştırdığınız avcı hayvanların tuttuğu (avlar) helâl kılındı. Onların sizin için tuttuklarından yiyin. Onu (av için) salarken

¹⁰⁹ Sahur yapın zira onda bereket vardır.

¹¹⁰ Bizim orucumuzla ehli kitabın arasındaki fark sahurdur.

¹¹¹ Licevî, *Beyanu 'l-Kur'an*, I, 186.

¹¹² Nevevî, *Riyâzû 's-Sâlihîn*, 518.

üzerine Allah'ın adını anın (besmele çekin). Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hesabı çabuk görendir.” (Mâide; 4) âyetini müellifimiz bir hadisin ışığında şu şekilde açıklıyor: Bu âyette “أَمْسَكْنَ” buyurulmuş yani avcının av köpeği ki sahibinin işaretiyle gidip avı yemeden sahibine getirirse anlamında kullanılmıştır. Yine âyette “وَأَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ” - av köpeğini av için gönderdiğiniz zaman besmele getirin.” buyuruluyor. Bu âyet gösteriyor ki avın helal olması için bu iki şartın yerine getirilmesi zorunludur. Nitekim Peygamberimiz (sav) “وَإِذَا أَكَلَ فَلَا تَأْكُلْ مِنْهُ فَإِنَّمَا” - Eğer avlandığınızda av köpeği avı getirirken onu yiyor (veya parçalıyorsa) onu yemeyin zira o daha alışmamıştır.”¹¹³ buyuruyor. O yüzden tüfeği ateşlemeden önce de besmele çekmek lazım.¹¹⁴

Örnek 3:

Müellifimiz “وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذَكَّرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ” - Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz.” (En'âm; 121) âyetini açıklarken konuyla ilgili aynı düşünceleri paylaştığı İmam Malik ve Şafî'nin görüşlerini aktardıktan sonra yine bir hadisle görüşünü şu şekilde teyid etmektedir: İmam Malik ve İmam Şafî (ö. 204/820) diyor ki; “Bir Müslüman bir hayvanı kestikten sonra Allah'ın adını ansa da anmasa da kestiği helaldir yenir. Zira Allah'ın adını anarak boğazlamak sünnettir. Nitekim Resulullah “دُبِيحَةُ الْمُسْلِمِ حَلَالٌ ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ أَوْ لَا يُذَكَّرُ” - Müslüman kişi hayvanı boğazlarken Allah'ın adını ansa da anmasa da o etin yenmesi helaldir.”¹¹⁵ buyuruyor.¹¹⁶

Örnek 4:

“إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا” - Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin,

¹¹³ Buhârî, “Zebâih”, 2, 7; Müslim, “Sayd”, 4.

¹¹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 532.

¹¹⁵ Süyûtî, *Camiu's-Sağir*, II, 72.

¹¹⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 707-708.

selam edin.” (Ahzâb; 56) âyetinden “Peygambere salavat getirmek farzdır” sonucunu çıkaran müellifimiz bu tespiti bazı mezhep imamlarının görüşlerine ve hadislerle şu şekilde dayandırmaktadır: Bu âyetin emriyle her müslümana Hz. Peygamber (sav)’e bir defa salat ve selam okumak farzdır sonrakilere ise artık nafil olmaktadır.

Namazda salavat okumak İmam Şafii ve İmam Ahmed’e göre farzdır. Birçok sahabe de böyle demiştir.

Peygamberin adı açıkça (seslice) zikredildiğinde salavat getirmek gereklidir.¹¹⁷ Nitekim bir hadiste peygamberimiz “الْبَحِيلُ مَنْ ذَكَرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ” - *Ümmetimden hain olan (pinti-vefasız) kişi adım anıldığında salavat getirmeyendir.*¹¹⁸ buyurmuştur. Yine başka bir hadiste ise Peygamberimiz (sav) “رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذَكَرْتُ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيَّ” - *Adım anıldığı zaman salavat getirmeyen kişiye yazıklar olsun.*¹¹⁹ buyurmuştur. Müellif salavat getirmenin ne kadar çok sevap ve önemli olduğuna dair birkaç hadisle¹²⁰ de açıklamasını nihâyete erdiriyor.

D) KELİMENİN LÜGAT MANASINI İZAH EDENLER

Bu şekilde de bazı örnekler eserde mevcuttur. Bir kaç tanesini aktarıyoruz:

Örnek 1:

“الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ” - *İman edip de imanlarına zulmü (şirki) bulaştırmayanlar var ya; işte güven onların hakkıdır. Doğru yolu bulmuş olanlar da onlardır.*” (En’âm; 82) âyetinde geçen “بِظُلْمٍ - zulüm” kavramını direkt bir hadisle şu şekilde açıklıyor: Bu âyet inince sahabe korktu ve peygambere gelerek; “Ya Resulullah amelinde zulüm karıştırmayan kim vardır ki?” dediler. Efendimiz “Siz yanlış anlıyorsunuz burada bahsedilen “zulüm” şirktir. Tıpkı Allah’ın Lokman Suresi’nde “وَأَدَّ قَالَ لِأُمِّهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ” - *Hani Lokmân oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü*

¹¹⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 57.

¹¹⁸ Mansur Ali Nasif el-Huseynî, *Tâc*, V, 145; Tirmizî, *Deavât*, 100/3546; Ahmed, I, 201.

¹¹⁹ Süyûtî, *Camiu's-Sağir*, IV, 44.

¹²⁰ “Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) buyurdular ki: “Kıyamet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavat okuyandır.” “مَنْ صَلَّى عَلَيَّ وَاجِدَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرًا” - “Kim bana (bir kere) salat okursa Allah da ona on salat okur.” “إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً سَبَّاحِينَ يُبَلِّغُونَنِي” - “Yeryüzünde Allah’ın seyyah melekleri vardır. Onlar ümmetimin selamını bana ulaştırırlar.”

ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.’ (Lokmân; 13) buyurulduğu gibi” şeklinde açıkladı.¹²¹

Örnek 2:

“قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ” - *Söyle onlara, (sevineceklerse) Allah’ın lutfu ve rahmetiyle, evet bununla sevinsinler; çünkü bu, onların toplayıp biriktirdiklerinden daha değerlidir.*” (Yûnus; 58) âyetinde geçen “فَضْلِ اللَّهِ” ve “رَحْمَتِهِ” lafızlarını müellifimiz yine direkt bir hadisle şu şekilde açıklıyor: Ubey b. Ka’b diyor ki Resulullah bu âyeti okuduktan sonra dedi ki “فَضْلِ اللَّهِ” den maksat Kur’andır, ‘رَحْمَتِهِ’ den maksat ise İslam’dır.”¹²²

Örnek 3:

“حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ” - *Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a gönülden boyun eğerek namaza durun.*” (Bakara; 238) âyetinde geçen “وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى” – orta namaz” lafzının ikinci namazı olduğunu savunan müellifimiz bunu hendek Savaşı günü ikinci namazını savaş dolayısıyla kaçırın peygamberimizin bundan dolayı Mekkelilere beddua ettiği hadiste ikinci lafzını aynı anlamda kullandığını delil göstererek şöyle açıklıyor: Resulullah Hendek Savaşı günü savaş hengamesinden dolayı fırsat bulup da ikinci namazını kılamadı ve Kureyşlilere şu şekilde beddua etti; “مَلَأَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا كَمَا شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ” – *Bizi güneş batıncaya kadar oyalayarak ikinci namazını kılmamıza engel oldukları için Allah onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun.*”¹²³ Nitekim bunun ardından Peygamberimiz (sav) akşam namazını kıldıktan sonra ikinci namazını kaza etmiştir.¹²⁴

¹²¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 680-681.

¹²² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 351.

¹²³ Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, 7, 325.

¹²⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 228-229.

II. KUR'AN'I SAHABE SÖZÜYLE TEFSİRİ

Kur'ân ve tefsîri açısından sahabe, Hz. Peygamber'den sonra en önemli tabakadır. Görüş ve kararlarının dikkate alınması son derece lüzumludur. Çünkü onlar vahye, vahyin iniş yerlerine, vahyi önceleyen tarihi olay ve şartlara şahitlik etmiş olan mümtaz insanlardır. İslâm'ın bütün aşamalarına sadece şahit olmakla da kalmamış, deyim yerindeyse müdahil de olmuşlardır. Ayrıca kendi düşünceleriyle ulaşamayacakları bilgileri Hz. Peygamber'den duymuş olmaları da her an mümkün olan bir durumdur.¹²⁵

Aslında Hz. Peygamber'in vefatının ardından Kur'ân'ı tefsîr etme göreviyle karşı karşıya kalan sahâbileri, bu husustaki yaklaşımları itibariyle iki gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan bir grup, özellikle müteşâbih nassları tefsir etme konusunda oldukça çekingen davranarak re'y ile tefsîre karşı çıkıyordu. Bu anlayışta Allah Resûlü'nün: “*Kim bilgisizce Kur'ân hakkında bir şey söyleirse cehennemdeki yerine hazırlansın*”¹²⁶, “*Kim sırf kendi içtihiyıyla Kur'ân hakkında bir şey söyleirse isabet etse bile hata etmiştir*”¹²⁷ şeklindeki tehdit dolu sözlerinin etkili olduğu söylenebilir.

Buna mukabil bir kısım sahâbî de naklin bulunmadığı yerde kendi içtihâdlarıyla Kur'ân'ı tefsîr etme cihetine gidiyordu. Bu durumdaki sahâbiler, herhangi bir âyeti tefsîr ederken öncelikle Kur'ân'a, sonra da Resûlullah'ın sünnetine başvuruyorlar; şâyet aradıklarını bu iki kaynakta bulamazlarsa, o takdirde kendi içtihâdlarıyla tefsîr ediyorlardı. İctihâdî tefsîrlerinde de genel olarak ya dil ya da din konusuna önem veriyorlardı. Çünkü Kur'ân, kendi ana dilleriyle nâzil olduğu için onun lafız ve terkiplerini ve bu terkiplerin inceliklerini iyi biliyorlardı.¹²⁸

Sahâbe vahyin inişine bizatihi şahit olmuş bir nesildir. “Dolayısıyla onlar, vahyin tabii bağlamına ve mahiyetine vakıftılar. Çünkü Kur'ân hem kendi dilleriyle hem de kendilerinin içinde yer aldığı bir ‘şimdiki zaman’ içinde nazil olmuştu. Bu nedenle onlar dili ve bağlamı öğrenmek gibi bir sorun yaşamadıkları gibi, Kur'ân'ı

¹²⁵ Ünver, “Temel Tefsir Yöntemleri”, 113.

¹²⁶ Tirmizî, “Tefsir”, 1.

¹²⁷ Ebû Dâvud, *Muvatta*, “İlim”, 5.

¹²⁸ Demirci, “Tefsirin Doğuşu ve Tedvini”, s. 87.

anlamak noktasında da sonraki nesillerin karşılaştıkları türden bir anlama problemiyle karşılaşmadılar”.¹²⁹

Ayrıca üstün bir idrak gücüne ve üstün bir imana sahip olmaları, Arap dilinin üslup ve inceliklerini, örf ve adetlerini iyi bilmeleri, eski kültür ve felsefi cereyanların etkisinden uzak yaşantılarından dolayı zihinlerinin berrak oluşu, Peygamber’in (s.a.v.) vahiy ve onunla ilgili izahlarına ve sebebi nüzûllere birinci elden vukufiyetleri gibi hususlar, Kur’ân’ı tefsir etme konusunda onlara özel bir statü ve paye kazandırmıştır. Bu nedenledir ki, Sahâbenin bu konudaki şifahi rivâyetleri “tefsir tarihi açısından -Hz. Peygamber’in Kur’ân’a dair beyanlarından sonra- ikinci sırayı almaktadır”.¹³⁰

Sahabe tefsirinin bağlayıcılığı meselesine gelince; “Sahâbeden nakledilen hükmen merfu haberlerin bağlayıcılığı konusunda ilim adamları arasında fazla bir ihtilaf yoktur. Bundan dolayı İslâm âlimlerinin ekseriyeti, bu nitelikteki sahabe sözlerini hüccet olarak kabul etmektedir”.¹³¹ “Ancak içtihat edilmesi ve fikir yürütülmesi mümkün olan ve aynı zamanda Resulullah’a herhangi bir yolla isnad edilmeyen durumlarda ise, Ebû Hanîfe’nin de içinde bulunduğu çoğunluğun kanaatine göre sahabe tefsiri, tercih sebebi olmakla birlikte bağlayıcı değildir”.¹³²

Müellifimiz Mehdi Licevî de sahabe tefsirine büyük önem atfetmektedir ki başta Abdullah b. Abbas olmak üzere bazı sahabelerin görüşüne yer vermektedir. Şimdi ilgili örnekleri aktaralım:

A) ABDULLAH B. ABBAS

Örnek 1:

Müfessir “ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَى وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ - Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?” (Mülk; 22) âyetini: “Allah bu iki kişiyi (doğru ve yanlış yolda 2 kişiyi) örnek veriyor. İnanan kişi her iki cihanda da mutlu olacak, inkarcı ise

¹²⁹ Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 318.

¹³⁰ Demirci, “*Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni*”, s. 87.

¹³¹ Demirci, “*Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni*”, s. 87-89.

¹³² Demirci, “*Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni*”, s. 90.

her iki dünyada da rezil ve karanlıklar içinde olacaktır.”¹³³ şeklinde İbn Abbas’tan bir alıntıyla izah ediyor.

Örnek 2:

Bakara; 6. “ *Küfre saplananlara gelince, onları uyarsan da, uyarman da, onlar için birdir, inanmazlar.*” âyetini ve ardından gelen Bakara Suresi 7. âyetini İbn Abbas’tan şu şekilde alıntı yaparak açıklıyor: İbn Abbas diyor ki; “Resulullah etrafındaki herkesin iman etmesini istiyordu, iman etmemelerine de üzülüyordu. Allah bu âyetle onların durumunu bildirdi. “لا يُؤْمِنُونَ” cümlesi de kendisinden önceki cümlenin te’kididir.

İbn Abbas diyor ki; “Bakara Suresi 7. Âyet (*حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ*)¹³⁴ ve Saff 5. âyetin (*فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاعَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ*)¹³⁵ Medine’deki Yahûdiler için inmiştir ve onların inkardaki inatlarını açıkça ortaya koymaktadır.”

Örnek 3:

Müellifimiz Âli İmran 45. âyetinde geçen “*إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَنِي الْكِتَابُ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا*” cümlesini açıklamaya; “Hz. İsa’nın beşikte ve yaşlılıkta konuşması şöyledir: beşikteyken demişti ki; “*إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَنِي الْكِتَابُ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا*”¹³⁶ şeklinde bir giriş yaparak başlıyor. Ardından İbn Abbas’tan bir alıntıyla konuya şu şekilde bir genişlik kazandırıyor: İbn Abbas diyor ki; “Hz. İsa’nın beşikte annesinin temiz olduğunu açıklığa kavuşturan konuşması bir saatten fazla sürmemiştir. Yaşlılıktaki konuşmasına gelince o da ömrünün sonunda insanları toplayıp Allah’a davet etmiş olmasındır.”¹³⁷

Örnek 4:

¹³³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 236.

¹³⁴ *حَتَّمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ عِشَاوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ* - Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır, Onlar için büyük bir azap vardır.” (Bakara; 7)

¹³⁵ *وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ تَقُولُونَ لِمَ تَقُولُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ الْيَكْتُمُ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاعَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ* - Hani Mûsâ kavmine, “Ey kavmim! Allah’ın size gönderdiği peygamberi olduğumu bilip durduğunuz halde niçin bana eziyet ediyorsunuz?” demişti. Onlar yoldan sapınca, Allah da kalplerini (doğru yoldan) saptırdı. Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez.” (Saf; 5)

¹³⁶ Ben Allah’ın kuluyum, bana kitap verildi ve ben Peygamber kıldım.

¹³⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 304.

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَائِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ - Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl; 90) âyetini müellifimiz hiçbir ekleme veya yorum yapmadan direkt İbn Abbas’ın görüşleriyle şu şekilde açıklıyor: İbn Abbas diyor ki *adalet*; iyiliğe mükafat, kötülüğe ceza vermektir. *İhsan*; iyiliğe fazla mükafat vermek ve günahları da bağışlamaktır. *Kullukta ihsan* ise Allah’ı her daim görüyormuş gibi kulluk etmektir. Fahşa (فَحْشَاءٌ) ise zina ve yosmalık (fuhuş) yapmaktır. Münker (مُنْكَرٌ) de Allah’ın yasak ve haram kıldığı her şeydir.¹³⁸

Örnek 5:

“وَإِنْ كَادُوا لَيَفْتِنُوكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَةً وَإِذَا لَا تَأْخُذُوكَ خَلِيلًا - Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi.” (İsrâ; 73) âyetini açıklarken yine müellifimiz İbn Abbas’ın görüşlerine şu şekilde müracaat ediyor: İbn Abbas diyor ki Peygamberimiz’e (sav) bir grup gelerek eğer şu üç şartımızı kabul edersen sana uyarız dediler:

- 1) Namazda eğilmeyiz yani rüku’ ve secde etmeyiz.
- 2) Putlarımızı kendi ellerimizle kırmayız.
- 3) Bir yıl boyunca putlarımız yanımızda kalsın, onlara karışma.¹³⁹

B) ABDULLAH B. MES‘ÛD

Örnek 1:

“وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ - O, sizi bir tek candan yaratandır. Sizin bir karar kılma yeriniz, bir de emanet bırakılma yeriniz var. Biz anlayan bir toplum için âyetleri ayrı ayrı açıklamışızdır.” (En’âm; 98) âyetinde geçen “مُسْتَقَرٌّ” ve “مُسْتَوْدَعٌ” lafızlarını müellifimiz İbn Mes‘ûd’dan (ö. 32/652-

¹³⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 702.

¹³⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 778-779.

53) bir alıntıyla şöyle açıklıyor: İbni Mesud diyor ki; “مُسْتَوْدَعٌ” ana rahmi, “مُسْتَقَرٌّ” ise mezardır.¹⁴⁰

Örnek 2:

Müellif - *Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olman için, kurtaracağız. Çünkü insanlardan birçoğu âyetlerimizden gerçekten habersizdir.*” (Yûnus; 92) âyetinde geçen “تُنَجِّيكَ” lafzını İbn Mes‘ûd’un okuyuşuna dayandırarak şöyle açıklıyor: Buhârî diyor ki “تُنَجِّيكَ” lafzı “نَجَاتٌ – kurtuluş” lafzından türememiştir. O “نَجْوَةٌ” lafzından (yani yüksek tepe) lafzından türemiştir. Nitekim İbn Mes‘ûd ve İbnü’s-Sümeiky‘ “تُنَجِّيكَ” şeklinde okumuştur. Yani müsaade edeceğiz ki herkes senin ölümüne tam inansın anlamında.¹⁴¹

Örnek 3:

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مِثْلَى وَثَلْتِ وَرُبَاعٍ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ
 - *Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah’a mahsustur. O yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.*” (Fâtır; 1) âyetini açıklarken müellif yine İbn Mes‘ûd’dan ve Hz. Aişe annemizden bir alıntı yaparak görüşünü şu şekilde destekliyor: “فَاطِرٌ” yoktan var eden, daha önce hiçbir şey yokken ilk yaratılıştaki yaratan anlamına gelir ki bu yaratılıştaki hiçbir model ve üstada ihtiyaç duymaz. Allah güç ve görevine göre meleklerle (2, 3, 4) kanat vermiştir. İbn Mes‘ûd ve Hz. Aişe annemiz diyor ki:¹⁴² “Resullah buyurdu ki, ben Cibril’i gördüm, O’nun 600 kanadı vardı.”¹⁴³

¹⁴⁰ Lıcevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 693.

¹⁴¹ Lıcevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 373-374.

¹⁴² Buhârî, “Bed’u’l-Halk”, 7.

¹⁴³ Lıcevî, *Beyanu’l-Kur’an*, IV, 110.

C) Hz. ALİ

Örnek 1:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا (43) (Nisa Suresi 43)¹⁴⁴ âyetinin nüüzül sebebini aktarıırken müellifimiz Hz. Ali'nin (ö. 40/661) sözlerine şöyle yer veriyor: Hz. Ali diyor ki, Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) bir yerde yemek tertipledi. Yemekte birçok kişi içkinin etkisiyle kendini kaybetti. Namaz vakti geldi ve benden topluluğa namaz kıldırılmamı istedi. Namazda Kafırun Suresi'ni okurken tersten okuyup "لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ" yerine "أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ" şeklinde okudum. İşte o zaman Allah bu âyeti indirdi.¹⁴⁵

Örnek 2:

Müellifimiz Tevbe Suresi'nin başında besmele yer almamasının nedenini de İbn Abbas'ın konuyla ilgili sorusuna Hz. Ali'nin verdiği cevabı alıntılıyarak şöyle izah ediyor: Surenin başında besmele yer almamıştır. İbn Abbas diyor ki; "Ben bunu Hz. Ali'ye sorduğumda bana ' Besmele'nin anlamı; eman, emniyet, rahmet, merhamettir oysaki sure de kılıç ve adam öldürmekten bahsedilmiş bu ikisi birbirine zıt olduğu için besmele gelmemiştir.' şeklinde cevap verdi."¹⁴⁶

Örnek 3:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرٌ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ - Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir." (Mücâdele; 12) âyetinin neshedildiğini

¹⁴⁴ Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanınca kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculukta bulunursanız, veyahut biriniz abdest bozmaktan gelince ya da eşlerinize cinsel ilişkide bulunup, su da bulamazsanız o zaman temiz bir toprağa yönelip, (niyet ederek onunla) yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin. Şüphesiz Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır. Nisâ: 43.

¹⁴⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 433-434.

¹⁴⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 212.

savunan müellifimiz bunu Hz. Ali'nin sözlerine şu şekilde dayandırmaktadır: Bu âyet indiği zaman hükmü Müslümanlara ağır geldi. Sonra Mücadele Suresi'nin 13. âyeti¹⁴⁷ ile bu hüküm kaldırıldı. Nitekim Hz. Ali diyor ki; “Benden başka bu (Mücadele Suresi 12.) âyeti (yani sadaka verip de peygamberle görüşülmesi hükmünü) uygulayan olmadı.”¹⁴⁸

D) DİĞER SAHABİLERDEN NAKİL

Örnek 1:

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ”
 - *Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından, yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”* (Nisâ; 128) âyetini müellifimiz Hz. Aişe (ö. 58/678) annemizin görüşlerine de yer vererek şu şekilde açıklıyor: Hz. Aişe annemiz diyor ki bu âyetin anlamı şudur; “İki eşi olan bir adamın eşlerinden biri yaşlı ve güzel değil diye kocası sevmiyor veya boşamak istiyor. Ama bu kadın; ‘yeter ki beni bırakma ben bazı haklarımdan ferâğat ediyorum.’ diyor.” İşte Allah da böyle durumlarda olanların uzlaşması ayrılımlarından daha iyidir buyuruyor.¹⁴⁹

Örnek 2:

لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى” - *Andolsun, o, Rabbinin en büyük alametlerinden bir kısmını gördü.”* (Necm; 18) âyetini açıklarken müellifimiz Allah'ı görmek başlığı altında birçok sahabenin görüşünü şu şekilde aktarmaktadır: Acaba Hz. Muhammed (sav) Allah'ı gördü mü? Yoksa görmedi mi? Sahabeden Mesruk (ö. 21/642 yılı civarı) ; “Ben bunu annemiz Hz. Aişe'ye sorduğumda, “Hayır Resulullah Allah'ı

¹⁴⁷ *ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تُفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ*
 ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَيْكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تُفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَاقْبَلُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ
 خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ “Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekatı verin, Allah'a ve Resülüne itaat edin. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” (Mücâdele; 13)

¹⁴⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 119.

¹⁴⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 494.

görmedi, iki defa Cebrail'i (as) asli haliyle gördü.” dedi. Ben bu iki (Necm 13 ve Tekvir 13.) âyetin anlamını sorduğumda ise Hz. Aişe; Resulullah'ın bizzat kendisi; bu iki âyet de Cebrail'i (as)' görmekten bahsediyor buyurdu.” dedi. Nitekim İbn Mes'ûd rivâyeti, Ebu Hureyre (ö. 58/678) ve başka birkaç sahabe de böyle diyor.¹⁵⁰

Örnek 3:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ“
 وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ
 Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.” (Rûm; 54) âyetini açıklarken müellifimiz gramere ilişkin bazı tespitlerde bulunuyor ve İbn Ömer'den (ö. 73/692) bir alıntıyla tespitlerini şu şekilde destekliyor: İkinci seferde “ضِعْفًا” lafzı nekre gelmiştir ki yaşlılık çağındaki yaşlılığın baştaki zayıflıktan farklı olduğunu gösteriyor. Zira nekre lafzın tekrar edilmesi *Marife Ayni Evvel* (مَعْرِفَ عَيْنِي أَوْلَ) dir. Ancak buradaki tekrar nekre ise *Marife Ğayri Evvel* (مَعْرِفَ غَيْرِ أَوْلَ) dir. Nitekim İbn Ömer “ لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ“ (فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا) (٥) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (٦)“ âyetleri için demiştir ki “ لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ“ - Tek sıkıntı iki kolaylığı elde etmez (getirmez)”¹⁵¹

Örnek 4:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَائِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ“
 Allah Adem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, “Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin” dedi.” (Bakara; 31) âyetini açıklarken müellif bazı sahabelerden alıntılar yaparak konuya şu şekilde genişlik kazandırıyor: İbn Ömer ve İbn Abbas diyorlar ki; “Allah Âdem'den 2000 yıl önce cinleri yaratmıştır. Ancak onlar bozgunculuk yaparak birbirlerinin kanını döktüler. Allah'ın emriyle melekler onları denizlerin ortasındaki bir ülkeye (adaya) sürmüş ve onları oraya hapsedmiştir.”¹⁵²

¹⁵⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 12.

¹⁵¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 783-784.

¹⁵² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 57.

III. KUR'AN'I TABİÛN SÖZÜYLE TEFSİRİ

Sahâbeden sonra tefsir sahasında en önemli rolü Tâbiîn nesli üstlenmiştir. İslâm âlimlerinin, Tâbiîn tefsirinin kaynak değeri taşıyıp taşımadığı hususundaki görüşlerini ise kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: “İçtihadın mümkün olduğu konularda, tabiilerin de diğer müfessirler gibi hata ve isabet etme ihtimalleri vardır. Ancak herhangi bir konuda tabiilerin ittifakı söz konusu ise, orada hata ihtimali yok denecek kadar azdır. İşte bu tür bir ittifak sonucu ortaya çıkan görüş ve düşünceler büyük ölçüde hatadan uzak olduğu için tefsirde tereddütsüz bir şekilde kullanılabilirler.”¹⁵³ Anlaşıyor ki tabiin tefsiri bağlayıcı bir nitelikte değilse bile çok önemli bir kaynak konumundadır.

Örnek 1:

“ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ” - *Nûn. (Ey Muhammed) Andolsun kaleme ve satır satır yazdıklarına ki,*” (Kalem; 1) âyetini açıklarken müellifimiz Mücahid’in (ö. 103/721) görüşleriyle âyeti şu şekilde açıklıyor: Mücahid diyor ki “قَلَمٌ” ifadesinden maksat Kur’an’ın yazıldığı kalem; “وَمَا يَسْطُرُونَ” ifadesinden maksat ise Kur’an’dır. Yani Allah kalem ve Kur’an-ı Kerim kitabına yemin ediyor.¹⁵⁴

Örnek 2:

“ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ” - *Sonra biz o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed’in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.*” (Fâtır; 32) âyetine istinaden Allah’ın Muhammed Ümmeti’ni üçe ayırdığını savunan müellif bu tasniften sonra Hasan Basrî’nin görüşleriyle bu üç grubu şu şekilde izah ediyor: Allah bu âyette Muhammed Ümmetini üçe ayırmıştır.

Müfessirlerin çoğu bu üçü de O’nun ümmetidir, demiştir.

- 1) “ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ”: Ümmetinin günahkarlarıdır.

¹⁵³ Demirci, “*Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni*”, s. 96.

¹⁵⁴ Licevî, *Beyanu 'l-Kur'an*, V, 241.

2) “سَابِقُ بِالْخَيْرَانِ”: Ümmetin takva sahipleri ve iyileridir.

3) “مُقْتَصِدٌ”: Bu da ikisinin arasında yer alanlardır.

Hasan Basrî diyor ki; birinci kısım günahı daha çok olanlar, ikinci kısım günah ve sevabı eşit olanlar, üçüncü kısım ise sevabı daha çok olanlardır.

Bu üç kısım da eninde sonunda cennetlidir.¹⁵⁵

Örnek 3:

Müellif Maide Suresi 5. âyetinde¹⁵⁶ geçen “الْمُحْصَنَاتِ” lafzını açıklarken Tâbiîn âlimlerinin görüşlerine şu şekilde yer veriyor: “الْمُحْصَنَاتِ” lafzı için İbn Abbas diyor ki; “Yahûdi ve Hıristiyan kadınlar eğer darul harp olmayan bir İslam diyarındaysa Müslümanlarla evlenmesi caizdir. Ancak Saîd b. Müseyyib (ö. 94/713) ve Hasan Basrî ise hükmün umumi ve her zaman geçerli olduğunu söylüyorlar.¹⁵⁷

Örnek 4:

“يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ” - *Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize ibadet edin ki, Allah'a karşı gelmekten sakınasınız.*” (Bakara; 19) âyetinde ise şu şekilde Tâbiîn âlimlerinin görüşlerini zikrediyor:

Kadı Beyzâvî diyor ki, Alkame (ö. 62/682) ve Hasan demiştir ki;¹⁵⁸ “يَا أَيُّهَا النَّاسُ” şeklinde başlayan âyetler Mekke’de inmiştir. “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” şeklinde başlayan âyetler ise Medine’de inmiştir. Yani Alkame ve Hasan diyor ki, bu âyet Mekke’de inmiştir. Dolayısıyla bu hitap da Mekkeli müşrikleredir. Ama aslolan şudur ki Bakara Suresi son iki âyeti hariç Medine’de inmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 129-130.

¹⁵⁶ “الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَالٌ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَالٌ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ مَخْصِينَ غَيْرِ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْأَخْسَرِينَ” - Bu gün size temiz ve hoş şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helâl, sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Mü'min kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir. Her kim de inanılması gerekenleri inkar ederse bütün işlediği boşa gider. Ahirette de o, ziyana uğrayanlardandır.” (Mâide; 5).

¹⁵⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 534.

¹⁵⁸ Herhalde Tâbiînden Hasan Basrî kastedilmektedir.

¹⁵⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 44.

Örnek 5:

- وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا،

Allah'ın, sizin için geçim kaynağı yaptığı mallarınızı akli ermezlere vermeyin. O mallarla onları besleyin, giydirin ve onlara güzel söz söyleyin.” (Nisâ; 5) âyetinde de müellifimiz yine Tâbiîn müfessirlerinin görüşlerine şu şekilde yer veriyor: Eğer bu iftirada bulunan gönülden tevbe edip bunu davranışlarına da yansıtırsa artık onları bağışlayın diyor. Tabi eğer bu mahkemeye ulaşmamışsa. Eğer mahkemeye ulaşmışsa artık ona ceza vacip olur. Zira Peygamberimiz (sav) “*Eğer bana ulaştırılırsa artık ona ceza vacip olur.*” buyurmuştur. Başkaları (Kādî Şüreyh (ö. 80/699[?]), Saîd b. Müseyyeb, Hasan Basrî v.b.) “إِلَّا الَّذِينَ” sırf son kısmı kapsamaktadır, diyor. Yani yalnız fasıklıktan kurtulmuş olur yoksa ceza da alır, şahitliği de kabul edilmez.¹⁶⁰

IV. NÜZÛL SEBEBİ

Müellif hemen hemen her surede nüzûl sebebine değiniyor. Bazen sure girişlerinde bilgi paylaşırken de nüzûl sebebine değinse de çoğunlukla surenin akışı içinde ilgili âyet veya konu geldiği zaman değiniyor. Bazen de âyetin son kısmında nüzûl sebebini aktardığını görmekteyiz. Müellif nüzûl sebebini aktarırken neredeyse tamamını “Nüzûl Sebebi” başlığı altında okuyucuya sunuyor.

Müellif âyet ve konuyla ilgili farklı nüzûl sebepleri olduğu zaman bunları peşi sıra bir arada naklediyor. Çoğu zaman sadece bunları aktarmakla yetinen yazarımız çok nadir olarak bu rivâyetler hakkında bir yorum veya tercihte bulunmaktadır. Bunu da diğer âlimlerin görüşünün ışığında yapmaktadır.

Eğer sebebi nüzûller genel değil de sadece sure veya âyet içindeki bir konu veya bölümle ilgili ise müellif bunu da açıkça belirtmektedir.

¹⁶⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 381.

A) SEBEB-İ NÜZÛLUN BELİRTİLMESİ

Örnek 1:

Müellifimiz Bakara 178. âyetin¹⁶¹ nüzûl sebeplerini ‘Nüzûl Sebebi’ başlığı altında şu şekilde sıralamaktadır:

İslam’dan önce Araplar arasında kavgalar ve kan davaları vardı. Güçlü olan kabile zayıf olan kableden bir kişiye karşılık olarak birkaç kişi veya köle öldürebiliyordu. Yine kadına karşı erkek öldürebiliyorlardı.

Yahûdilerde ise Beni Nâdir’den bir kişi Beni Kurayza’dan bir kişi öldürdüğü zaman kısas yapmıyordu. Yani onlardan kimse öldürülüyor ve karşılığında 100 binit yükü hurma kan diyeti ödüyorlardı. Tersini olup karşı taraf kendilerinden birini öldürdüğü zaman ya karşılığında birini öldürüyor ya da 200 binit yükü hurmayı kan diyeti olarak alıyorlardı.

İşte bu âyet zulüm ve adaletsizliği kaldırdı ve adaleti tesis etti. Affetmek v.s. gibi kolaylık ve hafifletmeler getirdi.¹⁶²

Örnek 2:

Müellifimiz Tevbe 80. âyetin¹⁶³ nüzûl sebebini şu şekilde aktarmaktadır: Resulullah 70 kelimesinden dolayı 70’ten fazla dua ederse bağışlanabileceği zannına kapıldı. O yüzden bu âyet inince “*Ben de 70’ten fazla duada bulunurum.*” buyurmuştur. Ancak Allah Münafikun 6. âyette buna cevaben; “*سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ* - *Onlara bağışlama dilesen de, dilemesen de onlar için birdir. Allah onları asla bağışlamayacaktır.*” buyurmuştur. Çünkü münafıkların lideri İbn Übey hastalanmıştı. Samimi bir Müslüman olan oğlu Abdullah peygambere

¹⁶¹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأَنْثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبَاعْ ۚ عَاقِبَةُ الَّذِينَ ظَلَمُوا خَيْرٌ مِنَ عَذَابِ الْيَوْمِ ۗ “Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hüre karşı hür, köleye karşı köle, kadına karşı kadın kısas edilir. Ancak öldüren kimse, kardeşi (öldürülenin vârisi, velisi) tarafından affedilirse, aklın ve dinin gereklerine uygun yol izlemek ve güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem dolu bir azap vardır.” (Bakara; 178)

¹⁶² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 176.

¹⁶³ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ “Onlar için ister bağışlanma dile ister dileme (farketmez.) Onlar için yetmiş kez bağışlanma dilesen de, Allah onları asla affetmeyecektir. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr etmiş olmaları sebebiyledir. Allah fasık topluluğu doğru yola iletmez.” (Tevbe; 80)

gelerek cübbesini babası için vermesini ve onun için Allah’a dua etmesini rica etti. Resulullah da O’nun hatırı için cübbesini gönderdi ve O’nun için Allah’a dua etti. İşte bu yüzden hemen bu âyet indi.¹⁶⁴

Örnek 3:

Müellif Mürselat Suresi 46-50. âyetlerinin nüzûl sebebini şöyle ifade etmektedir: Bazıları diyor ki bu âyetler Sakif Kabilesi hakkında inmiştir. Zira Peygamberimiz (sav) onları İslam’a davet edip namaz kılın dediğinde onlar; “Biz namaz kılmayız zira namaz kılmak bizim için bir ayıp ve eksiklidir. Eğer biz namaz kılsak eğilmeyiz rüku’, secde yapmayız.” dediler. O zaman Peygamberimiz (sav) buyurdu ki; “*لَا خَيْرَ فِي دِينٍ لَا صَلَاةَ فِيهِ* - içinde namaz bulunmayan bir dinde asla hayır yoktur.”¹⁶⁵

B) ÂYETİN KİMİN HAKKINDA İNDİĞİNE DAİR SEBEB-İ NÜZÛL RİVÂYETLERİNİ BELİRTMESİ

Örnek 1:

Müellif Bakara Suresi 187. âyetinin¹⁶⁶ Hz. Ömer (ö. 23/644) ve Kays B. Sarm’dan dolayı indiğini şu şekilde belirtmektedir: İslamiyetin başlarında Ramazan günlerinde akşamdan yatsıya kadar yeme-içme ve yemekten sonra olmak kaydıyla cinsi münasebet helaldi. Zira yemekten önce yeme içme olduğu takdirde ertesi gün iftara kadar yiyilip içilemiyordu.

İşte bir gün Kays b. Sarm çölden geldi eşi yemeği hazırlarken yatsı namazını kıldı ve yemekten önce eşiyile cinsi münasebette bulundu. Ertesi gün öğlene kadar

¹⁶⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 279.

¹⁶⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 361.

¹⁶⁶ “*أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٍ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ*، قَالَنَ بَاشِرُوهُنَّ وَأَنْبَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَبَيِّنَ لَكُمْ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتَمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ - Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar, size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz. Allah (Ramazan gecelerinde hanımlarınıza yaklaşıp) kendinize zulmetmekte olduğunuzu bildi de tövbenizi kabul edip sizi affetti. Artık eşlerinize yaklaşın ve Allah’ın sizin için yazıp takdir etmiş olduğu şeyi arayın. Şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye (tan yeri ağarcıya) kadar yiyin, için. Sonra da akşama kadar orucu tam tutun. Bununla birlikte siz mescitlerde itikafta iken eşlerinize yaklaşmayın. Bunlar, Allah’ın koyduğu sınırlardır. Bu sınırlara yaklaşmayın. Allah, kendine karşı gelmekten sakınınsınlar diye, âyetlerini insanlara böylece açıklar.” (Bakara; 187)

çok acıktı. Yine Hz. Ömer de yatsı namazından sonra cinsi münasebette bulunmuştu. İkisi de Hz. Peygamber'in (sav) yanına gelerek durumlarını anlattılar. Hemen ardından bu âyet indi.¹⁶⁷

Örnek 2:

Müellifimiz Ali İmran 1-8. âyetlerin Nüzûl Sebebi olarak Medine'ye gelen 60 Necranlı süvari olduğunu şu şekilde ifade etmektedir: Surenin başından 8. âyet ve birkaç âyet sonrasına kadar Necranlı 60 süvarinin Medine'ye gelmesine binaen inmiştir. Bunların üç lideri (Abdul Mesih, Eyhem ve Ebu Harise) ikinci vaktinde mescide girdiler. Ve güney yönüne doğru ibadetlerini yaptılar. Kendi akidelerini savunup Hz. Peygamberle tartıştılar. Peygamberimiz (sav) onların bütün iddialarını çürüttü. Mağlup bir halde Necran'a döndüler. Necran, Yemen ile Hicâz arasında bir bölgeydi.¹⁶⁸

Örnek 3:

Müellifimiz Bakara Suresi 8-12. âyetlerin Medine Yahûdileri hakkında indiğini İbn Abbas'tan yaptığı bir alıntıyla şöyle ifade etmektedir: “İbn Abbas, Bakara Suresi'nin 8-12. âyetlerin nüzûl sebebinin Medine Yahûdileri olduğunu söylemiştir. Tıpkı Abdullah b. Ubey, Mu'teb b. Kuşayr ve Cehd b. Kays gibi münafıklar için. Onlar inananlarla karşılaştıklarında biz de inandık diyor oysa kafirlerle karşılaştıkları zaman ise biz aslında inanmadık onlarla alay ediyoruz diyorlardı.”¹⁶⁹

Örnek 4:

Müellifimiz Ali İmran 72-74. âyetlerin nüzûl sebebini yine İbn Abbas'tan bir alıntıyla şöyle izah ediyor: İbn Abbas diyor ki; Abdullah b. Sayf, Adiy b. Zeyd ve Haris b. Avf birbirlerine diyorlardı ki; “Gelin günün başında Müslümanların dinine girmiş gibi yapıp onların içine girelim. Günün sonunda ise İslam'ın yanlış bir din olduğunu anladığımızı söyleyip Müslümanları da dinden çıkarıp gevşemelerini,

¹⁶⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 185.

¹⁶⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 275.

¹⁶⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 37.

dağılmalarını sağlayalım.” İşte bu üç âyet onların bu iddialarına (planlarına) binaen nazil olmuştur.¹⁷⁰

C) SEBEBİ NÜZÛLDEN FARKLI OLARAK ÂYETTE BELİRTİLENLERİN KİM OLDUĞUNA DAİR GÖRÜŞLERİ

Örnek 1:

Müellifimiz Nisa 97. âyetinde¹⁷¹ bahsedilen kişilerin Mekke'den göç etmeyen Müslümanlar olduğunu Buhârî'den yaptığı bir alıntıyla şu şekilde izah ediyor: Buhârî diyor ki, İbn Abbas'ın kölesi İkrime diyor ki; “Bazı Müslümanlar Mekke'den göç etmediler. Bedir Savaşı'nda Müslümanlara karşı savaşa katılmışlardı. Müslümanların oklarından bazıları onlara isabet ediyor ve onlardan da ölenler oluyordu. Müslümanlar da diyorlardı ki; bunlar da bizim Müslüman kardeşlerimiz, zorla buraya getirildiler ve öldüler. Allah buyurdu ki; *Onlar da cehennemlidir zira Allah onlara Medine'ye göç etmeyi farz kıldığı halde tembelliklerinden dolayı göç etmediler, yarım Müslüman kaldılar.* Yine O yüzden Allah buyurdu ki, *onlar kendilerine zulmettiler.*”¹⁷²

Örnek 2:

Müellifimiz Kalem Suresi 9-14. âyetlerin¹⁷³ Velid b. Muğire hakkında indiğini ve onun bir piç olduğunu yani babasının belli olmadığını şu şekilde ifade

¹⁷⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 318-320.

¹⁷¹ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمْ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةً فَتُهَاجِرُوا فِيهَا ¹⁷¹ Kendilerine zulmetmekte iken meleklerin canlarını aldığı kimseler var ya; melekler onlara şöyle derler: “Ne durumdaydınız? (Niçin hicret etmediniz?)” Onlar da, “Biz yeryüzünde zayıf ve güçsüz kimselerdik” derler. Melekler, “Allah'ın arzı geniş değil miydi, orada hicret etseydiniz ya!” derler. İşte bunların gidecekleri yer cehennemdir. O ne kötü varış yeridir.” (Nisâ; 97)

¹⁷² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 474-475.

¹⁷³ وَدُّوا لَوْ نُذِرُهُمْ فَيَذَرُوهُمْ (٩) وَلَا تُطِيعُ كُلَّ حَلَّافٍ مَهِينٍ (١٠) هَمَّازٍ مَشَّاءٍ بِنَمِيمٍ (١١) مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ (Kalem Sûresi 9-14) (١٤) وَتَبِينَ (١٤) - İstediler ki, yumuşak davranasın, böylece onlar da yumuşak davranırlar. (9) Yemin edip duran, aşağılık, daima kusur arayıp kınayan, durmadan söz taşıyan, iyiliği hep engelleyen, saldırgan, günaha dadanmış, kaba saba; bütün bunların ötesinde bir de soysuz olan kimseye mal ve oğulları vardır diye, sakın boyun eğme.

“أولو الفضل” - *fazilet sahibi*” ifadesini kullanarak O’na büyük bir hürmet payesi vermiştir. Deniliyor ki Allah “أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ” – *Allah’ın sizi affetmesini istemez misiniz?*” diye buyurunca O dedi ki; “بَلَىٰ أُحِبُّ أَنْ يُغْفِرَ اللَّهُ لِي” – *Tabî ki Yarabbi beni affetmeni isterim.*”¹⁷⁹

V. İSRÂİLİYYÂT:

“İsrâiliyye” kelimesinin çoğulu olan *İsrâiliyyât*, her ne kadar kelime anlamıyla belirli bir kavimden (Yahûdilerden) alınan haberleri çağrıştırıyorsa da aslında tağlîb kaidesine uygun olarak kullanılmış daha kapsamlı bir ifadedir.¹⁸⁰ Buna göre Kur’ân tefsîrinde İsrâiliyyât, *Yahûdi, Hıristiyan ve diğer kültürlerden İslâmiyet’e giren rivâyetler bütününe denir.*¹⁸¹ Ancak genellikle Yahûdi haberler İslama girdiği için bu kelimenin tahsisi uygun düşmüştür.¹⁸²

Tefsirlere giren İsrâiliyyât konusu aşıktan itibaren tartışılmış ve bu alanda ilk dönemlerde çalışmalar ortaya konmuştur. Bazı müfessirler konuya eserlerinin mukaddimesinde yer verirken bazıları görüşlerini ilgili âyetlerin tefsiri sırasında belirtmiş, Ulûmü’l-Kur’ân’la ilgili kitaplarda da konuya yer verilmiştir. Modern dönemde araştırmacılar tefsirde İsrâiliyyât’ı müstakil olarak ele alıp hacimli eserler meydana getirmişlerdir.¹⁸³

Aslında İsrâiliyyât konusuna yaklaşımı üç başlıkta toplamak mümkündür:

- 1) Tümden reddedenler.
- 2) Tümden kabul edenler.
- 3) Temkinli olarak yer verenler.

Aslında bir ve ikinci maddede yer alanların yaklaşımı İsrâiliyyâttan rivâyet etmeye cevaz verenler ve vermeyenler şeklinde yaklaşım sergileyenler olarak da ifade edilebilir. Şimdi bu başlık altında ilk iki görüşü aktarmaya çalışalım:

İsrâiliyyât Rivâyet Etmenin Hükümü

¹⁷⁹ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, III, 393-394.

¹⁸⁰ Cerrahoğlu, *Kur’an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, s. 62.

¹⁸¹ Fethi Ahmet Polat, “Tarihi Olaylarla İlgili Kur’ân İlimleri”, *Tefsir Tarihi ve Usulü*, s. 227.

¹⁸² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 240;

¹⁸³ Birışık, “İsrailiyyat”, *DİA*, XXIII, 199.

Hız. Peygamber (sav)'ın ve O'nun muasırları olan sahabenin sözlere muhtelifdir. Bazı sözlere İsrâiliyyâtın naklini tecviz eder gibi görünürken, diğere bazıları da şiddetle yasak etmektedir.¹⁸⁴

İsrâiliyyâtın Naklini Yasaklayan Haberler

Hız. Peygamber (sav) “Kur'an'dan başka benden hiçbir şey yazmayın Kur'an'dan gayri benden birşey yazmış olan varsa onu imha etsin”¹⁸⁵ buyurmuştur. Kimi zaman da, “Benim sözümü dinleyip belleyen, sonra da onu bellediği gibi başkalarına aktaran kişinin Allah (cc) yüzünü ağartsın”¹⁸⁶ buyurmuştur.

Buna benzer başka hadisler de zikredilmiştir.¹⁸⁷ Buradan anlaşılıyor ki, Hız. Peygamber (sav) ve ashabı Tevrat ve İncil gibi muharref kitapların şerhi mahiyetindeki efsanelerin okunmasını ve anlatılmasını hoş görmezlerdi.¹⁸⁸

İsrâiliyyâtın Naklini Tecviz Eden Haberler

Hız. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Bir âyet dahi olsa benden (işittiklerinizi) başkalarına ulaştırın. Ve sizler, Benû İsrâil'den de nakledin: bunda beis yoktur. Kim bana kasten yalan (söz) isnad ederse o, cehennemdeki yerini hazırlasın (hazırlansın).”¹⁸⁹

Bu örnekten hareketle İsrailî haberlerin caiz olduğunu kabul edenler olmuştur. Ama birinci maddede zikrettiğimiz grup şiddetle karşı çıkmış ve bu hadisi ve benzeri durumları özel ve bağlayıcı olmayan durumlar olduğunu şu gerekçelerle izah etmeye çalışmışlardır:

Bu tek örneğin dışında Benû İsrail'den haber nakline dâir elimizde hiçbir vesika yoktur.¹⁹⁰

¹⁸⁴ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1974), 22.

¹⁸⁵ Müslim, “Zuhd”, 72.

¹⁸⁶ Ebû Dâvud, *Muvatta*, “İlm”, 10; Tirmizî, “İlm”, 7; İbn Mâce, “Mukaddime”, 18.

¹⁸⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat* (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1974), 22-27.

¹⁸⁸ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, 22.

¹⁸⁹ Buhârî, “Enbiyâ” 50 ;Tirmizî, “İlm”, 13.

¹⁹⁰ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, 28.

Bazı müellifler, Yahûdi ve Hıristiyanlara müracaatı dile getiren âyetlere dikkatimizi çekerek İsrâiliyyâtının naklini tecvize meyletmişlerdir. Oysa bu yanlış seçilmiş bir yoldur.¹⁹¹

Bazı Özel Durumlar

Hız. Peygamber (sav)'in arkadaşlarından bazısına has olan durumlarda, İsrâiliyyâtın nakli için delil olarak kullanılmak istenmiştir.

a- Mühtedi Abdullah ibn Selâm: “Resulullah bana bir gece Kur’an-ı bir gece de Tevrat-ı oku, diye emretti” demiştir.

b- Ka’bü’l Ahbar: “Tevrat-ı okumayanlar içinde, Ebu Hureyre kadar ona aşına olanını görmedim” demiştir.

c- Bir rivâyette Abdullah ibn Amr, Tevrat’ı ezberlemiştir.

d- Ebu’l-Cel el-Cevri, yedi günde Kur’an-ı altı günde de Tevrat’ı hatmederdi.

Peygamberimizin (sav) yukarıdaki hadisi söylemesinin hikmetlerinden bazıları şöyledir:

1- Evvela müslümanlara, Benü İsrâil’den nakil hususunda bir genişlik tanıdı. Sahabeler bu işi farz gibi telakki ettiler.

2- Ehl-i Kitaptan (sadece) Kur’an ve hadisin ruhuna uyan haberleri naklediniz, uymayanları değil.

Üçüncü gruba değinecek olursak onlar da bu iki grubun abartılı bir şekilde hareket ederek konuya yaklaştığını ve İsrâiliyyâtın belli şartlarla ve belli durumlarda aşırıya kaçmamak ve güvenilir kaynaklara isnad edilmesi ve belirtilmesi kaydıyla zaman zaman kullanılabileceğini savunuyorlar.¹⁹²

Bu çok tartışmalı konuyu herhalde şu şekilde özetlemek mümkündür:

İsrailî haberleri mutlak manada (sınır koymadan) kullanmak doğru değildir. Belki peygamberimizin muhtelif hadisleri doğrultusunda şu sınır ve ölçülerle bunlara yer verilebilir:

- 1) Kur’an ve hadisin ruhuna aynen uyan İsrâiliyyât alınabilir.
- 2) Kur’an ve hadisin ruhuna aykırı olanlar atılır.

¹⁹¹ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, 31.

¹⁹² Ertuğrul Döner, “İsrâiliyyât Kavramının Oluşum Ve Olgunlaşma Süreci”, *PÜİFD*, sayı: 4 (Eylül 2015), s. 34.

3) Bu ikisi dışında kalanlar da alınmaz, benimsenmez, kitaplara yazılmaz. Çünkü bu üçüncü gruba giren haberlere kitap ve sünnetin, ihtiyacı yoktur. Bunlar tamamıyla lüzumsuz ve faydasız söz kalabalığından ibarettir. Hayal mahsulüdür, düzmece ve yakıştırmadır. Bunları bilmek insana bir şey kazandırmaz; bilmemek de eksiklik sayılmaz.¹⁹³

Hız. Peygamberin çok açık yasağına rağmen, bazı müfessirler Ehl-i Kitapta buldukları şeyleri, sıhhatlerini kontrol etmeden eserlerine almışlardır. Ehl-i kitabı izlemede belirlenecek yol bellidir İslâmî esaslarla çatışan şeyleri reddetmek doğruluğunu ya da yanlışlığını bilmediklerimizi de ne tasdik ne de tekzip etmektir.

Herhangi bir eserde İslâmî yönde küçük veya büyük hataların bulunması bazı insanları hiç de uygun olmayan bir kanaate sevk ediyor, o da bu eserlerin tamamen terkedilmesidir oysaki bu eserlerin iyi yönlerinden istifade edilip eksikleri tesbit edilerek edep ve terbiye dairesinde ilme akla ve kaynaklara istinaden hataları gösterilebilir ki bu da çok yararlı bir yol olur.

İslâm son ekmel dindir, Kur'an ve hadislerde mevcut şeyler müslümanlara bilgi olarak kâfidir dini yönde Ehl-i Kitaba asla ihtiyaç yoktur. Gerek İslâm'a zıt ve gerekse meskutun anı olan İsrâiliyyâta müslümanlar asla muhtaç değildir. Müslümanları bu İsrâiliyyât belasından kurtarmak için ise İsrâiliyyâtın ne olduğunu anlatmak ve nelerin İsrâiliyyât olduğunu göstermek gerekir.¹⁹⁴

Şimdi de Müfessirimiz Mehdi Licevî'nin İsrâiliyyât konusuna yaklaşımına değinelim. Zira müellifin eserinin mukaddime bölümünde tefsir ilmine dair değindiği bilgilerin arasında İsrâiliyyât kavramı da yer almaktadır. Licevî, İsrâiliyyâtı şöyle anlatıyor: *İsrâiliyyât*; Yahûdiler'den gelen Kur'an'ın âyetlerine, sahih sünnete ve dinin aslına aykırı rivâyetlere denir.

Bazı müfessirler tefsirlerini, itibar edilmemesi gereken ve adına "İsrâiliyyât" denilen bu hikayelerle doldurmuştur. İsrâiliyyât rivâyetlerin piri Ka'bul Ahbar, Vehb. b. Münebbih ve benzeri birkaç kişidir.

Müfessirin İsrâiliyyât tanımından Kur'an'ın âyetlerine, sahih sünnete ve dinin aslına aykırı olmayan İsrâiliyyât'a bir kapı aralandığı anlaşılmaktadır. Hatta

¹⁹³ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, 38.

¹⁹⁴ Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat*, 32.

müellifin; bu kendi zikrettiği hususlara uygunluğu tartışma konusu olan bazı hikaye ve bilgilere az da olsa yer verdiği görülmektedir. Şimdi bunları iki başlık altında ele alalım:

A) HERHANGİ BİR KAYNAK BELİRTMEDEN ALDIKLARI

Örnek 1:

Müellif Hz. Âdem kıssasında peşi sıra doğruluğu teyide muhtaç iddialarda bulunuyor. Hz. Âdem'in yaratılması bahsinde Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in ege kemiğinden yaratıldığını ve önce Hz. Havva'nın yasak ağaca dokunduğunu iddia ediyor. Ancak herhangi bir dayanak veya kaynak belirtmiyor.

Sonrasında ise Buhârî'de¹⁹⁵ yer alan “Eğer Yahûdiler olmasaydı et kokmazdı, eğer Havva da olmasaydı hiçbir kadın kocasına ihanet etmezdi.” şeklinde tartışmaya açık bir hadis paylaşıyor.

Yine teyide muhtaç şu bilgileri paylaşıyor: Hz. Âdem bin yıl yaşamıştır. Vefat ettiğinde melekler onu yıkayıp kefenledi ve peygamber olan oğlu Şit'e (a.s.) “işte böyle yıkayıp kefenlemek size sünnettir” dediler.¹⁹⁶

Örnek 2:

“ فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَاتَّبِعَهُ اللَّهُ الْمَلِكُ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ - Derken, Allah'ın izniyle onları bozguna uğrattılar. Davud, Câlût'u öldürdü. Allah ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi ve ona dilediğini öğretti. Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu. Ancak Allah, bütün âlemlere karşı lütuf sahibidir.” (Bakara; 251) âyetini açıklarken müellif Talût-Calût kıssasına Kur'an'da yer almayan bazı eklemelerde bulunarak kıssayı şu şekilde anlatıyor: Talût ordusuyla Calût ve ordusunu hezimete uğrattı. Henüz peygamber olmamış olan İşa'nın yedi çocuğundan biri olan Dâvud bir taş fırlatarak Calût'u öldürdü. Zaten Allah İsrail oğullarının peygamberine Dâvud'un Calût'u öldüreceğini ilham etmişti. Onlar da gidip babasından savaş için Dâvud'u istemişlerdi. Dâvud savaş için yola

¹⁹⁵ Süyûtî, *Camiü's-Sağir*, V, 447.

¹⁹⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 58.

çıkınca yolda üç taş onunla konuştu. Taşlar biz Calût'u öldüreceğiz dedi. İşte Dâvud bu taşlarla öldürdü.¹⁹⁷

B) TEVRAT VE İNCİL'DEN ALDIKLARI

Müellif çok fazla olmamakla birlikte kimi yerde Tevrat ve İncil'den alıntılar yapmaktadır. Ama özellikle Tevrat'tan alıntıları Yahûdîler'in Yahûdî olmayanlara karşı olumsuz tutumlarını dile getirmek amacıyla verilen örneklerdir.

Örnek 1:

“ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِنطَارٍ يُودِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِينِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ - *Kitap ehlindeki* öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, “Ümmilere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur” demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah'a karşı yalan söylerler.” (Âl-i İmrân; 75) âyetini açıklarken müellif farklı yorumları aktardıktan sonra kendi görüşünü Tevrat'tan alıntılarla da destekleyerek şu şekilde ifade ediyor:

Şu bir gerçek ki Yahûdiler kendilerini efendi, diğer tüm insanları ise köle olarak görüyorlardı. Zaten onlar “Biz Allah'ın çocukları ve dostlarıyız”¹⁹⁸ (Mâide 18) diyorlardı. Dolayısıyla cahil Arapların malları bize helaldir diyorlardı. Onların bu inanç ve davranışları günümüzde kitaplarında hâla mevcuttur. Mesela Kitab-ı Mukaddes'te; “Bir Yahûdi bir Yahûdi'ye borç verince aradan yedi yıl geçmişse onu almasın. Ama borç verilen Yahûdi değilse alınsın.(Tesniye 1, 3: 15)” deniliyor. Yine “ey Yahûdiler, Yahûdi olmayanlara faizle borç verin ancak Yahûdiler'e faizsiz. (Tesniye 20: 23)” deniliyor.

Talmud'da ise “Bir Yahûdi boğası Yahûdi'nin boğasını yaralarsa onu ödesin. Ancak Yahûdi olmayan birinin boğasını yaralamışsa onu ödemesin. Bir Yahûdi,

¹⁹⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 239.

¹⁹⁸ Maide 18 (وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبَّاؤُهُ)

Yahûdi topraklarında kaybolmuş bir şeyi bulursa duyursun sahibini arasın. Ancak eğer orası Yahûdi ülkesi değilse kimseye sormadan alsın.” deniliyor.¹⁹⁹

Örnek 2:

“ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلُغِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَفْلُجِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَفُضِّي الْأَمْرُ وَاسْتَوْتِ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ ”
 “بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ - Ey yeryüzü! Yut suyunu. Ey gök! Tut suyunu” denildi. Su çekildi, iş bitirildi. Gemi de Cûdî’ye oturdu ve “Zâlimler topluluğu Allah’ın rahmetinden uzak olsun!” denildi.” (Hûd; 44) âyetini açıklarken müellif yine Yahûdi kitabı Kitab-ı Mukaddes’ten alıntı yapıyor. Ancak bu defa kendi görüşünü desteklemek için değil tam tersine bu iddiayı tarihçilerin görüşleri ile reddettiği için zikrediyor. Şimdi eserdeki ilgili bölümü aynen aktarıyoruz: Yahûdi kitabı Kitab-ı Mukaddes’te Nuh ve gemisinin Ararat (Ağrı) Dağı’na indiği söyleniyor. Ancak tüm tarihçiler geminin Cudî Dağı’na indiğini söylüyor.²⁰⁰

Örnek 3:

“ وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ - Meryem oğlu İsa’yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik.” (Mü’minûn 50) âyetini açıklarken müellifimiz Mehdi Licevî âyette geçen “ إِلَى رَبْوَةٍ - yüksek bir yer” için kimileri Şam, kimileri Mısır ve kimileri de Kudüs olduğu iddia etmiştir dedikten sonra Matta İncili’nden şöyle bir alıntı yapıyor: “İsa (a.s.) zalim kavminden dolayı memleketi olan Kudüs’ten iki defa göç etmiştir. Bir defasında Mısır’a diğerinde ise Şam’ın Nâsırâ Köyü’ne gidip yerleşmiştir.”²⁰¹

Görüldüğü üzere müellif Tevrat’tan alıntıları Yahûdiler’in Yahûdî olmayanları âdeta köle ve hizmetkâr olarak gördüklerine dair kendi kitaplarıyla teyid ederek bunu delillendirmek amaçlıdır. İncil’den alıntı ise İncil’in Nuh Tufanı hakkında tarihi bilgilerle çelişmesini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Artık Beyanu’l-Kur’an tefsirini dirâyet yönüyle ele aldığımız üçüncü bölüme geçiyoruz.

¹⁹⁹ Licevî, Beyanu’l-Kur’an, I, 320-322.

²⁰⁰ Licevî, Beyanu’l-Kur’an, II, 416.

²⁰¹ Licevî, Beyanu’l-Kur’an, III, 341

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIRÂYET YÖNÜ

I. KUR'AN'I KUR'AN'LA TEFSİRİ:

Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri denildiğinde “Kur'an'ın müfred lafızlarının, terkiblerinin ve ifadelerinin, Kur'an'ın bütünlüğü içinde diğer ilgili Kur'an pasajlarının yardımıyla açıklanmasını; buna ilaveten Kur'an'ın ele aldığı konuların, muhataplarının zihinlerine yerleştirmeye çalıştığı kavram ve mesajların terkiбі bir yaklaşımla Kur'anî bir bütünlük içerisinde ele alınıp, incelenmesini anlıyoruz.”²⁰²

Nitekim Kur'ân'ı Kerim'in bizzat kendisi de “*Sonra onu açıklamak bize düşer*” (Kıyamet, 75, 19) diyerek buna işaret etmektedir. Süyûtî İtkan'da, Âlimlerin: “Kim Kur'ân'ın tefsirini isterse öncelikle onu Kur'ân'dan talep etmelidir” dediğini nakleder.²⁰³

Netice itibariyle Kur'an-ı Kerim, Allah kelamı olması hasebiyle tüm İslamî ilimlerin temel kaynağı olduğu gibi Tefsir ilminin de ana kaynağıdır. Tabiki Kur'an-ı Kerim'de bir mesele inceleneceği zaman ilgili tüm âyetlere bütüncül bir şekilde bakmak gerekir. Eğer bu şekilde konu açıklığa kavuşturulmuş oluyorsa (yani bu konuda Allah-u Teâla'nın bir açıklaması var ise) doğal olarak başka kaynaklara yönelmeye ihtiyaç kalmaz.²⁰⁴ Nitekim bu konuda âlimler adetâ ittifak etmiştir. “Kur'ân günümüzde alışa geldiğimiz kitap düzeninde değildir. Onda konular değişik boyut ve kapsamda çeşitli yerlerde geçebilmektedir. Birçok konu aynı anda başka konularla da ilgili olabilmektedir.”²⁰⁵

Birçok âlime göre²⁰⁶ Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesi en güzel Kur'an tefsir etme yolu olarak görülse de rivâyet tefsiri mi yoksa dirâyet tefsiri olduğu tartışma

²⁰² Halis Albayrak, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, 1988), s. 36.

²⁰³ Celaluddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Thk.), el-Mektebetü'l- 'Asriyye, Beyrut 2008, II, 869.

²⁰⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi I*, s. 40.

²⁰⁵ Mustafa Ünver, “Temel Tefsir Yöntemleri”, *Tefsir Tarihi ve Usûlü* (s. 108-131), T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 111.

²⁰⁶ Mesela İbn Teymiye “tefsir yollarından en iyisi hangisidir?” sorusunu Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesi, daha sonra sırasıyla sünnet ile tefsiri, sahabe sözüyle ve tabiün sözüyle tefsiri olarak cevaplamaktadır. (İbn Teymiye, *Mukaddime fî Usûli't-Tefsir*, Kahire, tarihsiz, s. 45.)

konusu olmuştur. İbn Teymiye'nin (728/1327) yaptığı en üstün Kur'an tefsiri aşamaları sıralaması kendinden sonraki âlimleri etkilemiş görünmekte. “İbn Teymiye her ne kadar rivâyet-dirâyet adı altında bir ayırım yapmasa da onun yapmış olduğu Kur'an'ın Kur'an ile, sünnet ile sahabe ve tabiin sözü ile tefsir edilmesi aşamalarının kendisinden sonrakileri etkilediğini söyleyebiliriz.”²⁰⁷ Nitekim Şah Veliyullah Dihlevi²⁰⁸ (ö.1176/1764), Zerkânî (ö.1367/1948)²⁰⁹ ve Abdurrahman el-Akk²¹⁰ gibi bazı âlimler Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesini nakli (rivâyet) tefsire dahil ederken Şevkani²¹¹ gibi bazı âlimler de bunu rey (dirâyet) tefsirine dahil edenler de vardır. Ayrıca Zerkeşi (ö.794/1392) ve Suyûti gibi bazı âlimlerin ise Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesini, tefsirin kaynakları arasında değil, ayrı bir yerde zikrettiklerini görürüz.²¹² Netice itibariyle âlimin çabasını ve reyini gerektirdiği için Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmeyi dirâyet tefsiri altında değerlendirmek daha tutarlı görünmektedir.

İşte müellifimiz de çoğu âyette kendi görüşlerini serdetse de Kur'an'a bütüncül bir bakış açısıyla ve âyetlerin siyak ve sibakına ve âyetler arasındaki uyuma bakmayı da asla ihmal etmemiştir. Licevî âyeti yine Kur'an ile tefsir ederken sadece açıklamak amacıyla değil zaman zaman kendi görüşünü teyid etmek amacıyla da bu yola başvurmuştur. Eserde bunların örneği çoktur. Ayrıca müellif bunları yaparken genellikle âyetlerin tam metnine yer veriyor. Müellifimiz âyeti âyetle açıklarken bunu beş şekilde yapıyor. Şimdi bunları bazı örnekleriyle ele alalım:

A) ÂYETİN MANASIYLA İLGİLİ OLANLAR

Müellifin Kur'an'ı Kur'an ile tefsir ederken en çok uyguladığı yöntem âyetin doğrudan manası ile ilgili olanlardır. Yani müellif Kur'an'da bir âyette kapalı geçen bir kelime veya ifadeyi açık bir şekilde geçen bir âyetteki anlamını tespit ederek açıklığa kavuşturup tefsir etmiş oluyor. Şimdi bunlara dair bazı örnekleri aktaracağız:

²⁰⁷ Mustafa Karagöz, “Tefsirde Rivayet-Dirayet Ayırımının Ortaya Çıkışı Ve Mahiyeti”, *Bilimname*, V, 2004/2, 45-45.

²⁰⁸ Şah Veliyullah Dihlevi, *el-Fevzû'l-Kebir fi Usûli't-Tefsir*, Kahire, 1984, s. 171-172.

²⁰⁹ Muhammed Abdülazim Zerkani, *Menahilü'l-İrfan fi Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut 1988, c. II, s. 13.

²¹⁰ Halid Abdurrahman el-Akk, *Usûlü't-Tefsir ve Kavâiduhu*, Beyrut 1994, s. 111.

²¹¹ Muhammed b. Ali eş-Şevkani, *Fethü'l-Kadir el-Camiu beyne Fenneyi'-Rivaye ve'd-Diraye min İlmi't-Tefsir*, Beyrut 1983, 12-13.

²¹² Zerkeşi ve Suyûti'nin bu görüşleri ile söylediklerimizin karşılaştırması için bkz. Mehmet Akif Koç, *İsnad Verileri Çerçevesinde Erken Dönem Tefsir Faaliyetleri*, Ankara 2003, s. 104-105.

Örnek 1:

كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ - Onların bir ahdi nasıl olabilir ki! Eğer onlar size üstün gelselerdi, ne akrabalık (bağlarını), ne de antlaşma (yükümlülüğünü) gözetirlerdi. Ağzlarıyla sizi hoşnut etmeye çalışıyorlar, oysa kalpleri buna karşı çıkıyor. Onların pek çoğu fasık kimselerdir.” (Tevbe; 8) âyetini tefsir ederken müellif bu âyetin, öncesindeki 7. âyeti açıkladığını şöyle izah ediyor: “Âyette geçen ‘يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ’ cümlesi önceki cümleyi yani (كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ) الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ - Allah’a ortak koşanların Allah katında ve Resûlü yanında bir ahdi nasıl olabilir? Ancak Mescid-i Haram’ın yanında kendileriyle antlaşma yaptıklarımız başkadır. Bunlar size karşı dürüst davrandığı sürece, siz de onlara dürüst davranın. Çünkü Allah kendine karşı gelmekten sakınanları sever.) Tevbe 7. âyetini tefsir ediyor.²¹³

Örnek 2:

Şüphesiz ki münafiklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar. Onlara hiçbir yardımcı da bulamazsın.” âyetinde geçen “إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا” - Şüphesiz ki münafiklar, cehennem ateşinin en aşağı tabakasındadırlar.” cümlesini Bakara; 8. “İnsanlardan, inanmadıkları halde, “Allah’a ve ahiret gününe inandık” diyenler de vardır.” âyeti ile açıklıyor. Şöyle ki; bunlar dilde inandıklarını söyledikleri halde içten inanmış değillerdir ve bu ikiyüzlülüklerinden dolayı da insanların en kötüsüdürler. Cehennemde de en ağır cezalar onlar içindir.

Örnek 3:

Müellif Licevî “لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ” - (Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kafirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur’an’ı indirdik.” (Yâsîn; 70) âyetinde geçen “حَيًّا” lafzının inanan kimse anlamına

²¹³ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 219.

geldiğini ifade ediyor. Buna gerekçe olarak da Kur'an'da Allah'ın, “إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى” - *Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın. Arkalarına dönüp kaçarlarırken sağırlara da çağırışı duyuramazsın.*” (Neml; 80) âyeti gibi bazı âyetlerde kafirleri ölülere benzettiğini belirtiyor. Yine Allah “صُمٌّ بُكْمٌ عُمِيٌّ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ” - *Onlar, sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Artık (hakka) dönmezler.*” (Bakara; 18) âyetinde onları sağır, dilsiz ve körlere benzetmiştir. Bu âyetlerin ışığında müellifimiz: “Dolayısıyla ölü kâfir olduğuna göre tersi diri de Müslüman kişidir. Nitekim bu âyette “حَيًّا” kelimesine mukabil olarak “عَلَى الْكَافِرِينَ” kullanılmıştır ki bu da bu anlamı doğrulamıştır.”²¹⁴ diyerek konuyu açıklığa kavuşturmuş oluyor.

Örnek 4:

“أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَخْلِفُونَ عَلَى الْكُذِبِ وَهُمْ يَعْلَمُونَ” - *Allah'ın kendilerine gazap ettiği bir topluluğu dost edinenleri görmez misin? Onlar ne sizdendirler, ne de onlardan. Onlar bile bile yalan yere yemin ederler.*” (Mücâdele; 14) âyetini tefsir eden müellifimiz bu âyette geçen; “قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ” - *Allah'ın gazabına uğrayan kavim*” ifadesinin Yahûdiler için kullanıldığını savunuyor. Yine buna gerekçe olarak ise Kur'an'da birkaç yerde bu ifade Yahûdiler için kullanılmıştır, diyor. Nitekim Bakara 61,²¹⁵ Bakara 90²¹⁶ ve Mümtehine 13.²¹⁷ âyetlerinde bu ifadenin Yahûdiler için kullanıldığını belirtmektedir.²¹⁸

²¹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 178.

²¹⁵ Hani, “Ey Mûsâ! Biz bir çeşit yemeğe asla katlanamayız. O halde, bizim için Rabbine yalvar da, o bize yerden biten sebze, kabak, sarımsak, mercimek, soğan versin” demiştiniz. O da size, “İyi olanı düşük olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? Öyle ise inin şehre! İstedikleriniz orada var” demişti. Böylece zillet ve yoksulluk onları kapladı. Onlar, Allah'ın gazabına uğradılar. Bunun sebebi, onların; Allah'ın âyetlerini inkâr ediyor, peygamberleri de haksız yere öldürüyor olmaları idi. Bütün bunların sebebi ise, isyan etmek ve aşırı gitmekte oluşlarıydı. Bakara: 61.

²¹⁶ Onlar, Allah'ın lanetlediği ve gazabına uğrattığı, içlerinden maymunlar ve domuzlar çıkardığı kimseler ile şeytanlara tapan kimselerdir. Mâide: 60.

²¹⁷ Ey iman edenler! Kendilerine Allah'ın gazap ettiği, kabirlerdeki kafirlerin ümit kestikleri gibi tamamen ahiretten ümitlerini kesmiş bir toplumu dost edinmeyin. Mümtehine: 13.

²¹⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 121.

B) ÂYETİN İFADE TARZI İLE İLGİLİ OLANLAR

Müellifimizin Kur'an'ı Kur'an ile tefsir ederken kullandığı bir yöntem de âyetlerin ifade tarzı ve akışından hareketle vardığı sonuçları diğer bazı benzer âyetleri açıklığa kavuşturmak için kullanmasıdır.

Örnek 1:

Müellif Hûd Suresi 78. âyette geçen “بَنَاتِي - kızlarım” ifadesinin Hûd peygamberin öz kızları değil ümmetinin kızları anlamına geldiği kanaatindedir. Bunu da Ahzab Süresi 6. âyetinde geçen “Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır.” ifadesinin üslubuyla şu şekilde desteklemektedir: “وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَا قَوْمِ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ فِي صَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ - Kavmi, (konuklarıyla çirkin ilişkide bulunmak üzere) ona doğru koşa koşa geldiler. Zaten onlar önceden de bu tür çirkin işleri yapıyorlardı. Lût dedi ki: “Ey Kavmim! İşte kızlarım. Onlar(la nikahlanmanız) sizin için daha temizdir. Allah'a karşı gelmekten sakının ve konuklarıma karşı beni rezil etmeyin. İçinizde hiç aklı başında bir adam yok mu?” (Hûd; 78) âyetinde geçen “Lût'un kızları”ndan maksat kimilerine göre öz kızları değil toplumunun kızlarıdır, Zira bir Peygamber toplumu için âdeta bir baba gibidir, diye bir görüş aktaran müellifimiz bu anlamı benimsemiş olsa gerek ki bu görüşü başka âyetlerin üslubunu örnek göstererek delillendiriyor: Nitekim Allah bir âyette “النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ” - Peygamber, mü'minlere kendi canlarından daha önce gelir. Onun eşleri de mü'minlerin analarıdır.” (Ahzâb; 6) buyurmuştur.²¹⁹

Örnek 2:

“قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةً أَوْ آوِي إِلَىٰ رُكْنٍ شَدِيدٍ” - (Lût da:) “Keşke size karşı (koyacak) bir gücüm olsaydı, ya da sağlam bir desteğe dayanabilseydim” dedi.” (Hûd; 80) âyetinde Lût (as) onlara, “Keşke güçlü bir aşiretim olaydı da bana yardım etseydi, ben sizden nasıl intikam alırdım” demek istiyor, diyen müellifimiz bu iddiasını buna benzer bir üslupla gelen Hûd Suresi 91. âyetle delillendiriyor. Şöyle ki: Hz. Lût'un

²¹⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 439.

bu sözlerinden anlaşılıyor ki Hz. Lût o toplumdan değildi. Tıpkı Şuayb peygamberin toplumu Şuayb'a (a.s.) “ *قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ وَإِنَّا لَنَرِيكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْمُكَ* “ *Dediler ki: “Ey Şu'ayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı seni taşa tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin.”* (Hûd; 91) âyetinde geçtiği üzere “ *وَلَوْلَا رَهْمُكَ* “ *Eğer aşiretinin korkusu olmasaydı biz seni taşıyarak öldürürdük.”* dedikleri gibi. Nitekim Allah Lût (as) için; “*Biz kardeşlerini onlara gönderdik.*” buyurmamıştır. Oysaki bazı peygamberler için böyle buyurulmuştur.²²⁰

Örnek 3:

“ *Fakat kime kitabı arkasından verilirse,*” (İnşikâk; 10) âyetini müellifimiz şu şekilde açıklamaya başlıyor: Dünyada yaptığı günahlar aklına geldiği için cehenneme gireceğini anlayan kişi o kadar utanacak sıkılacak ve pişman olacak ki kitabını almak istemeyecek. Daha sonrasında kendi açıklamasına, benzer bir üslupla gelen Hakka Suresi 25-26. âyetleri şu şekilde delil gösteriyor: Nitekim Hakka 25-26. âyetlerinde de “ *وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيَّةً* “ *Kitabı kendisine sol tarafından verilen ise şöyle der: Keşke kitabım bana verilmeseydi. Hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim.*”

C) TERCİH EDİLEN ANLAMIN BAŞKA BİR ÂYETLE DESTEKLENMESİ

Örnek 1:

Müellif Kâria Sûresi (*وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ* (۷)) Karia suresi 6-8. âyetlerini açıklarken “*İşte o vakit, kimin tartıları ağır gelmişse(6), Ama kimin de tartıları hafif gelirse(8), ifadelerinde geçen terazi de ağır ve hafif gelen şey iman ve ameldir diyen müellifimiz bu görüşünü “مِيزَانٍ، وَزْنٍ، مَوَازِينٍ”* kelimelerinin geçtiği diğer âyetlerle şu şekilde açıklığa kavuşturuyor:

Bu kelimeler başka birkaç âyette de geçmektedir. Araf 8-9 “ *وَالْوِزْنَ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ* “ *فَمَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* (۸) *وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا*

²²⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 439-440.

olmasına işaret ve delil olduğunu şu şekilde savunuyor: “Bu âyetin son kısmı dünyanın yuvarlak olmasına ve dönmesine delildir.” Daha sonra ise bu tezini Kur’an’ın başka âyetleriyle de destekleyip tefsir ediyor: Hac Suresi 27. âyette geçen “عميق” kelimesini yuvarlaklığa, Furkan Suresi 62. âyette geçen “خلفة” kelimesini ise dünyanın dönmesine delildir.²²²

Örnek 4:

“تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا” (*Âlemlere bir uyarıcı olsun diye kuluna Furkân’ı indiren Allah’ın şanı yücedir.*) (Furkân; 1) âyetinde geçen “لِلْعَالَمِينَ - alemlere” ifadesine dair müellif “Bu âyet gösteriyor ki Hz. Muhammed (sav) bir ülkeye veya topluma değil o yeryüzündeki tüm toplumlara (ister insan, isterse cin olsun) kıyamet gününe kadar peygamber olarak Allah tarafından gönderilmiştir.” diyerek görüşünü serdettikten sonra diğer âyetlerle görüşünü şu şekilde teyid ediyor: A’râf; 158 “أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا” (Ey Muhammed!) De ki: “Ey insanlar! Şüphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlığı kendisine ait olan Allah’ın hepinize gönderdiği peygamberiyim.” Enbiya 17 “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ - (Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” ve Sebe 28 “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ” - Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler.” âyetleri de bunu açıkça ortaya koyuyor.

Örnek 5:

“وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدُّهْنِ وَصِبْغٍ لِّلْأَكْلِينَ” - *Yine o su ile Sîna dağında biten bir ağaç (zeytin ağacı) yarattık ki hem yağ, hem de yiyenlere katık verir.*” (Mü’minûn; 20) âyetini açıklarken; “طُورِ سَيْنَاءَ” lafzı için müfessirler birçok farklı mana, açıklama getirmiştir.” dedikten sonra başka âyetlerle de destekleyerek kendi görüşünü şu şekilde dile getiriyor: Ancak doğrusu Allah’ın Hz. Musa ile konuştuğu ve O’na vahiy indirdiği dağın adıdır. Nitekim Tin Suresi’nde de “وَالنِّبِّينَ وَالرَّشِيكُونَ (١) ” ve “وَطُورِ سِينِينَ (٢) ” bu iki ifade (zeytin ve Tur-i Sîna) peşi peşine gelmiştir. Yine Tur

²²² Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 44.

1) Mü'min her türlü sıkıntı ve zorluğa rağmen imanında sebatkâr olmalı ve her an Allah'a dayanıp güvenmeli.

2) Mü'min hiçbir zaman doğruluktan ayrılmamalı ve zâlimler karşısında duruşunu bozmamalı.

3) Bu kıssalar gösteriyor ki Allah'ın hikmeti istediğinde tabiat kanunlarının bazısında değişiklikler olabilir. Allah dilerse bulutsuz da yağmur yağdırabilir. (Allah'ın hikmet ve iradesi tabiat kanunlarına bağlı değildir.) Tıpkı İsa'yı (as) babasız yarattığı, ateşin İbrahim'i yakmadığı, Hz. Üzeyr'in 100 yıl ve Kehf Suresi'nde bahsedilen gençlerin 300 yıl uykuda kalıp başlarına hiçbir şey gelmeden sapaşağlam kaldıkları gibi.

4) Bu kıssalar gösteriyor ki ahiret haktır, Kehf Suresi'nde bahsedilen gençleri 300 yıl, Üzeyir'i (a.s.) 100 yıl sonra diriltten Allah ahirette de herkesi diriltip huzuruna toplayacaktır.

5) Bu kıssaların bir dersi de Allah'a dayanıp güvenen ve imanında sadık olanları Allah'ın yarı yolda bırakmayacağı, lütuf ve rahmetine kavuşturacağıdır.

6) Kişi ne kadar bilgili olursa olsun asla kibirlenmemeli zira muhakkak ondan daha bilgili biri vardır. Yusuf Suresi 76. âyette “وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ” - *Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.*” buyuruluyor.

7) Herhangi birinin yaptığı hoş olmayan davranışa hemen müdahale edilip itiraz edilmemeli ve sonuna kadar beklenmeli. Çünkü belki de o davranış kişi tarafından yanlış anlaşılıyor olabilir. Nitekim Peygamberimiz (sav) de buyuruyor ki: “مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ” - *Kişinin dinin olgunluğunun bir nişanesi de mâleya'niye (kendini ilgilendirmeyen şeye) karışmamasıdır.*”²³¹

8) Kişi ne kadar bilgili olursa olsun hocasına karşı edepli, nezaketli olmalıdır.

9) Kişi ne kadar bilgili olursa olsun gene de yeni şeyler öğrenmeli hem de bu yolda bazı zorlukları göze almalıdır.²³²

Müellifin kıssaların tekrarı ile ilgili Taha Suresi 116. âyetin tefsirinde yer alan bir tespiti de şu şekildedir:

²³¹ Süyûtî, *Camîu's-Sağîr*, VI, 20.

²³² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 63.

Allah Kur'an'da tam yedi yerde Âdem-iblis kıssasından bahsediyor. Bakara 30-39, A'raf 17-27, Hicr 37-42, İsrâ 61-65, Kehf 51-52, Tâhâ 116-123 ve Sa'd 71-75. Ancak bunlar tekrar değil her biri farklı amaç ve yönüyle bahsedilmiştir.²³³

Şimdi de müellifin; kıssaların Kur'an'da yer almasının sure özelinde hikmetlerine dair tespitlerine değineceğiz. Bunları şu üç başlık altındaki örneklerle aktaracağız:

1) Kıssalarda Belirtilen Kavimler

Örnek 1:

Müellif Bakara 247-248. âyetlerini tefsir derken Talût-Calût kıssasına ayrıntılı bir şekilde değiniyor. Şimdi eserdeki ilgili bölümü aktarıyoruz: Peygamberleri ve komutanları olan Yakub'un (as) soyundan gelen Yahuza yaşlanınca İsrail oğulları yine Hz. Davud ve Süleyman peygamberler gibi kral (veya komutan) bir peygamber istediler. Çünkü öncekiler (yukarıda zikredildiği gibi) Yahuza da dahil böyleydi. Allah Talût'u onlara komutan seçti. Ancak O'nun aynı zamanda peygamber olup olmadığı konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Ancak onlar Talût'u komutanlığa layık görmediler. Kendilerinin daha varlıklı ve soylu olduklarını iddia edip Talût'un komutanlığına dair bir nişane istediler. Allah da Hz. Musa'nın tabutunu komutanlık nişanesi olarak bildirdi.²³⁴

O tabutun (sandukanın) içinde Hz. Musa ve Harun ailesinden kalan bazı eşyalar (Hz. Musa'nın asası, kıyafetleri gibi) ve Tevrat'tan birkaç bölüm vardı. Hz. Musa bu sandukayı manevi bir destek olarak savaşlarda en önde tutardı.

Daha sonra İsrail oğulları dinlerinde gevşeklik gösterince bu sanduka ya Calût'un eline geçti ya da kayboldu. İşte Talût bu sandukayı getirince İsrail oğulları gönülsüz bir şekilde Talût'un komutanlığına razı oldular.

Talût ordusunu toplayıp Calût'a karşı sefere çıkarınca askerlerine "sakın şu ırmaktan (نهر الشيبعا) içmeyin veya çok az için, bu sudan doyasıya için benim askerim değildir." dedi. Süddî'ye göre 90 bin askerden 76 bini bu sudan içti, 14 bini ise içmedi.

²³³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 180.

²³⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 236.

Daha sonra Talût'un ordusu, Calût'un ordusu ile karşılaştınca (muhtemeldir ki o sudan doyasıya içenlerden) birçok kişi korkarak bizim bu orduya karşı savaşacak gücümüz yok dediler. Ancak Talût'a gönülden bağlı olan mü'minler dediler ki; "Geçmişte nice az sayıdaki ordular, çok sayıda olan orduları yenmiştir. Yeter ki biz samimi ve yürekten savaşalım."²³⁵

Örnek 2:

Müfessirimiz Fecr Suresi 6-14. âyetlerini açıklarken Ad Kavmi'nin âdeta kısa bir tarihçesini bir kısır şekilde şöyle aktarmaktadır:

Fecr Suresi 6-14. âyetlerinde söz konusu edilen Âd kavmi ilk Âd Kavmi'dir (عَادُ الْأُولَى). Yani Hûd'un (as) kavmidir. Bunlar Ahkaf, Hadramevt ve Umman arasında yaşıyorlardı. Allah onlara çok büyük imkânlar ve zenginlikler lütfetmişti. Çünkü onlar çok güzel köşk veya çadırlarda yaşıyorlardı. Hem bedenlen çok güçlü hem de sanat sahibi zengin kimselerdi. Hûd (a.s.) yıllarca kendilerini hak yola davet ettiği halde bu davete icabet etmedikleri gibi daha da şımardılar ve Allah onları helak etti.

"إِزْم" deniliyor. İrem Nuh'un oğlu olan Sam'ın bir oğludur. Tufandan sonra onlardan birkaç kişi kalmıştı ve çoğalmıştı. İşte bunlara da Son Ad (عَادُ الْأُخْرَى) deniyor. Bunların bir kolu Semud, diğer kolu ise Aramî'dir.

Deniliyor ki Âd kavmi zamanında onlar gibi güçlü, zengin ve geniş imkân sahibi başka bir kavim yoktu. Zira her konuda ileri gitmişlerdi (gelişmişlerdi). Nitekim Allah, "وَكَانُوا يَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا آمِنِينَ" - *Onlar güven içinde dağlardan evler yontuyorlardı. (Hicr 82)* buyuruyor.

Fussilet 15'te ise "فَأَمَّا عَادٌ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مِنَّا قُوَّةً" - *Âd kavmi ise yeryüzünde haksız olarak büyüklük taslamış, "Bizden daha güçlü kim var?" demişlerdi.*" buyuruldu. Allah da Şuara 130. "وَإِذَا بَطَشْتُمْ بَطْشَتُمْ جَبَّارِينَ" - *Tutup yakaladığınız zaman zorbaca yakalarsınız.*" âyetinde bu kibirli zevkü saltanatınız ve insanlara acımasızca cezalarınız karşılıksız kalmayacak meyanında cevaplar verdi.²³⁶

²³⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 236.

²³⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 437

2) Peygamberlerle İlgili Olanlar

Örnek 1:

Müfessirimiz Hûd Suresi 81. âyeti²³⁷ tefsir ederken Lût (a.s.) Kavmi'nin helak edilmesi ve Lût'un (a.s.) yaşadıklarını şu şekilde aktarmaktadır: Melekler Lût'a, "Sabah yakın değil mi?" demişlerdir. Lût (as) o kadar daralmış, üzülmüş ve kızmıştı ki toplumunun bir an önce helak olmasını istiyordu.

Bir rivâyette²³⁸ şöyle denilmiştir: "Melekler genç yakışıklı delikanlı kılığında Hz. İbrahim'in yanından Hz. Lût'a gelince Lût'un karısı hemen bu haberi toplumuna ulaştırdı ve onlar da meleklerle baskına geldiler. Lût (as) onlara kapıyı kapattı ve kapı arkasından nasihat etti. Ancak bu nasihate hiç kulak vermediler ve evin damına çıktılar. Melekler Hz. Lût'un iyice daraldığını görünce Lût'a, 'Onlara kapıyı aç ve onlar gelince bir kenara çekil.' dediler. Onlar içeri girince Cebrail (as) kanatlarını onların gözüne vurdu ve hepsi kör olup imdat istediler."²³⁹

Örnek 2:

Müellifimiz Sad Suresi 23. âyetini²⁴⁰ açıklarken bazı müfessirlerin İsrâiliyyât intibâsı uyandıran bir kıssadan bahsettiklerini eleştirel bir tarzda aktarmakta ve kendi tespitiyle doğrusunu da şu şekilde ortaya koymaktadır:

Bazı müfessirler bu konuyla ilgili şöyle bir kıssa naklederler: "Hz. Dâvud'un 99 eşi vardı. Bir adama da demişti ki karını veya nişanlını bırak onunla ben evleneceğim. Zira âyetteki "وَعَزَّيْنِي فِي الْخَطَابِ" - *Konuşmada bana baskın çıktı*" ifadesi nişan olduğunu gösteriyor. Yani Hz. Dâvud onu kendine almayı istedi, Cenab-ı Allah da bu iki kişiyi veya meleği gönderdi ki hatasını fark edip dönsün."

²³⁷ قَالُوا يَا لوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرَبَ بِهَلِكِكَ بَقِيعٍ مِنَ اللَّيْلِ وَلَا يَلْتَفِتْ مِنْكُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا تَكْفًا إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ " - Konukları şöyle dedi: "Ey Lût! Biz Rabbinin elçileriyiz. Onlar sana asla ulaşamayacaklar. Geceleyin bir vakitte aileni al götür. İçinizden kimse ardına bakmasın. Ancak karın müstesna. (Onu bırak.) Çünkü onların (kavminin) başına gelecek olan azap, onun başına da gelecektir. Onların azapla buluşma zamanı sabahdır. Sabah yakın değil midir?!" (Hûd; 81)

²³⁸ Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, Beyrut 1980., XII, 97-98; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), I, 153; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, Beyrut, ts. (Dârü ihyâi't-türâsi'l-Arabî), XVIII, 29-30; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, I, 119; Sa'lebî, 'Arâ'isü'l-mecâlis, s. 78-81.

²³⁹ Lıcevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 440-441.

²⁴⁰ "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken "Onu da bana ver" dedi ve tartışmada beni bastırdı." (Sâd; 23)

Hikâyenin doğrusu şudur ki iki davacı Hz. Dâvud'a gelip şikâyetle bulundular. Hz. Dâvud da sadece bir tarafı dinleyip aceleyle hükmettiği için hata yaptı. Sonra hatasını fark edip tövbe etti, Allah da tövbesini kabul etti.²⁴¹

Örnek 3:

Müellifimiz Kalem Suresi 50. âyetini açıklarken farklı surelerde bahsedilmiş olan Hz. Yunus kıssasını derleyerek toplu halde şu şekilde aktarmaktadır: Âyette Hz. Yunus'un düştüğü hataya düşmemesi ve sabretmesi konusunda Hz. Peygamber (sav) Allah tarafından uyarılıyor. Hz. Yunus'tan Yunus, Enbiya ve Saffat surelerinde de bahsediliyor. Özetle Ninovalı (Musul) Hz. Yunus kavmine kızarak uzaklaşıp kaçıyor ve bir gemiye biniyor. Gemi bir süre sonra duruyor. Âdet olduğu üzere bir kura çekiliyor. Kurada Hz. Yunus çıkıyor. Tekrar ikinci ve üçüncü defa da yine Hz. Yunus çıkınca O'nu denize atıyorlar. Büyük bir balık O'nu yutuyor. Yunus büyük bir hata yaptığını anlayarak “ *لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ* - *Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum*”²⁴² diye dua etti ve Allah da O'nu affetti. Balık O'nu karnından attı ve tekrar kavmine döndü ve peygamberlikle görevlendirildi. Bazıları diyor ki bu olay peygamberliğinden önce yaşandı. Zira bu âyette Allah O'nu Peygamber olarak görevlendirdi, buyuruluyor ki bu ifade balığın karnından çıktuktan sonraki durumu ifade ediyor.²⁴³

Örnek 4:

Müellif Enbiya Suresi'nde yer alan birkaç kıssa hakkında maddeler halinde şu tespitlerde bulunuyor:

1) Eyyüp kıssası gösteriyor ki peygamberler ağır imtihanlardan geçerek bu yüksek makamlara ulaşmıştır. Peygamber olmalarına rağmen Allah'ın izni olmadan kendilerine veya başkalarına fayda verememişlerdir, ta ki çokça dua ettikten sonra sıkıntılarından kurtulabilmişlerdir.

²⁴¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 245-246.

²⁴² Âyetin tamamı şöyledir: Zünnûn'u da hatırla. Hani öfkelenerek (halkından ayrılıp) gitmişti de kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Derken karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum” diye dua etti. (Enbiyâ Sûresi 87)

²⁴³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 253-254.

2) Yunus kıssası gösteriyor ki, Peygamber de olsa kişi Allah'ın emrini yerine getirmese Allah O'nu uyarır. Şâyet hatasını kabul edip tövbe ederse affeder, cezalandırmaz.

3) Allah Zekeriyya kıssasıyla peygamberlerin de birer beşer olduğunu (ilah olmadığını) ve çocuğa ihtiyaç duyduğunu ve dua edince Allah'ın isteklerini yerine getirerek evlat verdiğini gösteriyor.²⁴⁴

3) Peygamberimizin Zamanındaki Tarihi Vakalar

Örnek 1:

Müellif Ali İmran 13. âyetini açıklarken Bedir Savaşı'na dair şu bilgileri paylaşıyor: Bedir'de Müslümanların sayısı 7 at, 70 deve ve 314 kişiydi. Bunlardan 77 kişi ensardan 236 kişi de muhacirlerdendi. Müşriklerin sayısı ise 1000 kişi civarındaydı. Ebu Süfyan haber gönderip çekilmek istemiş ancak Ebu Cehil inat etmişti. Ahnes b. Şurayk 300'e yakın askeriyle çekildi ve geri döndü. Belki de Allah bunların kalbine Müslümanlara karşı bir korku düşürdü ve onlar Müslümanları daha kalabalık gördüler.

Zaten Allah bu âyet ve bazı başka âyetlerde Müslümanlara yardım ettiğini ifade etmiştir. Tıpkı Ali İmran 123. âyette²⁴⁵ olduğu gibi. Yine Ali İmran 124.²⁴⁶ ve Bakara 249. âyet²⁴⁷ bunlara örnektir.²⁴⁸

Örnek 2:

Mehdî Licevî Enam 140. âyeti açıklarken Kurtubî'den alıntıyla şöyle bir kısma naklediyor: Kurtubî diyor ki; "Hz. Peygamberin cemeatında devamlı kederli gezen biri vardı. Resulullah niye bu kadar üzgünsün diye sordu. O da Müslüman olmadan önce cahiliye döneminde öyle büyük bir günah işledim ki Allah beni affetmez diye

²⁴⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 248.

²⁴⁵ Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız. Âl-i İmrân: 123

²⁴⁶ Evet, sabrettiğiniz ve Allah'a karşı gelmekten sakındığımız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder. Âl-i İmrân: 125

²⁴⁷ Tâlût ve onunla beraber iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) "Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok." dediler. Allah'a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: "Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah sabredenlerle beraberdir". Bakara: 249

²⁴⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 282.

korkuyorum, dedi. Devam ederek, Müslüman olmadan önce herkes kızlarını diri diri toprağa gömüyordu. Benim de bir kızım oldu. Annesi çok yalvardı öldürmeyeyim diye. Kızım büyüdü çok da güzel bir kız oldu. Biri gelip oğluna istedi. Benim de namus damarım tuttu ve ne evlendirmek ne de bekâr bir şekilde evde tutmak istedim. Annesini, öldürmeyeceğim; dayısına götüreceğim, diye kandırdım. Annesi de onu güzelce giydirdi. Ben de onu alıp çölde derin bir kuyunun başına götürdüm kızım anlayınca feryat figan etmeye başladı. Ben de üzuldüm ve yüreğim yandı. Ancak birden cahiliye damarım hortladı ve onu kuyuya atıp sesi kesilinceye kadar toprakla doldurdum ve geri döndüm. Resulullah ve arkadaşları dinleyince gözyaşlarına boğuldular ve Resulullah dedi ki; “eğer Allah bana cezalandırmak için izin verse ilk seni cezalandırırdım.”²⁴⁹

Örnek 3:

Müellif Leheb Suresi’ni açıklarken Ebu Leheb’e ayrıntılı olarak şu şekilde değiniyor: Allah Kur’an-ı Kerim’de cehennemliklerden sadece Ebu Leheb’in adından bahsetmiş, ona lanet ve beddua etmiştir. Çünkü o akrabası (amcası) olduğu halde Resulullah’a en çok düşmanlık edenlerden biriydi.

Ebu Leheb’in asıl adı Abduluzza’ydı. Muhtemelen teninin kızılığından dolayı Leheb deniliyordu. Zira “لَهَبٌ” ateşin ışığı veya kıvılcımı anlamına gelir. Nitekim surede cehennem ateşiyle de münasebeti (uygunluğu) var.

Allah Ebu Leheb’e lanet ve beddua etmiş zira o gerçekten yeğeni Hz. Muhammed’e (sav) çok kötülük yapmıştır. Evi peygamberimizin hemen yanındaydı. Hz. Muhammed’in (sav) başına gelen tüm sıkıntıları (mesela oğlu Kasım ve Abdullah öldüğünde) sevinçle evi kendisine yakın olan Mekke’nin önde gelenlerine âdeta bir müjde gibi haber veriyordu. Nitekim peygamber oğullarını kaybettiği zaman sevinçle arkadaşlarına Muhammed’in soyu kesildi (أَبْتَرُ - ebter) dedi.

Yine Araplarda kabilecilik yaygın olduğu ve kendisi de peygamberimizin kabilesinden olduğu halde Peygamberimiz (sav) Safa Tepesi’ne çıkıp Mekkelileri İslam’a davet edince peygamberi ilk reddeden ve “تَبَّأَ لَكَ الْهَذَا دَعْوَتَنَا” - yazıklar olsun! Bizi bu basit, önemsiz şey için mi çağırdın?” diyerek beddua eden de oydu.

²⁴⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 725.

Yine boykot yıllarında kavmiyetçilikten dolayı Haşimoğulları ve Muttalipoğulları Hz. Peygamber'e (sav) sahip çıkarken kendisi de bu kabilelerden olduğu halde diğer düşman kabilelerle bir olup O da boykota katıldı.

Ayrıca ne zaman Peygamberimiz (sav) bir gruba İslam'ı anlatsa hemen peşinden gibip “Bu delidir, atalarının dinini terk etti, sakın O'na inanmayın.” diyordu. Yani özetle Ebu Süfyan ve karısı Hz. Peygamber'e (sav) olmadık eziyetleri reva görüyorlardı.

Ebu Leheb, Resulullah insanları kıyamet ve cehennem ile korkuttuğu zaman “Ben malımı ve oğullarımı feda eder kurtulurum.” diyordu. Ebu Leheb'in üç oğlu vardı. Bunlar:

- 1) Utbe, Peygamberimiz (sav)'in kızı Rukiyye ile evli olan damadı idi.
- 2) Ma'teb.
- 3) Uteybe de Peygamberimiz (sav)'in kızı Ümmü Gülsüm ile evli olan damadıydı.

Hz. Muhammed (sav) peygamberliğini duyurduğu zaman babasının zorlamasıyla kardeşi (Utbe) ile birlikte Peygamberimizin (sav) kızlarını boşadılar. Ancak Uteybe Ümmü Gülsüm'ü boşamakla kalmadı O'na eziyet de etti. Birgün Resulullah ile karşılaşınca; “Ben hem ²⁵⁰وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ hem de ‘ (٨) نَمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ²⁵¹yi²⁵¹ inkâr ediyorum deyip Peygamberimizin (sav) ardından tükürdü. Resulullah da; Allah'ım sen bir köpeğini (arlanını) buna musallat et.” diyerek beddua etti. Deniliyor ki Uteybe bir müddet sonra babasıyla birlikte ticaret kervanıyla Şam'a gidiyor. Gece olunca Ebu Leheb Peygamberimiz (sav)'in bedduasından korkarak adamlarına Uteybe'yi koruyun diyor. Ancak buna rağmen bir çöl aslanı O'nu paramparça ederek yiyor.

Ebu Leheb'in diğer oğulları Utbe ve Ma'teb ise Mekke'nin fethinde Müslüman olmuştur.

Allah daha bu dünyadayken Ebu Leheb'in cezasını vermeye başlamıştır. Zira Bedir Savaşı'ndan sonra ağır bir şekilde hastalanıyor ve kokmaya başlıyor ve ölüyor. Tam üç gün bu şekilde kaldıktan sonra açılan derin bir çukura değneklerle cesedini atıyorlar.²⁵²

²⁵⁰ Battığı zaman yıldıza andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. Necm: 1-2

²⁵¹ Sonra (ona) yaklaştı derken sarkıp daha da yakın oldu. Necm: 8.

²⁵² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 529-530.

B. MENSUH ÂYETLER VE HÜKÜMLERİNİ BELİRTMESİ

1) Nesh İle İlgili Bazı Meselelere Temas Etmesi

Müellifimiz eserin çeşitli yerlerinde değindiği nasih-mensuh meselesine değinmiştir. Ayrıca bir başlık altında da²⁵³ nesh meselesine değinmiş ve Kur'an'da neshin mevcut olduğunu âyetlerle ve akli delillerle ıspatlamaya çalışmıştır. Eserde farklı yerlerde değindiği nesh konusunu derli toplu bir şekilde aktarmaya çalışacağız. Öncelikle nesh kavramının tanımına değineceğiz. Müellif eserinde kendisi neshi şu şekilde tanımlıyor: *Nesh*: Şer'î bir hükmün sonra gelen yine bir şer'î hükümle (delille) kaldırılmasıdır.

Müellifimiz nesh konusu hakkında âlimlerin görüşlerine de şu şekilde yer veriyor: İmam Şafî'ye göre bir âyet ancak başka bir âyetle nesh olabilir.²⁵⁴ Tıpkı Tevbe 80. âyetin, Tevbe 84. âyetle neshedilmesi gibi.²⁵⁵

Ancak bazı âlimler²⁵⁶ ise âyetlerin hadislerle neshedilebileceğini iddia etmişlerdir.²⁵⁷ Tıpkı Bakara 180. “ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ ” - Sizden birinize ölüm gelip çattığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah'a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak size farz kılındı.” âyetinin “لا وصية لوارث” hadisiyle neshedilmesi gibi.²⁵⁸

Şimdi de müellifimizin nesh konusu hakkındaki kendi görüşlerine geçiyoruz. Müellifimizin nesh konusundaki görüşlerini kendi ifadelerinden dinleyelim: Nesh aklen ve naklen mümkündür. Naklen mümkündür ki zira Tevrat İncil'le, İncil de Kur'an ile neshedilmiştir. Nitekim Bakara Suresi 109. âyetinde²⁵⁹ bu durum açıkça

²⁵³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 117-120.

²⁵⁴ Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Mısır: Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1938, s. 106-108.

²⁵⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, ss. 137-140.

²⁵⁶ Debûsî, Pezdevî, Cessâs ve Mu'tezilî âlim Ebu'l-Hüseyn el-Basrî (v. 436/1045) sünnetin Kur'an'ı neshini câiz görenler arasında sayılabilir.

²⁵⁷ Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Ali b. et-Tayyib el-Basrî, *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, haz. Halil el-Meys, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, tarih yok, I, 392-398; Cessâs, *Fusûl*, I, 468; Debûsî, *Takvîm*, s. 243; Serahsî, *Usûl*, ss. 346-347; Pezdevî, *Usûl*, III, 344-345.

²⁵⁸ Cessâs, *Fusûl*, I, 480-482; Debûsî, *Takvîm*, ss. 240-241; Sem'ânî, *Kavâtü*, I, 382.

²⁵⁹ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقَّ فَاعْتَمُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ “ كَاتِبٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقَّ فَاعْتَمُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ ” - Kitap ehlinde birçoğu, hak kendilerine belirledikten sonra dahi, içlerindeki kıskançlıktan ötürü sizi, imanınızdan sonra küfre döndürmek isterler. Siz şimdilik, Allah

belirtildiği; yani bu âyet naklen neshin var olduğunu belirten bir delildir. Ayrıca Rad Suresi 39²⁶⁰ ve Nahl 101.²⁶¹ âyetleri de naklen nasih ve mensuhun var olduğuna dair açık birer delildirler.²⁶²

Ragıp el-İsfehânî Fussilet 42. âyetin neshe delil olamayacağını ve Kur'an'da nesh olmadığını söylese de zikredilen âyette murad zaten nesh değildir.

Kur'an'da 4 çeşit nesh vardır. Bunlar:

1) Sırf âyetin hükmünün kaldırılmasıdır. Tıpkı mirasın akrabalara vasiyeti ve kadının iddetinin 1 yıldan 4 ay 10 güne neshedilmesi gibi.

2) Sırf âyetin okunuşunun neshedilmesi. Recm âyeti gibi.

3) Hem âyetin hükmünün hem de anlamının neshedilmesi. Kiblenin Mescid-i Aksâ'dan Mescid-i Haram'a döndürülmesi gibi.

4) Sırf âyetin hükmünün neshedildiği ama bu âyetin hangi âyeti neshettiği bilinmeyen nesh. Tıpkı “لو كان لابن آدم واديان من مالٍ لا يتغى ثالثاً، ولا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب”²⁶³ hadisinin bir âyeti neshetmesi gibi. Ama hangi âyeti neshettiği bilinmemektedir. Ancak bu nesh hükümde olur haber ve kıssada olmaz.

Şimdi de müfessirimizin dilinden neshin şartlarına, hikmetlerine ve sayılarına kulak verelim:

Neshin Şartları:

- 1) Neshin şer'î bir hükümle ilgili olması.
- 2) Nâsîh mensuhtan sonra inmiş olmalı.

Neshin Bazı Hikmetleri

1) Nesh bize hüküm koyma ve kaldırma yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu gösterir. Maide Suresi 1. âyette belirtildiği gibi. “إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ” - *Şüphesiz Allah istediği hükmü verir.*”

onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedin, hoşgörün. Şüphesiz Allah, gücü her şeye hakkıyla yetendir.” (Bakara; 109)

²⁶⁰ “بِمَحْوِ اللَّهِ مَا يَشَاءُ وَيُنَبِّتُ وَرَعْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ” - Allah dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) O'nun yanındadır.” (Ra'd; 39)

²⁶¹ “وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ” - Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini gayet iyi bilir- onlar Peygamber'e, “Sen ancak uyduruyorsun” derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.” (Nahl; 101)

²⁶² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 567.

²⁶³ El-Hüseynî, *Tâc*, 5, 162.

2) Allah nesh ile kullarını sınamaktadır. Bununla kiminin imanı artmış kimisi de isyan etmiştir.

3) Allah kullarına ağır gelen bazı hükümleri hafifletmiştir. Tıpkı şu âyette “يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ” - *Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez.*” (Bakara 185. âyet) olduğu gibi.

Nesih İle İlgili Sure ve Âyet Sayısı:

- 1) İçinde mensuh âyetlerin yer aldığı sure sayısı 40’tır.
- 2) İçinde nasih âyetlerin yer aldığı sure sayısı 6’dır.
- 3) İçinde hem nasih hem de mensuh âyetlerin bulunduğu sure sayısı 25’tir.

2) Nasih-Mensuh Âyetleri Belirtmesi

Örnek 1:

Müellif Mehdi Licevî Mücadele Suresi 13. âyetin Mücadele Suresi 12. âyeti neshettiğini şöyle izah ediyor: Mücadele Suresi 12. âyeti “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَاجَيْتُمْ - *Ey iman edenler! Peygamber ile başbaşa konuşacağınız zaman, başbaşa konuşmanızdan önce bir sadaka verin. Bu, sizin için daha hayırlı ve daha temizdir. Şâyet (sadaka verecek bir şey) bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*” (Mücâdele; 12) âyeti indiği zaman bu Müslümanlara ağır geldi.²⁶⁴ Sonra Mücadele Suresi’nin 13. “ءَأَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ - *Başbaşa konuşmanızdan önce sadakalar vermekten çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resülüne itaat edin. Allah bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.*” âyeti ile bu hüküm kaldırıldı. Nitekim Hz. Ali diyor ki; “Benden başka bu (Mücadele Suresi 12.) âyeti (yani sadaka verip de peygamberle görüşülmesi hükmünü) uygulayan olmadı.²⁶⁵

²⁶⁴ Tirmizi, V, 406; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübrâ, V, 152.

²⁶⁵ İmam Kurtubi, el-Camiu li-Ahkami'l-Kur’an, Buruç Yayınları: 17/169-170.

Örnek 2:

Bakara 284. âyetin²⁶⁶ ilk yarısı indiği zaman bazı Müslümanlar telaşla peygamberimize gelerek “Biz kalbimizden irâdemiz dışı geçen açıklamadığımız (gizli) şeylerden bile hesaba çekilecekmiz, bu bizim için çok zordur.” dediler. Sonra bu âyetin hükmü Bakara 286. “لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا”²⁶⁷ âyetiyle kalktı.²⁶⁸

Örnek 3:

Nisa 8. âyetinde geçen “مَعْرُوفٌ” lafzı şeri veya akli olarak insanın faydasına olan söz ve çabaya (gayrete) denir. Nitekim Peygamberimiz (sav) “كُلُّ مَعْرُوفٍ صَدَقَةٌ” - *Her ma'ruf (faydalı söz-çaba) sadakadır.*²⁶⁹ buyurmuştur. “فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا”²⁷⁰ âyeti neshedilmiştir, hükmü kalkmıştır.²⁷¹

Örnek 4:

Bu âyette (Enfal 72. âyet)²⁷² Allah Müslümanları (muhaçir ve ensarı) birbirine varis (mirasçı) kılmıştır. Ancak “وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ - *Daha sonra iman edip hicret eden ve sizinle birlikte cihad edenlere gelince, işte onlar da sizdendir. Allah'ın kitabınca, kan akrabaları birbirlerine (varis olmaya) daha layıktırlar. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” (Enfâl; 75) âyeti ile bu âyet neshedildi.²⁷³

Zikrettiğimiz örneklerden hareketle yazarın nasih-mensuh konusuna yaklaşımı ile nesh edildiğini savunduğu âyetler arasında bir tutarlılık olduğunu

²⁶⁶ اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah'a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kâdirdir.” (Bakara; 284)

²⁶⁷ Allah bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.

²⁶⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 269.

²⁶⁹ Süyûtî, *Camiü's-Sağir*, V, 45.

²⁷⁰ Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakirler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin. Nisâ: 8

²⁷¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 406.

²⁷² “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَوْ وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَهَاجَرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجَرُوا وَإِنْ اسْتَنْصَرْتُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ - İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve onları bağırılarına basıp yardım edenler birbirlerinin yâr ve yakınlarıdır. İman edip de hicret etmeyenlere gelince, göç edinceye kadar onlarla aranızdaki bağ (yakınlık) sebebiyle hiçbir sorumluluğunuz yoktur. Sizden, dinlerini korumak için yardım isterlerse, aranızda antlaşma bulunan bir topluluğa karşı olmamak üzere yardım etmeniz gerekir. Allah bütün yaptıklarınızı görmektedir.” (Enfâl; 72)

²⁷³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 207-209.

söylemek mümkündür. Ancak konu özü itibariyle hem göreceli hem de yoruma açık bir konu olduğu için tabîki de son noktayı koymak mümkün değildir. Nitekim aşağıda değineceğimiz mensuh olduğu tartışmalı olan âyetlere müellifin yaklaşımı da bu düşüncemizi destekler mahiyettedir.

3) Mensuh Olduğu Tartışma Konusu Âyetlere Yaklaşımı

Müellifin buna iki şekilde yaklaşımı sözkonusudur. Bunlar:

a. Yorum Yapmamak:

Müellifimiz bazen neshedildiği söylenen âyetler konusunda yorum yapmadan sadece görüşü aktarmıştır. Tıpkı şu örneklerde olduğu gibi:

Örnek 1:

“وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ” - *Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et. Çünkü o hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*” (Enfâl; 61) âyetinde Allah (eğer onlar barışı isterlerse) barış yapın buyuruyor. Allah başka bir âyette de “وَالصُّلْحُ خَيْرٌ” – *Barış daha hayırlıdır.*” (Nisa 128) buyurmuştur. Gerçi bazı müfessirler bu âyetin hükmünün kılıç âyetiyle neshedildiğini savunmuşlardır.²⁷⁴

Örnek 2:

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحِلُّوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أُمِينَ النَّبِيِّتِ الْحَرَامَ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَنْ صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ” - *Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu din) nişanelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab'lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ'be'ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram'dan alıkoydular diye bir takımlarına beslediğiniz kin, sakın ha sizi, haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere*

²⁷⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 200.

Neshedilmediğini Savunduğu Âyete Bir Örnek:

Müellif Mü'min Suresi 55. âyetin neshedilmediğini şöyle savunuyor: “ فَاصْبِرْ - إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَسْتَغْفِرُ لِدُنْيِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَارِ va'di şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-sabah Rabbini hamd ederek tespih et.” (Mü'min; 55) âyetine dayanarak kimileri peygamberlerin de günah işlediğini iddia etmiştir. Diğer bazıları ise bu âyetin kılıç âyetiyle neshedildiğini iddia etmişlerdir. Doğrusu şudur ki bu âyet neshedilmemiştir. Zira Allah her zaman kuluna sabrı tavsiye etmiştir.²⁷⁷

C. MUHKEM MÜTEŞÂBİH

Muhkem: Muhkem, *h-k-m* (ح ك م) kökünden türemiş bir isimdir. *H-k-m* fiil kökü ise Arapça'da *hüküm vermek, hükmetmek, sağlam ve dayanıklı olmak* gibi anlamlara gelir.²⁷⁸ Terim olarak ise Muhkem, *delaleti açık, manası başka bir konuyla karışmayacak derecede net olan ve tek manası bulunan âyetlere*²⁷⁹ denir.

Müteşâbih: Müteşâbih ise, *ş-b-h* (ش ب ه) kökünden türer. *Ş-b-h* fiil kökü ise, *benzemek, ayırt edilmesi zor olacak şekilde birbirine benzer olmak, benzediği için de şüphe uyandırmak* gibi anlamları ifade eder.²⁸⁰ Terim olarak ise Müteşâbih *birçok manaya ihtimali olan ve bu manalardan birini tayin edebilmek için hârici bir delile ihtiyacı olan âyetlerdir.*

Müellifimizin müteşâbih hakkındaki görüşleri şöyledir:

Kur'an'da neden müteşâbih âyetler vardır denilirse biz deriz ki:

1) Allah Arap dil ve belağatıyla meydan okumuş ve muhataplarını aciz bırakmış ve perişan etmiştir.

2) Müslümanlar daha çok zihinlerini çalıştırsın, avam ise âlimlerden sorsun ve öğrensün ve böylece iki yönlü sevap kazanılsın.

²⁷⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 344.

²⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 1. baskı, Dâr Sâdır, Beyrut tarihsiz, XII, 140; Mustafa Ünver, “Kur'an Manalarına Dair İlimler”, *Tefsir Tarihi ve Usûlü*, s. 185.

²⁷⁹ Ünver, *Tefsir Tarihi ve Usûlü*, s. 186.

²⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XIII, 503; Ünver, *Tefsir Tarihi ve Usûlü*, s. 185.

3) Müslüman âlimler zihinlerini geliştirmek için daha da çabalasınlar ki ufukları ve kavrayışları daha da derinleşsin.

4) Eğer âyetler hep aynı şekilde kolay anlaşılabilen âyetler olsaydı âlimlerle diğerleri arasında bir fark kalmayacaktı.

5) Allah bu âyetlerle inananları ve münafıkları sınamıştır. İnananların bu âyetlerle imanı pekişirken münafıklar ise doğru yoldan iyice sapmıştır.²⁸¹

Aslında müellifimiz genel itibariyle müteşâbih âyetlerin anlamını ancak Allah bilir, görüşündedir. Ancak buna rağmen bazı müteşâbih âyetlerde kendini yorum yapmaktan alamamakta ve bazı görüşler serdetmektedir. Şimdi bunlarla ilgili birkaç örnek paylaşacağız:

Örnek 1:

“إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ”
Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.” (A'râf; 54)
 âyetinde geçen “ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ - sonra arşa yerleşti.” ifadesi için müellifimiz; önce “Bu bizim için karanlıktır. İmam Malik diyor ki “الْإِسْتَوَاءُ مَعْلُومٌ وَالْكَيْفِيَّةُ مَجْهُولَةٌ” - Allah'ın arşa yerleşmesi, hakim olması gerçektir ancak nasıl olduğu meçhuldür ve onu irdelemek de (araştırmak da) bidattir.” şeklinde bir yaklaşım beyan ediyor. Ama devamında ise yine yorum yapmaktan kendini alamıyor ve şunları ifade ediyor:

“ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ - *Sonra arşa istiva etti*” ifadesi gösteriyor ki Allah bu kâinatı yarattıktan sonra başıboş ve sahipsiz bırakmamıştır. Her şey O'nun nezareti altındadır, herkes her yönden O'na muhtaçtır, imdad ve yardım ancak O'ndandır, şefaath ve şefaath izni de ancak O'ndandır.²⁸² Müellifimiz hemen hemen bu

²⁸¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 276-279.

²⁸² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 813-814.

açıklamanın aynısını Secde Suresi 4. âyetinde de yapıyor. Zira “*ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ*” – *Sonra arşa istiva etti*” ifadesi orada da geçmektedir.

Örnek 2:

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ - *O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.*” (Bakara; 29) âyetinde geçen “*اسْتَوَىٰ*” kelimesini ise şu şekilde açıklıyor: Âyette geçen “*اسْتَوَىٰ*” kelimesi ya kastetme-yönelme anlamına gelir. Ya da tıpkı bir Arap şairin şiirinde²⁸³ kullandığı gibi hükmü, egemenliği altına almak anlamına gelir.²⁸⁴

Örnek 3:

وَالْمَلَائِكَةُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَانِيَةٌ - *Melekler onun kıyılarındadır. O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır.*” (Hâkka; 17) “*وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ*” ifadesi müteşâbihtir. Çünkü biz bilemeyiz ki Allah’ın arşının mahiyeti ve taşınması nasıldır ve nedir? Zira insanların zihninde Allah bir arşa oturuyor ve melekler de onu taşıyor gibi bir algı oluşuyor ki bu da yanlıştır. Allah bu vasıflardan münezzehtir.²⁸⁵

D. HURUFU MUKATTA (KESİK HARFLER)

Harf kelimesinin çoğulu olan hurûf ile “*kesilmiş, ayrılmış*” anlamındaki mukattaa kelimesinden meydana gelen bir tamlamadır. Mukattaa, “*kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak*” mânasına gelen kat’ kökünden türemiş bir sıfat olup söz konusu harfler kelimeyi oluştururken okudukları gibi değil kendi isimleriyle telaffuz edildiklerinden “bağımsız ve ayrı harfler” anlamında “hurûf-ı mukattaa” diye anılmıştır. Bu harflere aynı sebeple *hurûf-ı teheccî* adı verildiği gibi sûrelerin ilk harflerini oluşturduklarından *evâilü’s-süver* ve *fevâtihu’s-süver* de denilmiş, ayrıca

²⁸³ “*فَذِ اسْتَوَىٰ بَشْرٌ عَلَى الْعِرَاقِ بِدُونِ سَيْفٍ أَوْ دِمٍ مُهْرَقٍ*” (Anlamı: Bişr kılıç olmadan, kan dökülmeden Irak’ı yönetimi altına aldı.)

²⁸⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 52.

²⁸⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 260.

ne mânaya geldikleri veya bu sûrelerin başında hangi amaçla yer aldıkları kesin olarak bilinmediğinden *hurûf-ı mübheme* olarak da adlandırılmıştır.²⁸⁶

Kur'ân'ı Kerim'in 29 sûresinin başında bulunan kesik harflere "*el-hurûfu'l-mukatta*" denmektedir. "Bu sûrelerin 27 si Mekkî, 2 si ise Medenî'dir. Bu harfler 14 tane olup Arap alfabesinin yarısı kadardır ve bunlar 13 şekil altında görülürler. Bunların bazıları tek bir harften, bazıları iki, bazıları üç, bazıları dört, bazıları da beş harften meydana gelmiştir".²⁸⁷

Müellif Mehdî Licevî'nin Hurufu Mukatta hakkındaki görüşleri şunlardır:

Huruf-u Mukatta Harfleri hakkında birçok İslam âlimi birçok görüş ortaya atmıştır. Tabiki en doğru anlamını Allah bilir. Hurufu Mukatta'nın amaçları şunlardır:

- Bu harflerin (Huruf-u Mukatta'nın) amaçlarından biri inkarcılara meydan okumaktır. Zira Kur'an bu harflerden meydana gelmiştir. Hadi siz de bu harflerle bir benzerini getirin.

- Rabbimizin surelere bu harflerle başlamasının bir amacı da Kur'an'ın i'câzını ortaya koymaktır. Kaldı ki zaten Arap Edebiyatı'nda ve şiirinde de daha önce böyle remiz, rumuz kullanımı vardı. Bundan dolayı zaten itiraz eden de olmamıştır.

- Bu harflerin bir amacının da Allah ile Hz. Peygamber (sav) arasında bir şifre olduğu ifade edilmektedir ki bunlar sure sure sayılmıştır. Ayrıca surelerdeki Huruf-u Mukatta Harfleri'nin tertibi tevkîfidir, İslam âlimlerinin icthadı değildir.

- Başka bir amacı da Said Nursî'nin "İşarat'ul İ'câz" adlı eserinde belirttiği gibi; "Huruf-u Mukattâ'lar 14 harften müteşekkildir. Bu harfler diğer harflerden daha fazla kullanılmıştır ki buna dikkat çekilmiştir".²⁸⁸

Şimdi de müellifin hurufu mukattayı açıkladığı âyetlerden birkaç örnek verelim:

Örnek 1:

Taha Suresi 1. âyet: "طه" ya Hz. Muhammed'in bir ismi ya da Allah'ın bir ismidir ki Allah O'na yemin ederek sureye başlıyor.²⁸⁹

²⁸⁶ M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, "Hurûf-ı Mukattaa", *DİA*, c. 18, 401.

²⁸⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 130-131.

²⁸⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 30.

Örnek 2:

Ali İmran 1. âyet: “الم” daha önce de değinildiği gibi gerçek anlamını ancak Allah’ın bildiği Huruf-u Mukatta’dır. Allah ile Hz. Peygamber (sav) arasında şifredir.²⁹⁰

Görüldüğü üzere müellif Huruf-u Mukatta konusunda oldukça ketumdur. Bunun da nedeni müellifin Huruf-u Mukatta ve müteşâbih âyetler konusunda paralel görüşlere sahip olmasıdır. Yani müellif hem Huruf-u Mukatta hem de Müteşâbih âyetler konusunda “*en doğrusunu Allah bilir*” temelinde bir görüşe sahip olmasıdır.

E. İ‘CÂZU’L-KUR’AN

Kur’ân’ın anlam alanıyla ilgili önemli bir konu da, onun mucize oluşunu ifade eden i‘câz maddesidir. Konuyu, i‘câz ve mucizenin tanımıyla başlayarak işleyelim.

İ‘câz ve Mucizenin Tanımı

Sözlükte *i‘câz* kelimesi *âciz bırakmak, kararlı ve azimli olmak, yaptığını iyi yapmak* gibi manalara gelir. Bu doğrultuda, bir şeyin benzerini yapmaktan muhatabı âciz bırakan olağan üstü duruma, hârikulâde işe *mucize* denir.

Hz. Peygamber’in en büyük mucizesi Kur’ân’dır. Çünkü okuması yazması bile olmayan bir insanın böyle bir kitabı getirebilmiş olması, Allah’tan vahiy almasından başka hiçbir sebeple açıklanamaz. Mucize olgusu, inkârcı Arapların ve sonraki nesillerin Kur’ân’a karşı koyma konusunda aciz kaldıklarını, Hz. Peygamber’in ise risâlet davasında mutlak doğru olduğunu göstermektedir.

Önceki peygamberlerin mucizelerinden farklı olarak Hz. Peygamber’in Kur’ân mucizesinin tesiri kıyamete kadar sürecektir. Meselâ Hz. Musa’nın asa mucizesi veya Hz. İsa’nın körleri ve alaca hastalarını iyileştirme mucizesi, o dönem dışında yaşayanlar için tarihi bir olay olmaktan daha fazla bir etkiye sahip olmayacaktır. Başka bir ifadeyle önceki peygamberlerin mucizeleri görsel, hissî ve

²⁸⁹ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, III, 125.

²⁹⁰ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 273.

yerel; Hz. Peygamber'in mucizesi ise aklî ve ebedîdir. Yani Kur'ân, hem Hz. Peygamber döneminde, hem de ondan sonraki zamanlarda etkisini ve tazeliğini göstermiş; mucize oluşunu ortaya koymuştur, kıyamete kadar da onun bu i'câzı devam edecektir. Kur'ân'ın, mucizevî yönleri maddeler halinde genellikle Dil ve Nazım Yönüyle İ'câz, İlmi İ'câz, Gaybî İ'câz ve Medeniyet İnşası Yönüyle İ'câz başlıkları altında ifade edilmiştir.²⁹¹

Gerçekten müellifimiz Kur'an'ın i'câzına büyük bir önem atfetmiş buna da eserinde sık sık yer vermiştir. Hatta bunların tamamına yakınına sure içinde ayrı bir başlık altında özellikle zikretmiştir. Ama müellifimiz yukarıda zikredilen İ'câzu'l-Kur'an çeşitlerinden genellikle Kur'an'ın dil ve nazım itibarıyla i'câzı ve Kur'an'ın ilmi i'câzı yönüne değinmiştir. Ama çok sık olmamakla birlikte bazen gaybi i'câz yönüne de değinmiştir. Şimdi bu üç başlık altında bazı örneklerle konuyu aktarmaya çalışacağız.

1) Dil ve Nazım Yönüyle İ'câz

Her şeyden önce Kur'ân, Arap dilinin mucizesi olmuştur. Nitekim şiiri, nesri, hikmetleri, meselleri, belagat ve fesâhatı, beyan, hakikat ve mecâzı, îcâz ve itnâbı gibi birçok özelliği ile Arapça, zirvelere çıkmış bir dildir. Buna rağmen mevcut Arapça örnekleri, Kur'ân karşısında aczini itiraf etmiş, lügavî i'câzı karşısında hakîr ve âciz olarak duraklamış, üslûbu önünde saygı ile eğilmiştir.²⁹²

Örnek 1:

Müellifin “ اذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ إِنِّي فَتَحْتُ لَكَ الْبَابَ فَخُذِي الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ وَأَنْصَبِي فِيهَا بِبَصِيرَةٍ لَعَلَّكُنَّ تَذَكَّرُونَ - Hani Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkar edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım. Sonra dönüşünüz yalnızca banadır. Ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim.” (Âl-i İmrân; 55) âyetiyle ilgili i'câz tespiti şöyledir: “ لَيْسَ عَلَيْنَا فِي

²⁹¹ Mustafa Ünver, “Kur'ân Manalarına Dair İlimler”, *Tefsir Tarihi ve Usûlü*, s. 199.

²⁹² Ünver, “Kur'ân Manalarına Dair İlimler”, s. 201.

- لَيْسَ عَلَيْنَا فِي أِكْلِ أَمْوَالِ الْأُمَمِينَ سَبِيلٌ“ ifadesinde i‘câz vardır. Şöyle ki murad, “*Cahil Arapların malları bize helaldir.*” dir.²⁹³

Örnek 2:

وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يَقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ - مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ - *Hani sizi Firavun ailesinden kurtarmıştık. Onlar size en kötü işkenceyi uyguluyorlardı. Oğullarınızı öldürüyor, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. Bunda size Rabbiniz tarafından büyük bir imtihan vardı.*” (A'râf; 141) âyetinde müellif şöyle bir i‘câz tespitinde bulunuyor: Bu âyette anlatılan olay Bakara Suresi 49. ve İbrahim Suresi 6. âyette de anlatılıyor. Ancak orada “يُذَبِّحُونَ” kullanılmıştır. Peki neden “يُذَبِّحُونَ” değil de “يُذَبِّحُونَ” lafzı kullanılıyor. Çünkü Firavun ve kavmi sürekli İsrailoğullarının erkek çocuklarını boğazlıyordu. Teker teker öldürüyorlardı, bir defada değil. Bu cinâyetler teker teker yapıldığı için buraya uygun olan “يُذَبِّحُونَ” dir, “يُذَبِّحُونَ” değil. Yani burada münasip bir kullanım ve şahane bir i‘câz vardır.²⁹⁴

Örnek 3:

– وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أفرغ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ“ - *(Tâlût’un askerleri) Câlût ve askerleriyle karşı karşıya gelince şöyle dediler: “Ey Rabbimiz! Üzerimize sabır yağdır, ayaklarımızı sağlam bastır ve şu kâfir kavme karşı bize yardım et.”*” (Bakara; 250) âyetinde de müellifimiz şöyle bir i‘câz tespitinde bulunuyor: Âyette geçen “افرغ” Kur’an’ın i‘câzına örnektir. Çünkü Allah “صب” lafzını kullanmamış “افرغ” lafzını kullanmıştır. Zira “افرغ” nazik ve tatlı bir yağıştır. Oysaki “صب” ise şiddet ve eziyet veren bir yağıştır. Nitekim Fecr; 13. âyette ki “فَصَبَّ عَلَيْهِمْ” (*Bu yüzden Rabbin onların üzerine azap kamçısı yağdırdı.*) ifadesi buna örnektir.

Örnek 4:

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا - *Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa*

²⁹³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 320-322.

²⁹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 104-105.

gelince İbrahim ona, “Yavrum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm. Düşün bakalım, ne dersin?” dedi. O da, “Babacığım, emrolunduğun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın” dedi.” (Sâffât; 102) âyetinde ise müellifimiz şöyle bir i‘câz tespitinde bunuyor: Kur’an’ın i‘câzına bir örnek de bu rüya meselesinde vardır. Hz. İbrahim’in rüyası müzari fiil ile gelirken Hz. Yusuf’un rüyası mazi fiil ile gelmiştir. Çünkü Hz. Yusuf bir defa rüya görmüştür bu yüzden mazi (geçmiş zaman) geldi. Oysaki Hz. İbrahim üç defa gördü o yüzden muzari (şimdiki zaman) geldi. Zira şimdiki zaman bir kaç defa yapıldığını ve devam ettiğini gösterir. Bu da Kur’an’ın bir i‘câzıdır.²⁹⁵

2) İlmi İ‘câz

Kur’ân’ı gönderen Yüce Allah aynı zamanda zerreden küreye tüm varlığın da sahibidir, yarattığı her şeyi en iyi bilendir. Allah Kur’ân’da yarattığı varlıklardan söz etmiş; güneşten, aydan, balıklardan vs. bahsederek insanın zihin ve bakışlarını hidâyet maksatlı olarak dış dünyaya yönlendirmiştir. Bu anlamda Kur’ân’daki bir âyetle dış dünyadaki herhangi bir varlık arasında fark yoktur, hepsi de Allah’a delâlet etmekte, O’nu konuşmaktadır. Başka bir ifadeyle Kur’ân, tenzîlî âyetlerden; varlık da tekvînî âyetlerden oluşur. Bu bakımdan Yüce Allah’ın vahyettiği Kur’ân’da varlık kanunlarına ve niteliklerine aykırı bir durumun olmaması son derece doğaldır. Ayrıca hangi dönem gelirse gelsin, kesin kanıtlarla ulaşılan bir kevnî gerçek, Kur’ân’la asla çelişmemekte, aksine Kur’ân’ı tasdik etmektedir. Okuma yazması bile olmayan bir beşer hüviyetiyle Peygamberimizin getirdiği Kur’ân’da, nâzil olduğu dönemin beşeri bilgi düzeyiyle ifade edilmesi imkansız olan hakikatlerin söylenmesi, Kur’ân’ın beşer sözü değil, Allah kelamı olduğunun çok açık bir delilidir.²⁹⁶

Müellifimizin en çok değindiği İ‘câzu’l-Kur’an çeşidi de budur. Buna müellif iki şekilde temas etmiştir. Birincisi bazı kelime ve kavramların sayısal münasebeti, uyumu ve denkliği hususudur. Bu bazen (özellikle eski tefsirlerde) Münasebetü’l Kur’an başlığı altında da ifade edilebilmektedir.²⁹⁷ Ancak bu yaklaşım tarzı son

²⁹⁵ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, IV, 212-213.

²⁹⁶ Ünver, “Kur’ân Manalarına Dair İlimler”, s. 202.

²⁹⁷ Yusuf Şevki Yavuz, “İ‘câzü’l-Kur’ân”, *DİA*, c. 21, 403-406

zamanlardaki (özellikle de günümüzdeki) bilimsel veya dilbilimsel tefsirlerde daha çok ve daha detaylı yer bulduğu için bu başlık altında değinmenin daha uygun olacağı kanaatine vardık. İkincisi ise yine bilimsel veya dilbilimsel tefsirlerde çokça değinilen ilmi i'câzdır. Şimdi bunları sırası ile aktarmaya gayret edeceğiz.

a) Sayısal İ'câz

Eserde buna dair onlarca örnek mevcuttur. Ama biz birkaç örnekle iktifa edeceğiz.

Örnek 1:

Müellif Bakara suresi 58. âyetini açıklarken Allah'ın rahmetinin gazabını geçtiğine dair bir vurgu mahiyetinde şu tespitini paylaşıyor: “Kur'an'da ‘غفر - bağışlama’ kelimesi 234 defa, ‘جزاء - ceza’ kelimesi ise 118 defa yani bağışlama kelimesinin yarısı kadar gelmiştir.”²⁹⁸

Örnek 2:

Müellif Bakara Suresi 85. âyetinde sayısal münesebet ve denklige şöyle değiniyor: “Kur'an'da ‘دنیا - dünya’ kelimesi 115 defa, ‘آخرة - ahiret’ kelimesi de yine 115 defa kullanılmıştır. Bu da göstermektedir ki Müslüman dengeli bir şekilde hem dünya hem de ahiret için çalışmalıdır.”²⁹⁹

Eserde buna benzer çokça örnek vardır.³⁰⁰

Örnek 3:

Müellif Maide 96. âyetinde geçen “الْبُرِّ - kara parçası” kelimesi ile dünyadaki kara oranı arasında şöyle bir ilişki kuruyor: “الْبُرِّ” ve “الْيَابِسُ” kelimeleri (ki her ikisi de

²⁹⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I,78.

²⁹⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 99.

³⁰⁰ ‘قالو’ kelimesi Kur'an'da tam 332 defa geçmiştir, buna cevaben ‘قُلْ’ kelimesi de yine tam 332 defa geçmiştir (Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 104); ‘ضَرَّ’ (zarar) kelimesi de ‘نَفَعٌ’ kelimesi de Kur'an'da 9 defa geçmektedir. (Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 115); Kur'an'da ‘شَمْسٌ’ (güneş) ve ‘نُورٌ’ (aydınlık) kelimeleri 33'er defa geçmiştir (Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 247); Kur'an'da ‘غَنِيٌّ’ (zengin) ve ‘فَقِيرٌ’ (fakir) kelimeleri de 26'şar defa geçmiştir (Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 251); Kur'an'da melek kelimesi 88 defa geçmiştir, aynı şekilde şeytan kelimesi de 88 defa geçmiştir, yine cennet kelimesi de cehennem kelimesi de 72 defa geçmiştir (Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 270); Kur'an'da ‘أَبْرَارٌ’ (iyi kişi) kelimesi de ‘فَجَّارٌ’ (günahkar-kötü kişi) kelimesi de 6 defa geçmektedir (Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 393).

kara parçası, yeryüzü anlamına gelir.) Kur'an'da 13 defa geçmiştir. “الْبَحْرُ” lafzı ise 32 defa kullanılmıştır. Bu kelimelerin sayıları yüzdeye vurulduğu zaman deniz kelimesi %71, kara kelimeleri ise %29 oranında çıkar. Nitekim bilim de bu gün dünyanın %71'inin deniz, %29'unun kara olduğunu ortaya koymuştur.³⁰¹

Örnek 4:

Müellifimiz “إِنْسَانٌ - insan” kelimesi ile insanın yaşam evreleri arasında şu şekilde bir ilişki kuruyor: “إِنْسَانٌ” lafzı Kur'an'da 65 yerde geçiyor. “تُرَابٌ – toprak” 17, “نُطْفَةٌ” (anne karnında erkeğin menisi) 12, “عَلَقَةٌ” (kadının karnındaki kan pıhtısı) 6, “مُضْغَةٌ” (anne karnındaki et parçası) 3, “عِظْمٌ” (kemik) 15, “لَحْمٌ” (et) 12 defa (ki bu insanın yaşam evreleridir) toplamda tam 65 defa gelmiştir.³⁰²

Örnek 5:

Müellif Kur'an'da geçen Musa kelimesinin sayısı ile düşmanları Firavun, Karun ve Haman sayıları arasında da bazı matematiksel hesaplar yaparak şu şekilde bir münasebet kuruyor: Kur'an'da Hz. Musa'nın adı 136 defa geçmektedir. Siyasi düşmanı Firavun'un adı 74 defa, zengin düşmanı Karun'un 4 defa, Firavun'un veziri Haman'ın da 6 defa adı geçmektedir. Tur Suresi ise Kur'an'ın 52. suresidir. Düşmanlarının adlarının toplamı 84, Musa'nın adının sayısından 136'dan çıkartılınca (yani 136-84=) kalan sayı yani 52 surenin Kur'an'daki sırasını veriyor. Yani bu da demek oluyor ki; hak ile batıl arasındaki fark dağlar kadardır.³⁰³

Bu örneğe bakıldığı zaman kurulan sayısal münasebetin okuyucu tarafından hemen algılanabilecek kolaylık ve netlikte olmadığı görülmektedir. Ayrıca varılan sonuç da pek çok sayı ve kavramlar arasındaki uyum ve ilişkiyi içermemektedir.

³⁰¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 606-607.

³⁰² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 425.

³⁰³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 75.

b) Kur'an'ın İlmî İ'câzı

Örnek 1:

Müellif “*وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ* – Allah katında her şey ölçü ile dir.” âyetinde “*بِمِقْدَارٍ* – ölçü, düzen” geçen kelimesi ile insan için hayati önem taşıyan oksijenin içeriği ve yapısı arasında şöyle güzel bir münasebet kuruyor: Âyette Allah “*وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ* – Allah katında her şey ölçü ile dir.” buyurmuştur. Bu da gösteriyor ki Allah hiçbir şeyi tahmin ve tesadüfe yer bırakmayacak bir şekilde ölçü ve düzenle yaratmıştır. Mesela bilim bugün havadaki oksijen oranının % 21 olduğunu tespit etmiştir. Eğer bu oran biraz yüksek olsaydı tüm canlılar ölecekti, hafif ve tutuşması kolay olan şeyle biraz sıcaklıkta hemen tutuşup yanacaktı. Eğer bu oran biraz az olsaydı bu defa da canlılara bu yetmeyecek ve nefessiz kalıp gene ölecekti. Yine Hicr 19. “*وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ*” - *Yeri de yaydık, ona sabit dağlar yerleştirdik ve orada ölçülü (bir biçimde) her şeyi bitirdik.*” âyeti ile Hicr 21. “*وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ*” - *Hiçbir şey yoktur ki hazineleri yanımızda olmasın. Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz.*” âyetinde de bu düzene vurgu yapılmıştır.³⁰⁴

Örnek 2:

Müellif Kur'an'da güneşten bahsedilme şekli ile güneşin yapısı arasında da şöyle bir münasebet kuruyor: Allah burada güneşten bahsederken “*ضِيَاءٌ*” lafzını kullanmıştır ki anlamı ısı ve ışık verendir. Yani bizzat (güneşin) kendisi ısının ve ışığın kaynağıdır. Ancak aydan bahsederken ise “*نُورٌ*” lafzını kullanmıştır, yani o sadece bir ışık verir. Zira o, ışığını güneşten alır kendisi bizzat ısı ve ışık kaynağı değildir. Nitekim bugünkü bilim de bunu ortaya koymuştur.

Yine güneş ve aya menziller (yörüngeler) tayin edilmesi de gün, hafta, ay, yıl ve mevsimlerin hesabı içindir. Nitekim bilim de bugün bunu ortaya koymuştur.³⁰⁵

³⁰⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 544.

³⁰⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 319-320.

Örnek 3:

Müellif Zuhruf Suresi 11. âyetini açıklarken âyette geçen “مَاءٌ بِقَدَرٍ” lafzı ve başka bir âyette geçen “بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ” lafzı ile dünyaya yağan yağmur miktarı arasında şöyle bir münasebet kuruyor: Bu âyette geçen “مَاءٌ بِقَدَرٍ” ve başka bir âyette geçen “بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ” ifadeleri Allah’ın yağmuru bir ölçüye göre ve peyder pey indirdiğini ortaya koyuyor. Nitekim bugünkü meteoroloji ilmi de yağmur miktarını gözlemleyip heaplamıştır. Buna göre yeryüzüne saniyede 18 milyon ton civarı yağmur yağmaktadır. Yine yılda ise yaklaşık 536 trilyon ton yağmur yağmaktadır. İşte bu da âyetlerde geçen “مَاءٌ بِقَدَرٍ” ve “بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ” ifadelerinin sırrını ortaya çıkarmakta ve teyid etmektedir.³⁰⁶

Örnek 4:

وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْآنٍ وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ فِيهِ
وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ
- (Ey Muhammed!) Sen hangi işte bulunursan bulun, ona dair Kur'an'dan ne okursan oku ve (ey insanlar, sizler de) hangi şeyi yaparsanız yapın, siz ona daldığınızda biz sizi mutlaka görürüz. Ne yerde, ne de gökte, zerre ağırlığına, (hatta) bu zerreden daha küçük veya daha büyük olsun, hiçbir şey Rabbinden uzak (ve gizli) olmaz; hepsi muhakkak apaçık bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da yazılı)dır.”
(Yûnus; 61) âyetinde geçen “ذَرَّةٌ” kelimesinde atomun parçalanabileceğine dair bir işaret olduğunu müellif şöyle izah ediyor: Âyette “وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ” buyurulmuştur. Yani zerre miktarından bile küçük bir şey olsa o bile Allah’ın bilgisinin dışında değildir. Aslında burada “ذَرَّةٌ” maddenin en küçük yapı birimi yani ‘atom’ anlamındadır. Bir müddet öncesine kadar atomun parçalanamayacağı savunuluyor ve söyleniyordu. Ama artık bu sav geçersizdir. Nitekim bu âyet onun bile parçalanabilceğini bize bildiriyor ki bugün bilim de atomun parçalandığını ispat etmiştir.³⁰⁷

³⁰⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 441.

³⁰⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 353-354.

Örnek 5:

Müellif Necm Suresi 45-46. âyetlerinde çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinde erkeğin (menisinin) etkin bir rolde olduğuna dair bir işaret ve münasebet olduğunu şöyle ifade ediyor: “*Şüphesiz O iki eşi, erkeği ve dişiye, (rahme) atıldığında az bir sudan (meniden) yaratmıştır.* (Necm 45-46) Kadınların hamileliği üzerine çalışan günümüz embriyoloji bilimi anne rahminde erkek veya kız çocuğun cinsiyetinin babadan gelen meniye bağlı olduğunu ortaya koymuştur. O yüzden Allah bu âyette “Erkek ve kızı fişkırان bir sıvıdan yaratan Allah’dır ki o erkeğin sıvısıdır (menisidir). Nitekim erkekteki menide y kadındaki menide ise x kromozomu vardır. Erkekteki yumurtladığında x veya y oluyor, kadındaki parçalandığında ise hep x oluyor. Bunlar birleştiğinde eğer ikisi de x olursa çocuk kız; eğer biri x biri de y olursa çocuk erkek oluyor.”³⁰⁸

3) Gaybî İ‘câzlar

Örnek 1:

Saffat Suresi 171-173. âyetlerinde³⁰⁹ bahsedilen orduların gelecekte galip gelecek Müslüman orduları olduğunu şöyle savunuyor: Buradaki ordular Müslümanlardır. Galib gelecek olanlar da Müslümanlardır. Müslümanlar savaşlarda yenilgi alsalar da netice itibariyle ahlak, ilim, inanç ve İslam’ı yayma mücadelesi yönünden galip geleceklerdir. Nitekim burada Allah hem “İِنَّ” hem de “لَامٌ” ile bunu te’kid etmiş kesinliği vurgulamıştır.³¹⁰

Örnek 2:

Müellif Maide 54. âyetinde³¹¹ de gaybi bir i‘câz olduğunu şöyle ifade ediyor: Bu âyet Kur’an’ın i‘câz âyetlerinden biridir ve ilerde gerçekleşecek gaybî bilgilerden

³⁰⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 20.

³⁰⁹ Sâffât Suresi (171-173) “وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ (172) وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ (173) (171) إِنَّهُمْ لَهُمُ الْمُنْصُورُونَ” (171) “Onlara mutlaka yardım edilecektir.” (172) “Şüphesiz ordularımız galip gelecektir.” (173).

³¹⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 232.

³¹¹ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ “ - Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse, (bilin ki) Allah onların yerine öyle bir topluluk getirir ki, Allah onları sever, onlar da Allah’ı severler. Onlar mü’minlere karşı alçak gönüllü, kafirlere karşı güçlü ve onurludurlar. Allah yolunda

haber vermektedir. Daha sonra bazılarının İslam'dan çıkarak murted olacaklarını bildiriyor. Bunlar üç Arap kabilesidir.

1) Beni Müdleç Kabilesi: Reisleri Esvedül İnsi idi. Peygamberlik iddiasında bulunuyordu ve Ed-Deylemî onu öldürdü.

2) Beni Hanife Kabilesi: Liderleri Müsaylemetül Kezzab'dı. O da peygamberlik iddiasında bulundu. Halid b. Velid komutasındaki İslam ordusu üzerine gitti ve Hz. Vahşi onu öldürdü.

3) Beni Esed: Lideri Tüleyha b. Huveylid'di. O da peygamberlik iddiasında bulundu ve Hz. Ebubekir'in ordusundan kaçarak Şam'a gitti ancak orada Müslüman oldu. Bunlardan sonra da bazı kabileler (yaklaşık 8 tane) dinden dönüp murted oldular.³¹²

F. MÜŞKİLÜ'L-KUR'AN (KUR'AN'DA ÇELİŞKİ OLDUĞU VEHMİ)

Müellifimiz âyetler arasında ve âyet ile hadis arasında tezatin mevzubahis edilebileceği hususları izaha kavuşturuyor. Bunları iki başlıkla aktarmaya çalışacağız.

1) Tezat Varmış Gibi Görünen Âyetlere Getirdiği İzahlar

Örnek 1:

“فَإِذَا نَفَخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ - *Sûr'a üfürüldüğü zaman, (işte) o gün ne aralarında soy-sop yakınlığı kalacak, ne de birbirlerini arayıp soracaklardır.*” (Mü'minûn; 101) âyeti ile “وَأَقْبَلِ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ - *Birbirlerine yönelip sorarlar (çekişirler).*” (Sâffât; 27) âyeti arasında ilk bakışta bir tenakuz varmış gibi görünüyor. Müellifimiz bu âyetler arasında bir tenakuzun olmadığını şu şekilde izah ediyor:

Allah Mu'minun Suresi 101 âyetinde “وَلَا يَتَسَاءَلُونَ - *onlar birbirlerine bir şey soramıyorlar*” buyuruyor. Ancak (Sâffât; 27) “وَأَقْبَلِ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ - *Birbirlerine yönelip sorarlar*” peki bu ikisi birbirine zıt değil mi? Hayır zira birinci

cihad ederler. (Bu yolda) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar. İşte bu, Allah'ın bir lütfüdür. Onu dilediğine verir. Allah lütfü geniş olandır, hakkıyla bilendir.” (Mâide; 54).

³¹² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 574-575.

âyet kıyametten hemen sonra mahşerde gerçekleşen bir durumdur. Oysaki ikincisi ise hesaptan sonra (cennet veya cehennemde) gerçekleşen bir durumdur.³¹³

Örnek 2:

İbrahim Suresi 22. âyeti ile Nahl Suresi 100. âyeti arasında ilk bakışta sanki bir tenakuz varmış gibi görünüyor. Müellifimiz bu âyetler arasında herhangi bir tenakuz olmadığını şu şekilde izah ediyor: İbrahim Suresi 22. âyetinde Allah “ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ - Şeytan'ın sizin üzerinizde bir zorlama gücü yoktur.” derken başka bir âyette ise “ إِنَّمَا سُلْطَانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ - O, kendine uyanlara zorlayıcıdır.” (Nahl; 100) buyurmuştur. Peki bu iki âyet birbirine tezat değil midir? Hayır değildir zira buradaki âyette “سُلْطَانٍ” kelimesi “zorbalık, zorlayıcı güç” anlamına gelirken Nahl Suresi'ndeki “سُلْطَانٍ” kelimesi “rehberlik, davet” anlamına gelmektedir.³¹⁴

Örnek 3:

Hicr Sûresi 91-92 ve Tekasür Suresi 8. âyetleri ile Kasas Suresi 78. âyeti arasında ilk bakışta sanki bir tenakuz varmış gibi görünüyor. Müellifimiz bu âyetler arasında herhangi bir tenakuz olmadığını şu şekilde izah ediyor:

“ فَوَرَبِّكَ لَنَسْأَلَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ (٩٢) عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ (٩٣) - Rabbine andolsun, onların hepsine yapmakta olduklarını mutlaka soracağız.” Allah bu âyetlerde onlara yaptıklarının hepsini (yani günahlarını) soracağız buyuruyor. Ayrıca Tekâsür Suresi 8. âyetinde “ ثُمَّ لَنَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ - Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz? buyuruluyor ve yine Kasas; 78'de “ الْمُجْرِمُونَ وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمْ - Suçlulukları kesinleşmiş olanlara günahları konusunda soru sorulmaz (Çünkü Allah hepsini bilir).” buyrulmuştur, peki bu âyetler tezat teşkil etmiyor mu? Hayır zira Allah kimseye günahını sormaz şeklindeki âyetlerin anlamı; Allah günahlara sen bu günahı işledin mi diye sormaz zira zaten bütün yaptıklarının bilgisi en ince detayıyla Allah'da mevcuttur. Allah bunu sormaya gerek bile duymaz. Allah yaptıklarını (günahlarını) soracaktır âyetlerinin anlamı da “Allah size kitap, Hz. Peygamber (sav),

³¹³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 364.

³¹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 584.

din göndermişti niye onlara uymadınız ve bu günahları işlediniz diye soracaktır.” şeklindedir.³¹⁵

Örnek 4:

“Onlar, *Naîm* - فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ (۱۲) ثُلَّةٌ مِنَ الْأُولَئِينَ (۱۳) وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ (۱۴) - *cennetlerindedirler. (12) Onların çoğu öncekilerden, azı da sonrakilerdendir.*” (Vâkıa Sûresi 12-14) âyetleri ile “ - لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ (۳۸) ثُلَّةٌ مِنَ الْأُولَئِينَ (۳۹) وَثُلَّةٌ مِنَ الْآخِرِينَ (۴۰) - *Bunların birçoğu öncekilerden, birçoğu da sonrakilerdendir.*” (Vâkıa Sûresi 38-40) âyetleri arasında bir tezat varmış gibi görünüyor. Zira surenin ilk âyetlerinde Allah; cennetliklerin çoğu öncekilerdendir diye buyururken surenin 37-40. âyetlerinde ise cennete gireceklerin çoğu sonrakilerdendir buyurulmuştur. “Bu âyetlerde çelişki yok mudur?” sorularını müellif şu şekilde açıklığa kavuşturuyor:

Vakıa 35-40. âyetlerinde surenin başlarında cennetliklerin çoğu öncekilerden (önceki toplumlardan) azı ise sonrakilerdendir (toplumlardan), denilmişti. Orada kastedilenler “السَّابِقُونَ” yani cennetin üst derecelerine gidecek olanlardır. Buradaki “çoğu sonrakilerden (ya da sonrakilerden çokları) cennete girecekler” ifadesinde kastedilen ise “أَصْحَابُ الْيَمِينِ” dir. Yani diğer cennete girecek (normal sıradan) Müslümanlardır. Dolayısıyla herhangi bir çelişki sözkonusu değildir.³¹⁶

Örnek 5:

İnsan Suresi'nin 15. âyetinde cennetin kap kaçakları gümüştendir buyurulurken Zuhuf Suresi 71. âyette ise yiyeceklerin altın sahanlarda sunulacağı buyuruluyor. Dolayısıyla sanki âyetler arasında bir çelişki varmış gibi görünüyor. Müellif bu durumu şöyle açıklığa kavuşturuyor:

İnsan Suresi 15. âyetinde “ - وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا (۱۵) - *cennetin kap kaçakları gümüştendir*” deniyor. Zuhuf suresi 71. âyette ise “ يُطَافُ عَلَيْهِمْ - *cennetin yiyecekleri* - بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

³¹⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 642-643.

³¹⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 71-72.

altın sahanlarda (kaplarda) sunulacak” deniyor. Bu iki âyet birbirine zıt değildir. Zira cennetteki tabak çanaklar hem altından hem de gümüşten olacaktır.

Eserde buna benzer başka örnekler de vardır.³¹⁷

2) Bazı Âyet ve Hadisler Arasında Tezat Gibi Görünen Durumlara Getirdiği İzahlar

Örnek 1:

Rabbimiz Nahl 32, Araf 43 ve Zuhruf 72. âyetlerinde yaptığımız iyiliklere karşılık girin cennete buyurulmaktadır. Oysaki Resulullah ise kimse kendi ameliyle cennete giremez buyuruyor. Peki burada bir tenakuz yok mu? diye sorulabilir. İşte buradaki çelişkili durumu müellifimiz şu şekilde izah ediyor:

Allah, “ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ” - *Yapmış olduğunuz iyi işlere karşılık girin cennete*” (Nahl Suresi 32) buyurmuştur. Tıpkı Araf 43’te “وَنُودُوا أَنْ تُلْكُمْ الْجَنَّةُ أُورِثْتُمُوهَا” - *Onlara, “İşte yaptığımız (iyi işler) sayesinde kendisine varis kıldığımız cennet!” diye seslenilir.*” ve Zuhruf 72’de “وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ” - *İşte, bu yapmakta olduğunuza karşılık size mîras verilen cennettir.*” buyurulduğu gibi. Oysaki Peygamberimiz (sav) “لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ أَحَدًا عَمَلُهُ” - *Kimse kendi ameliyle cennete giremez.*” buyuruyor. Peki bunlar birbirine tezat değil midir? Hayır, çünkü Peygamberimiz (sav) “أَدْخُلُوا الْجَنَّةَ إِلَّا بِفَضْلِ اللَّهِ وَاقْتَسِمُوهَا بِأَعْمَالِكُمْ” - *Ey iman edenler ancak Allah’ın rahmetiyle cennete girin ancak ordaki makam ve dereceniz yaptıklarınıza göre verilir.*” buyuruyor. İşte bu âyette O’nu yani cennetteki makam ve mevkilere yapılan amellere göre yerleştirileceği bildiriliyor.³¹⁸

Örnek 2:

“Ahzab Suresi 40. Âyet: Allah âyette “خَاتَمَ النَّبِيِّينَ” - *peygamberlerin sonuncusu*” buyurmuştur. Hadiste de Hz. İsa’nın Ahir zamanda yeryüzüne ineceği bildiriliyor.

³¹⁷ Mesela Mearic 4. Âyette geçen 50 bin sayısı ile Secde Suresi’nde geçen 1000 sayısı arasındaki tenakuz vehmini de şu şekilde izah ediyor: Bu âyette 50 bin ifadesi geçmesine rağmen Secde Suresi’nde ise 1000 ifadesi geçiyor, bu farklılığın sebebi nedir? Deniliyor ki mahşer meydanında tam 50 meydan vardır. Allah Secde Suresi’nde tek bir meydandan bahsetti. Oysaki burada bütün meydanlardan bahsetti. Yani buradan murad tüm kıyamet safhalarıdır. (Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, V, 268).

³¹⁸ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 664, 665.

Peki bu nasıl oluyor?” sorusuna müellifimiz şu şekilde bir izah getiriyor: Evet Hz. İsa peygamberimizin vefatından sonra gelecektir ama yeni bir peygamber olarak gelmeyecek. Yani Hz. İsa Hz. Muhammed’in (sav) izinde ve dinine mensup biri olarak ve insanları Allah’ın dinine davet edecek ve insanlara nasihat edecek.

G. TEKRARU’L KUR’AN

K-r-r kökünden türetilen ‘tekrar’, lügat olarak: *Tekrarlamak, dönmek, yinelemek*;³¹⁹ ıstılahi olarak: *Söziin tesirini kuvvetlendirmek için bir sözü bile bile tekrar etme sanatıdır.* Cürcani (Ö:816/1413), tekrarı: “*Bir şeyi ikinci bir defa yinelemek*” diye tanımlamıştır.³²⁰ Zerkeşi’nin (ö. 745/1344) tanımına göre ise ‘tekrar’; *sözdeki anlamı yerli yerine oturtmak maksadıyla bir lafzı veya ibareyi aynıyla yahut eş anlamlısıyla yinelemektir.*³²¹

Yukarıdaki tariflerden anlaşıldığı gibi ‘tekrar’, *bir ifadeyi pekistirmek ve etkili kılmak için basvurulan bir hitabet tekniğidir.* ‘Tekrar’ cümlelerin aynıyla yapıldığı gibi aynı anlamı ifade eden değişik cümlelerle de yapılabilir.³²²

Kur’an-ı Kerim’de bazı âyetler aynı süre içinde aynen tekrar edilirken bazen de aynı âyet başka âyetlerde yine tamamen aynı veya çok benzer şekilde gelebilmektedir. Buna tefsir ilminde *Tekraru’l-Kur’an* denilmektedir.³²³ Buna müfessirler tarafından çeşitli yaklaşımlarda bulunulmuştur. Özellikle bazı Avrupalı müsteşrikler bu tekrarların lüzumsuz ve sıkıcı olduğunu iddia etmişlerse de³²⁴ İslam âlimleri tekrarlara iki şekilde yaklaşım sergilemişlerdir. Birincisi bazı İslam âlimleri ve Fransız Henri Masse gibi insaf sahibi bazı müsteşrikler dahi tekerrürün lüzumunu ve onun mantıkî olduğunu ifade etmiştir. Bu iddiayı savunanlar eski Arap dili

³¹⁹ Ebu’l-Fadl b. Muhammed b. Mukrem İbni Manzur, *Lisanu’l-Arap*, Daru-Sadr, Beyrut, 1990, VI, 135.

³²⁰ Ali b. Muhammed el-Cürçânî, *et-Ta’rifât*, Beyrut, 1995, 65.

³²¹ Bedrettin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkesi, *el-Burhan fi Ulûmi’l-Kur’ân*, Lübnan, Trs, III, 10.

³²² M. Emin Mamiş, “*Kur’an Tekrarlarına İstatistikî bir Yaklaşım*” (Yüksek Lisans Tezi, Van, 2007), 18.

³²³ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 169.

³²⁴ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s.170.

üslubunda öteden beri var olan tekrar hadisesini Kur'an'ın daha güzel ve cazip şekilde devam ettirdiğini dile getirmişlerdir.³²⁵

Ancak müellifimiz Mehdi Licevî gibi bazı âlimler ise klasik olarak algılandığı şekilde bir tekrarın Kur'an'da yer almadığını zira tekrar olarak ifade edilen durumların siyak-sibakına göre farklı bir anlam ifade ettiğini veya konunun farklı bir boyutuna dikkat çektiğini dile getirmektedir. Bununla ilgili müellifin eserinde çokça örnek³²⁶ mevcuttur ancak biz üç başlık altında birkaç tanesini aktarmakla iktifa edeceğiz.

1) Aynı Anlama Gelmediğine Dair

Örnek 1:

“لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفَوْهُ يُحَاسِبُكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ”
 وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da, gizleseniz de Allah sizi, onunla sorguya çeker de dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”
 (Bakara; 284) âyetinde geçen “وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا” ifadeleri için müellifimiz “tekrar değildir; zira birinci kelime büyük günahların, ikinci kelime ise küçük günahların affedilmesi, bağışlanması anlamına gelmektedir.” şeklinde bir yaklaşım sergilemektedir.³²⁷

Örnek 2:

رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ آمِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
 وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ - Rabbimiz! Biz, 'Rabbimize iman edin' diye imana çağıran bir davetçi işittik, hemen iman ettik. Rabbimiz! Günahlarımızı bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al.” (Âl-i İmrân; 193) âyetinde geçen “فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا” ifadeleri için de müellifimiz tekrar değildir, diyerek şu şekilde bir açıklama

³²⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s.170.

³²⁶ Mesela Fetih Suresi 27. âyetinde geçen “لَا تَخَافُوكُمْ” ve “آمِنِينَ” lafızları aynı anlama gelir oysaki müellifimiz tekrar olmadığını şöyle izah ediyor: “لَا تَخَافُوكُمْ” ve “آمِنِينَ” lafızlarının anlamı aynıdır ancak tekrar değildir. Zira “آمِنِينَ” siz korkmadan kavga etmeden Mekke'ye gireceksiniz anlamına gelirken “لَا تَخَافُوكُمْ” ise siz Mekke'ye girdikten sonra artık hiçbir harici kuvveten korkmayacaksınız, anlamına gelir. Yine benzer örnekler için bkz (IV, 597-598).

³²⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 271.

getiriyor: “فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا” tekrar değildir. “ذُنُوبٌ” büyük günah “سَيِّئَاتٍ” ise küçük günahdır. Zaten Nisa 31. âyette de kelime bu minvalde kullanılmıştır.

Örnek 3:

“Herkesin nefsi - يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوْفَىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ” için mücadele ederek geleceği, kendilerine zulmedilmeksizin herkese yaptığının karşılığının eksiksiz ödeneceği günü düşün.” (Nahl; 111) âyetinde yer alan “كُلُّ نَفْسٍ” cümlesi ile ilgili şöyle bir açılım kazandırıyor: “كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا” lafzında tekrar varmış gibi görünse de tekrar yoktur. Zira ilk “نَفْسٍ” lafzı insanın canı, fikri ve aklı anlamında son “نَفْسٍ” lafzı ise insan bedeni anlamına gelir.³²⁸

Örnek 4:

- قِيَمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا مِّن لَّدُنْهُ وَيُبَيِّنَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا” (Allah onu), katından gelecek şiddetli bir azap ile (inanmayanları) uyarmak, salih ameller işleyen mü'minleri, güzel bir mükâfat (cennet) ile müjdelemek için dosdoğru bir kitap kıldı.” (Kehf; 2) âyetinde geçen “وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا” ibaresi ile “قِيَمًا” kelimeleri birbirine yakın anlamlıdır ama müellifimiz aynı anlama gelmediğini şöyle izah ediyor: “وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا” ibaresi ile “قِيَمًا” kelimeleri birbirine yakın anlamlı olsa da aynı değildir. Bunlardan biri Kur'an'ın manasının doğruluğunu diğeri ise lafzının doğruluğunu ifade etmektedir. Yani burada tekrar yoktur.³²⁹

Örnek 5:

Müellif “Kafirun Suresi'nin son iki cümlesi³³⁰ ilk iki cümlesinin³³¹ tekrarıdır.” diyenlere şöyle karşı çıkıyor: Hayır bu doğru değildir yani tekrar değildir. Zaten “وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ (٤)” cümlesinin tekrarı değildir. “وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَّا عَبَدْتُمْ (٥)” cümlesinin anlamına gelince onun anlamı da şöyledir: “Zaten siz benim tek olan ilahıma (Allah'ıma) tapmıyorsunuz, siz birçok puta secde

³²⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 710.

³²⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 7.

³³⁰ Kâfirûn Sûresi (5 - 6) (٦) لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ (٥) Meal: “Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz.” (5) “Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.” (6)

³³¹ Kâfirûn Sûresi (1 - 2) (٢) “ (١) لَا أَعْبُدُ مَّا تَعْبُدُونَ (٢) ” Meal: De ki: “Ey Kâfirler!” (1) “Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem.” (2).

etmeye alışmışsınız. Artık görülüyor ki siz onları bırakıp da benim tek ilahıma (Allah'ıma) tapmayacaksınız.”³³²

2) Anlamın Pekiştirilmesi Desteklenmesine Dair

Örnek 1:

Müellifimiz Mürselat süresinde tam 10 defa geçen “وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ”³³³ cümlesinin tekrar olmadığını şöyle açıklıyor: Mürselat Suresi’nde tam 10 defa “وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ” denilmiş. Bunun amacı inatçı putperestleri iyice korkutmaktır. Ya da önceki âyeti anlam yönünden pekiştirmek ve desteklemektir. Yoksa tekrar değildir.³³⁴

Örnek 2:

Zariyat Suresi 50 ve 51. âyetlerde geçen “إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ” cümlesinin tekrar olmadığını müellifimiz şöyle izah ediyor: Allah iki defa “إِنِّي لَكُمْ مِنْهُ نَذِيرٌ مُبِينٌ” ifadesini kullanmıştır ki Hz. Muhammed’in (sav) peygamberliğine inansınlar. Onun uyarı ve tavsiyelerine uysunlar. Bazıları da demiştir ki bu tekrarın nedeni Allah’a iman ve emirlerine itaat asla birbirinden ayrı olamaz, ikisi birbirine bağlıdır.³³⁵

Örnek 3:

Müellifimiz Nisa 136. âyetinde³³⁶ peşi sıra gelen “آمَنُوا” ve “آمَنُوا” lafızlarının tekrar olmadığını şöyle izah ediyor: “آمَنُوا” lafzı, şu andan itibaren inanın iman edin anlamında değil imanda devam (sebat) edin anlamındadır. Yani ikiyüzlüler gibi olmayın. Yani burada faydasız bir tekrar yoktur. Allah birinci “آمَنُوا” kelimesinde iman edenlere hitap ederken ikinci “آمَنُوا” kelimesinde ise imanınız dilde kalmasın, imanınızı gönlünüze de yerleştirin, derinleştirin anlamındadır.³³⁷

³³² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 523.

³³³ Mürselat (15, 19, 24, 28, 34, 37, 40, 45, 47, 49) “ O gün vay yalanlayanların haline! ”

³³⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 360-361.

³³⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 669.

³³⁶ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلَى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي أَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ “ - Ey iman edenler! Allah’a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah’ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkar ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur.” (Nisâ; 136)

³³⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 499.

Örnek 4:

“قُلِ اللَّهُ أَعْبُدْ مُخْلِصاً لَهُ دِينِي” - De ki: ‘Ben dinimi Allah’a has kılarak sadece O’na ibadet ediyorum.’ ” (Zümer; 14) âyetinin, öncesindeki Zümer 11. âyetin tekrarı olmadığını ise müellif şöyle izah ediyor: Bu âyet öncesindeki “قُلِ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ” âyetinin tekrarı değildir. Zira orada sadece Allah’a samimi ve içten kulluk yapmaya vurgu varken burada ise yalnız Allah’a kulluk yapmaya, O’na ortak koşmamaya vurgu vardır.³³⁸

3) Konunun Farklı Bir Yönüne Dikkat çekilmesi

Örnek 1:

Müellifimiz Mü’minûn 2³³⁹ ve 9. âyetlerinde namazdan bahsedilmesinin tekrar olmadığını ve namazın farklı bir yönüne değinildiğini şöyle izah ediyor: “وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ” - Onlar ki, namazlarını kılmağa devam ederler.” (Mü’minûn; 9) âyetinde “Onlar beş vakit namazlarını korurlar” buyuruluyor, yani vaktinde kılarlar. Surenin başında da namazdan bahsedilmiştir. Burada yeniden bahsedilmesi gereksiz (faydasız) bir tekrar değildir. Zira orada namazın bazı manevi şartlarına dikkat çekilirken burada ise namazın vakitlerine (beş vakit namazı vaktinde kılmaya) dikkat çekilmiştir.³⁴⁰

Örnek 2:

Müellif Kasas Suresi 44-46. âyetlerinde üç defa geçen “وَمَا كُنْتَ” lafzının tekrar olmadığını şöyle izah ediyor: Şöyle “وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا وَمَا” , “وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ” , “وَمَا كُنْتَ تَأْوِيًا” buyrulan bu üç (Kasas 44, 45, 46) âyetlerinin ifadeleri aynı değildir. Zira bu üç ifadenin her biri Hz. Musa’nın bir devrini göstermektedir.

³³⁸ Liçevî, *Beyanu’l-Kur’an*, IV, 281.

³³⁹ “وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ” - Onlar ki, namazlarında derin saygı içindedirler.” (Mü’minûn; 2)

³⁴⁰ Liçevî, *Beyanu’l-Kur’an*, III, 321.

Örnek 3:

Müellif Licevî Mearic 23 ve 34. âyetlerde geçen “عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ” ile “عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ” âyetlerinin aynı anlama gelmediğini ve farklı şeyleri vurguladığını şöyle açıklamaktadır: Daha önceki âyetlerde³⁴¹ geçen “عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ” ile “عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ”³⁴² ifadeleri aynı veya tekrar değildir. Zira öncekinde vurgulanan husus devamlı yani düzenli kılmaktır. Bu âyette vurgulanan ise erkân, sünnet ve adaba uygun olarak dikkatli yani kaliteli bir namaz kılmaktır.³⁴³

Örnek 4:

Müellif Kasas 62 ve 74. âyetlerde de tekrar olmadığını şöyle izah ediyor: “Allah’ın, onlara seslenerek, ‘Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?’ diyeceği günü hatırla.” (Kasas; 74) Allah ikinci defa (birincisi Kasas 62. âyettir³⁴⁴) bu âyeti getirdi. Bunun iki hikmeti vardır. Birincisi Allah’ın en çok sevdiği şeyin Tevhid yani Allah’ın birliğine iman olduğu, ikincisi ise Allah’ın en nefret ettiği şey ise O’na ortak koşma yani şirk olduğudur.³⁴⁵

Örnek 5:

Müellif Sebe’ Suresi 36 ve 39. âyetlerde geçen “فَلْإِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ” cümlesinin tekrar olmadığını ise şöyle açıklıyor: “فَلْإِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ - De ki: ‘Şüphesiz, Rabbim rızkı kullarından dilediğine bol bol verir ve (dilediğine) kısar.’” (Sebe’; 39) Allah peşpeşe iki defa bu âyeti getirmiştir (ilki Surenin 36. âyetidir³⁴⁶). Ancak bu tekrar değildir. Birincisi müşrik ve kafirlere bir cevap iken bu âyet ise Müslümanlara cömert olma konusunda bir ikazdır.³⁴⁷ Eserde buna benzer başka örnekler³⁴⁸ de vardır.

³⁴¹ Müellif Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 273.

³⁴² Müellif Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 273.

³⁴³ Müellif Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 273.

³⁴⁴ Müellif Kasas 62 ve 74. âyetlerde geçen “Allah’ın, onlara seslenerek, ‘Hani benim, var olduğunu iddia ettiğiniz ortaklarım?’ diyeceği günü hatırla!” (Kasas; 62).

³⁴⁵ Müellif Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 687.

³⁴⁶ Ey Muhammed, de ki: ‘Şüphesiz, Rabbim rızkı dilediğine bol verir ve (dilediğine) kısar. Fakat insanların çoğu bilmezler.’” (Sebe’; 36).

³⁴⁷ Müellif Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 100.

³⁴⁸ Müellif Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 100.

H. SİYAK VE SİBAK

Siyak ilkesi Kur’ân’ın doğru anlaşılıp tefsîr edilmesine katkı sağlayan en önemli mana ilimlerinden birisidir. Arap dilinde *sürmek*, *salmaq*, *sevk etmek*, *göndermek* gibi anlamlara gelen siyak kelimesi, ıstılah olarak *bir ifadenin etrafındaki birimler* diye tanımlanabilir. Batı dillerinde *context* kelimesiyle karşılanan siyak ifadesi için Türkçe’imizde “*bağlam*” ve “*ortam*” ifadeleri kullanılmaktadır. Türkçe’de bağlam ve ortam kelimeleri, bir ifadenin hem metin hem de tarih yönüne işaret etmektedir. Aynı kapsamı “siyak” terimi için de düşünmek mümkündür. Siyak kelimesiyle daha ziyade Kur’ân’ın metin yönü kastedilmektedir. Başka bir ifadeyle siyak, bir ifadenin önünde ve arkasındaki birimlerle sergilediği ilişkiler bütünüdür ve bu ilişkiler merkezî ifadenin doğru ve sağlıklı anlamlandırılıp yorumlanmasında çok önemli katkılar sağlamaktadır.³⁴⁹

Örnek 1:

Müellifimiz “ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ - O, çardaklı, çardaksız olarak bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmalıkları ve ekinleri, zeytini ve narı (herbiri) birbirine benzer ve (herbiri) birbirinden farklı biçimde yaratandır. Bunlar meyve verince meyvelerinden yiyin. Hasat günü de hakkını (öşürünü) verin, fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” (En’âm; 141) âyetini açıklarken; bu âyet ile zekâtın farz kılındığını iddia edenlere karşı çıkarak âyetin siyak ve sibakından, âyetin ve surenin Mekke’de nazil olmasından hareketle ve bir takım akli argümanlarla âyette bahsedilenin sadaka olduğunu şu şekilde savunuyor: “وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ” kısmının Medine’de indiği ve burada zekâtın farz kılındığını iddia edenler olsa da âyet Mekke’dir ve âyet sadakadan bahsetmektedir. Zira Mekke’de zekât farz kılınmamıştı. Şâyet bu âyetin Medine’de indirildiği kabul edilecek olsa bile önceki ve sonraki âyetlerle bir

³⁴⁸ Mesela Ali İmran 170 ve 171. âyetlerinde geçen “يَسْتَبْشِرُونَ” tekrar olmadığını şöyle izah ediyor: Bu âyetlerde “يَسْتَبْشِرُونَ” kelimesi 2 defa geçti. Birincisinde şehitlere verilen mükafatı arkadaşlarına müjde olarak vermeleri kastediliyor. İkincisinde ise mutluluk ve sevinçleri kastediliyor ki burada “إِطْنَابٌ” vardır tekrar yoktur. (Licevî 379, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 379)

³⁴⁹ Ünver, “*Kur’ân Manalarına Dair İlimler*”, 195.

uyumsuzluk ortaya çıkar ki bu da Kur'an'ın mucizevi durumuna yaraşmaz. Nihâyetinde âyet Mekki'dir ve bahsedilen sadakadır. Çünkü zekât Medine'de farz kılındı.³⁵⁰

Örnek 2:

“وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكِّرْهُمْ بِآيَاتِ اللَّهِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ”
 لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ - *Andolsun, Mûsâ'yı da, “Kavmini karanlıklardan aydınlığa çıkar ve onlara Allah'ın (geçmiş milletleri cezalandırdığı) günlerini hatırlat” diye âyetlerimizle gönderdik. Şüphesiz bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.*” (İbrâhîm; 5) âyetinde geçen “آيَاتِ اللَّهِ” lafzı için tercih ettiği anlamı müellif sonraki gelen âyetler bağlamında şöyle desteklemektedir: “آيَاتِ اللَّهِ” lafzı için kimileri Allah'ın lütufları derken kimileri ise Allah'ın afet ve cezası anlamını vermiştir. İbn Abbas'ın görüşü olan ilk görüş doğruya daha yakındır zira sonra gelen âyet³⁵¹ de bunu desteklemektedir.³⁵²

Örnek 3:

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ
 مِنْ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ - *Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur'an) gelmiştir.*” (Mâide; 15) âyetinde geçen “نورٌ” ve “كِتَابٌ” lafızları için anlam verirken müellif âyetin siyakından (bağlamından) şöyle istifade ediyor: Bazıları demiştir ki “نورٌ” dan maksat Hz. Muhammed (sav), “كِتَابٌ” dan maksat ise Kur'an'dır. Ancak devamındaki âyette Allah “بِهِ” buyurmuştur; anlaşılıyor ki her ikisi de Kur'an'dır.³⁵³

³⁵⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 726.

³⁵¹ “وَأَذَى قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدَّبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ”
 وَفِي ذَلِكَ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ - Hani Mûsâ kavmine, “Allah'ın size olan nimetini anın. Hani O sizi, Firavun ailesinden kurtarmıştı. Onlar sizi işkencenin en ağırına uğrattıyorlar, oğullarınızı boğazlayıp kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı. İşte bunda size Rabbinizden büyük bir imtihan vardır” demişti.” (İbrâhîm; 6)

³⁵² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 573.

³⁵³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 542.

Örnek 4:

“إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ - o (Kur'an), hiç şüphesiz çok şerefli bir elçinin (Allah'dan alıp tebliğ ettiği) sözüdür.” (Hâkka: 40) âyetinde geçen “رَسُولٌ” lafzına anlam verirken de müellifimiz yine siyaktan (sonraki âyetin anlamını dikkate alarak) şöyle istifade ediyor: Bazıları “رَسُولٌ” lafzından murad Cebrail'dir (as), demişlerdir. Ama doğrusu burada murad Hz. Muhammed (sav)'dir. Zira Tekvir 19. âyette de “إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ - güvenilir bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği sözdür.” buyuruluyor. Ancak oradaki murad Cebrail (as)'dir. Çünkü o âyetin devamındaki âyette Cebrail'den (as) bahsediliyor. Zira Allah değerli bir elçinin sözüdür,³⁵⁴ buyurulmuştur. Oysaki buradaki âyette bahsedilen Hz. Muhammed (sav)'dir. Çünkü bu âyetin devamında Allah “Kur'an ne bir şair ne de bir kâhin sözüdür.” buyuruyor. Bu ifadeleri putperestler Hz. Muhammed (sav) için kullanıyorlardı, Cebrail (as) için değil.³⁵⁵

Örnek 5:

“فَنَادِيهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا - Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.”“ (Meryem; 24) âyetinde geçen “سِرًّا” sonraki âyetle ilişki kurarak şöyle anlam veriyor: “فَكُلِّي وَاشْرَبِي” kelimesi için birçok yorum yapılmış olsa da sonraki âyette geçen “فَكُلِّي وَاشْرَبِي” ifadeleri dikkate alındığında bunun su arkı anlamına geldiği anlaşılıyor.³⁵⁶ Eserde buna benzer başka örnekler³⁵⁷ de mevcuttur.

III. KIRAAT İLMİ AÇISINDAN

Kırâat, Kur'ân'ın kelimelerinin eda keyfiyetlerini ve ihtilaflarını nakledenlerine isnat ederek bilmektir. Kur'an kelimeleri üzerinde med, kasr, hareke, sükûn, nokta ve i'râb yönünden farklı okuyuşlara kıraat denmistir. Konusu:

³⁵⁴ Tekvir 20.

³⁵⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 264

³⁵⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 91.

³⁵⁷ Yunus 83. âyette de siyaktan müellif şöyle istifade ediyor: Kimileri “فَمَا أَمَّنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ” ifadesinden dolayı Hz. Musa'nın kavmindeki birkaç genç (delikanlı)den başka kimse O'na inanmadı diyor. Ancak bu doğru değildir. Sonraki âyetlerin akışından da bu anlaşılıyor. Hz. Musa'nın kavminin tamamı O'na inanmıştı ancak korktuklarından dolayı açıkça söyleyemiyorlardı. Ancak bu cesur gençler açıkça inandıklarını söylüyorlardı. (Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 366)

Telaffuzlarındaki ihtilaf ve edâlarındaki keyfiyet bakımından Kur'ân'ın kelimeleridir. *Gayesi*: Mütevâtir kırâatların zabt melekelerini elde etmektir.

Hiz. Osman zamanında çoğaltılarak belirli merkezlere gönderilen Mushafların harekesiz ve noktasız oluşu muhtelif kırâatların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hicrî I. asrın ikinci yarısından itibaren Medine, Mekke, Kûfe ve Basra'da kırâat mektepleri açılmaya başlanmıştır, II. asrın başlarından itibaren de çok çeşitlenen kırâatlar içinde tercih edileni belirtmek üzere Yedi Kırâat (Kırâat-ı Seb'a) tabiri yaygınlaşmıştır. Konuyla ilgili çalışmalar yapılmış, yazılan eserlerle kırâat bir ilim olarak tespit edilip uygulanmıştır. Nihâyet Ebû Bekr b.Mücâhid (324/925) yazdığı "Kırâat-ı Seb'a" isimli eseriyle kırâatları yedide sınırlarken sahih kırâatları da toplamıştır. Yalnız bu yedi kırâatın Yedi Harften ayrı olduğu, aralarında bir ilginin kurulmaması gerektiği unutulmamalıdır. Daha sonra İbnü'l-Cezerî (833/1429) başta olmak üzere bir grup âlim, Yedi imama, üç meşhur imamın kırâatlarının da eklenmesini uygun bulmuşlar, dolayısıyla kırâatların sayısı ona (Kırâat-ı Aşere) yükselmiştir. Böylece Yedi Harfin yedi kırâatla açıklanmasına yönelik arayışlar da sona erdirilmiştir. Bu on kırâata dört kırâatın da ilâve edilmesiyle kırâatların 14'ü bulunduğu görülmektedir.³⁵⁸

Müellifimizin eserinde kırâat tercihleri çok fazla görülmemekle birlikte bazı örnekler mevcuttur. Şimdi ilgili örnekleri aktaracağız:

Örnek 1:

Besmele hususunda müellifimiz bismelenin Fatiha Suresi'nin bir âyeti olduğunu savunmaktadır. Kendi görüşünü desteklemek için bu görüşte olanların da görüşüne yer veren müellif sonra bu görüşe muhalefet edenlerin de görüşünü şöyle aktarmaktadır:

Besmele Fatiha Suresi'nin bir âyetidir. Mekke ve Kûfe'nin kurra ve fâkihleri, İbni Mübarek, İmamı Şafî bu görüştedirler. Bundan dolayı Fatiha Suresi ile birlikte açıktan okunur. Zaten Rabbimiz "وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ" - *Andolsun, biz sana tekrarlanan yedi âyeti ve büyük Kur'an'ı verdik.*" (Hicr; 87) buyuruyor. İşte bu âyetlerden maksat Fatiha Suresi'nin âyetleridir. Zira Peygamberimiz (sav) şöyle

³⁵⁸ Bahattin Dartma, "Kur'ân'ın Tanımı ve Niteliği", *Tefsir Tarihi ve Usulü*, s. 46.

buyuruyor; “فاتحة الكتاب سبع آيات أولاهن: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ” - *Fatiha Suresi'nin tamamı 7 âyettir ve ilk âyeti besmeledir.*”

Ayrıca İbn Abbas'tan bir rivâyette; “Kur'an'da besmeleyi okunmayan kişi 114 âyeti okumamış olur.” dediği nakledilir.

Bazı âlimler ise; “ Tekrarlardan maksat âyetler değil indirilmesidir. Zira Fâtiha Suresi bir defa Mekke'de bir kere de Medine'de inmiştir. O yüzden “ السبع المثاني” denilmiştir.”, diyor.

Yine bir takım Medine, Basra, Şam kurra ve fakihleri İmam Malik ve Ebu Hanife (ö. 150/767) demişlerdir ki; Besmele Fatiha Suresi'nin bir âyeti değildir ki “غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ” Fatiha Suresi'nin yedinci âyetidir ve böylece Fatiha Suresi 7 âyettir. O yüzden ki Besmele'yi namazda açıktan okumazlar.³⁵⁹

Örnek 2:

“مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ - *Ceza gününün mâlikidir.*” (Fatiha Suresi 4.) âyetini farklı okuyanlar olmuştur. Ama müellifimiz ilginç bir yaklaşımla yukarıda aktarılan okunuşun doğru okunuş olduğunu şu şekilde savunmaktadır:

Bazıları “مَالِكِ” kelimesinin “مَلِكِ” şeklinde okumuşlardır. Ama doğrusu ilk kullanımdır. Zira sevgili Peygamberimiz'in (sav) “*Kur'an'daki her harfe bir sevap vardır ki Allah onu on katı ile ödüllendirir.*” prensibince daha fazla sevap için böyle okumak daha uygundur.³⁶⁰

Örnek 3:

Leyl Suresi 3. “وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى” - *Erkeği ve dişiği yaratana andolsun ki,*” âyetinin okunuşu için farklı okuyuş şekilleri savunulmuştur. Hatta Abdullah İbn Abbas gibi bazı sahabilerin farklı bir şekilde okudukları İmam Buhârî tarafından rivâyet edilmiştir. Ancak müellifimiz bu okuyuşun neshedilmiş ve bu sahabelerin de bundan haberdar olmadığı için aynı şekilde okumaya devam ettikleri ihtimalini şu şekilde savunmuştur:

³⁵⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 21.

³⁶⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 24.

“الذَّكَرَ وَالْأُنثَى” lafzından maksat bazılarına göre Hz. Âdem ve Havva’dır. Kimileri de âyette geçen “مَا” mastardır, diyor. Yani andolsun erkeğin ve kadının yaratılışına. İmam Buhârî diyor ki; Alkame dedi ki “bir grup Şam’a gitmiştik. Ebu’d Derda duyunca yanımıza geldi. Sizden kim Kur’an okuyor dedi. Arkadaşlar beni gösterdi. Ben de Leyl Suresi 1-2. âyeti “وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ (١) وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ (٢)” şeklinde 3. âyeti ise “ وَمَنْ خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ” şeklinde okudum. O dedi ki sen bu okunuşu arkadaşından (Hz. Muhammed(sav)) mı duydun? Ben de evet dedim. O dedi ki ben de bizzat Resulullah’tan aynı senin okuduğun şekilde duydum. Ancak bu Şamlılar bırakmıyor. *Fethu’l-Bârî*’de İbn Abbas’ın da böyle okuduğu belirtiliyor. *Fethu’l-Bârî*’de deniyor ki; “bu üçünden (yani Alkame, Ebu’d Derda ve İbn Abbas’tan) başka böyle okuyan olmadı ve okunuş bu şekilde kaldı. Olabilir ki bu okunuş neshedilmiş ama Ebu’d Derda bunu duymadığı için böyle ısrar etmiştir.³⁶¹

IV. FIKİH İLMİ AÇISINDAN

Fıkıh kelimesi *lüğatta bir şeyi bilmek, anlamak* manasına gelir. Kur’an’da fıkıh kelimesi *mutlak ilim için değil, ince anlayış, keskin idrak ve konuşanın gayesini anlamak* manalarında kullanılmıştır. İşte *Kur’an’da yer alan ibadet ve hukukla ilgili âyetlere “ahkâm âyetleri”* ismi verilmektedir. İbadet, muamelat (hukuk) ve ukubat (cezalar) ile ilgili olan bu âyetler, esasen Fıkıh (İslâm Hukuku) ilminin konusudur. *Bu ilmin metodolojisiyle meşgul olanlara usûlcü; pratik ahkâmıyla meşgul olanlara da fakîh* adı verilmektedir. *Fikhî tefsîr* ise, *Kur’ân’daki ibadet, muamelat ve ukubat ile ilgili amele yönelik âyetleri yorumlayan akıma verilen isimdir.*³⁶²

Müellif eserinde yer yer fiki meselelere de temas etmiştir. Şafii mezhebine mensup olan müellifimiz İmam Şafî’nin de görüşlerine zaman zaman yer vermektedir. Hatta müellif sadece fikhî meseleler değil diğer konularla ilgili âyetlerde de yine İmam Şafî’nin görüşlerini aktarmaktadır. Ama Ebu Hanife, İmam Malik ve Ahmed b. Hanbel’in (ö. 241/855) de zaman zaman görüşlerine başvurmaktadır. Şimdi bunu bazı örneklerle aktarmaya çalışacağız:

³⁶¹ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, V, 452.

³⁶² Ünver, “Tefsir Ekolleri”, 143.

Örnek 1:

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ “
 Yeryüzünde sefere çıktığımız vakit kâfirlerin size saldırmamasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.”(Nisâ; 101) âyetini tefsir ederken müfessirimiz âyette geçen “إِنْ خِفْتُمْ - eğer (düşmandan) korkarsanız” ifadesi için: “Âyette “إِنْ خِفْتُمْ - eğer (düşmandan) korkarsanız” buyuruluyor ama dört mezhebe göre de namazı kısaltmanın şartı yolculuğa bağlanmıştır korkmaya değil; burada böyle buyurulmasının amacı yolcululuğun durumunun beyan edilmesidir.” diyor. Devamında ise iddiasını bir hadis ile de destekleyerek şu şekilde fikhî hükmünü ortaya koyuyor: Kimileri bu âyeti delil göstererek ‘Savaş durumu dışında yolcunun namazını kısaltması doğru değildir’ demiştir ancak bunu söyleyenler hata etmişlerdir. Zira hem peygamberimizin hadisi hem de davranışları ‘namaz kısaltma ruhsatının; savaş durumundaki yolcuya has bir ruhsat olmadığına delildir. Nitekim Ya’la b. Ümeyye diyor ki “Ben Hz. Ömer’e dedim ki Allah “إِنْ خِفْتُمْ - eğer (düşmandan) korkarsanız namazını kısaltın” buyuruyor. Artık savaş kalmadı biz neden hâlâ yolda namazlarımızı kısaltıyoruz.” dedim. O da dedi ki; “Ben de tıpkı senin gibi bunu peygambere sordum. O da; “صَدَقَهُ تَصَدَّقَ اللَّهُ بِهَا عَلَيْكُمْ فَأَقْبَلُوا صَدَقَتَهُ” - Bu yolculukta namazı kısaltmak muhakkak ki siz Müslümanlara Allah’ın verdiği bir kolaylık, hafifletmedir (ruhsattır); artık onun ardına düşmeyin Rabbinizin sadakasını kabul edin.’ buyurdu.” Yani yolculukta korku olsa da olmasa da namazı kısaltmak doğrudur. Nitekim İmam Şafiî ve İmam Ahmed b. Hanbel demiştir ki namazı kısaltmak daha iyidir ama kısaltmadan da kılmak mümkündür. Ancak İmam Hanefî ve İmam Mâlik ise *namazı kısaltmak vaciptir* diyor.”³⁶³

Örnek 2:

حَرَّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالِدَّمَ وَالْحُمَّ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةَ وَالْمُوقُوذَةَ وَالْمُتَرَدِّيَةَ “
 وَالنَّطِيبَةَ وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكَ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْسَبُوهُمْ وَآخِسُونَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا
 - Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُنَجِّفٍ لِإِثْمِهِ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

³⁶³ Lincevi, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 477-478.

Allah'tan başkası adına boğazlanan, (henüz canı çıkmamış iken) kestikleriniz hariç; boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanlar ile dikili taşlar üzerinde boğazlanan hayvanlar, bir de fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. İşte bütün bunlar fîsk (Allah'a itaatten kopmak)tır. Bugün kafirler dininizden (onu yok etmekten) ümitlerini kestiler. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.” (Mâide; 3) âyetini de müellifimiz şu şekilde açıklıyor: “ وَ الدَّم ” lafzı *Hâs-ı Mutlak*'tır. Ancak maksat *Hâs-ı Mukayyed*'dir. Zira “الدَّمُ الْمَفْسُوحُ” canlıların bedeninden dışarıya akan kana denir. “وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ” lafzı bize domuz kesilse bile yine de etinin haram olduğunu gösterir. Ayrıca “وَمَا أَهْلٌ لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ” ifadesi de gösteriyor ki; Allah'ın adından başkası adına kesilen büyük ve küçükbaş hayvanların eti de haramdır.

Allah bu âyette 3 şeyi haram kılmıştır. Bunlar:

- 1) Allah dışındaki şeylere kurban edilen hayvanların etleri.
- 2) Her türlü fal ve kehanetle ilgili işler.
- 3) Hertürlü şans oyunu ve kumar. Ancak bir konuda iki taraf eşit olduğunda kura çekmek caizdir. Zira hakim kura çekmeden bir tarafa yetki (veya işi) verirse haksızlık olur. Ama bu şekilde haksızlık olmaz.³⁶⁴

Örnek 3:

“ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ ”
 - *Üzerine Allah adı anılmayan (hayvan)lardan yemeyin. Çünkü bu şekilde davranış fasıklıktır. Bir de şeytanlar kendi dostlarına sizinle mücadele etmeleri için mutlaka fısıldarlar. Onlara boyun eğerseniz şüphesiz siz de Allah'a ortak koşmuş olursunuz.*” (En'âm; 121) âyetinin hükmî durumunu müellif hadis ve mezheb imamlarının görüşleri ile de destekleyerek şu şekilde açıklığa kavuşturuyor: İmam Malik ve İmam Şafî diyor ki; “*Bir Müslüman bir hayvanı kestikten sonra*

³⁶⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 527-528.

Allah'ın adını ansa da anmasa da kestiği helaldir yenir. Zira Allah'ın adını anarak boğazlamak sünnettir. Nitekim Resulullah “*دُبِيحَةُ الْمُسْلِمِ حَلَالٌ ذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ أَوْ لَا يُذَكَّرُ*” - Müslüman kişi hayvanı boğazlarken Allah'ın adını ansa da anmasa da o etin yenmesi helaldir.”³⁶⁵ buyuruyor.³⁶⁶

Örnek 4:

“*إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا*” - Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selam edin.” (Ahzâb; 56) âyetini açıklarken müellifimiz Salavat konusunu ele alıyor. Kendi de Şafiî olan müellifimiz Şafiî ve Hanbelî mezhebi doğrultusunda bir görüş beyan ediyor ve hem namazda hem de peygamberimizin her adı anıldığında (en azında ilkinde) salavat getirmenin farz olduğunu şu şekilde ifade ediyor: Salavatta geçen (Salli-Barik) “*آل*” lafzı bağluları anlamına gelir. Nitekim Kur'an'da 14 yerde “*آل فِرْعَوْنَ*” lafzı geçmektedir ve bunların hepsi de Firavuna'a bağlı olanlar, tabii olanlar anlamına gelir, sadece ailesi anlamında değildir. Oysaki Arapça'da “*أَهْلٌ*” kelimesi sadece aile anlamında kullanılır.

Bu âyetin emriyle her müslümana Hz. Peygamber (sav)'e bir defa salat ve selam okumak farzdır sonrakiler ise artık nafiye olmaktadır.

Namazda salavat okumak İmam Şafii ve İmam Ahmed'e göre farzdır. Birçok sahabe de böyle demiştir.

Peygamberin adı açıkça (seslice) zikredildiğinde salavat getirmek gereklidir.³⁶⁷ Nitekim hadiste “*Ümmetimden hain olan (pinti-vefasız) kişi adım anıldığında salavat getirmeyendir.*”³⁶⁸ buyurulmaktadır.

V. KELAM İLMİ AÇISINDAN

Müellif ayrıntılı bir şekilde değinmese de yer yer kelimî meselelere de kısaca değinmiştir. Genel itibariyle Ehli sünnet çizgisinde görüşler serdeden müellifimiz

³⁶⁵ Süyûtî, *Camiu's-Sağir*, II, 72.

³⁶⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 707-708.

³⁶⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 57.

³⁶⁸ El-Huseynî, *Tâc*, V, 145.

itikadi mezhep olarak ise Eşari Mezhebi'nin görüşlerini savunmaktadır. İnsanın fiilerindeki sorumluluğu, büyük günahlar meselesi, Rü'yetullah meselesi, imanın artıp eksilmesi gibi konulara kısaca değinmiştir. Ama şefaet meselesi gibi ayrıntılı bir şekilde değindiği konular da yok değildir. Şimdi zikrettiğimiz meselelere dair örneklere yer vereceğiz:

A) İNSANIN FİİLLERİNDE SORUMLULUĞU MESELESİ HAKKINDA:

“إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ” - *Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler.*” (Yûnus; 44) âyetinin “*Cebriye'nin insanın yaptığı fiillerinde sorumluluğu yoktur.*” iddiasına âdetâ bir cevap olduğunu ve bu iddiayı boşa çıkardığını müellif şu şekilde ifade ediyor: Bu âyet Cebriye'nin “*İnsanın sorumluluğu yoktur, zira hidâyet ve dalalet tamamen Allah'ın elindedir, dolayısıyla insanın elinden bir şey gelmiyor (gelmez)*” tezini çürütüyor. Çünkü bu âyet insanın her yaptığı eylemden sorumlu olacağını zira cüzi ihtiyarisi olduğunu gösteriyor.

B) BÜYÜK GÜNAHLAR MESELESİ HAKKINDA

“وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِيقَاعِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ” - *O - يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ (۳۳) وَلَئِنْ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَاسِرُونَ (۳۴)* peygamberin kavminden, Allah'ı inkar eden, ahireti yalanlayan ve bizim dünya hayatında kendilerine bol bol nimet verdiğimiz ileri gelenler şöyle dediler: “*O da ancak sizin gibi bir insandır. Sizin yediğiniz şeylerden yiyor, içtiğiniz şeylerden içiyor.*” *Andolsun, kendiniz gibi bir beşere itaat ederseniz mutlaka ziyana uğrarsınız.*” (Mü'minûn Sûresi 33-34) Müellif bu âyetlere istinaden büyük günahların insanın bütün iyiliklerini yok edeceğini savunan Mutezile ve Haricilere şu şekilde karşı çıkıyor: Mutezile ve Hariciler bu âyeti delil sayarak büyük günahların insanın bütün iyiliklerini yok edeceğini savunmaktadır. Yani mesela bir insan ömrünün sonuna kadar Allah'ın emir ve yasaklarına uysa ama ömrünün sonunda bir damla içki içse veya bir defa zina yapsa bütün sevapları boşa gidecektir. Bu âyetten

böyle bir anlam çıkarmak doğru değildir. Nitekim Ehlisünnet âlimleri de bu görüştedir.³⁶⁹

C) RÜ'YETULLAH MESELESİ HAKKINDA

Müellifin bu meseleye dair görüşlerine baktığımız zaman Müslümanların cennette Allah'ı göreceklerini net bir şekilde savunurken Hz. Muhammed'in (sav) Allah'ı görüp-görmediği hususunda ise net bir görüş serdetmiyor. Zira aşağıda ilk olarak aktaracağımız Tekvir Suresi'nin 13. âyetinin tefsirinde müellif Hz. Muhammed'in (sav) Allah'ı görmüş olmasını muhtemel görürken hemen sonra yer vereceğimiz Necm Suresi 10-12. âyetlerinin tefsirindeki görüşlerinde ise Hz. Muhammed (sav)'in iki defa Allah'ı gördüğünü söyleyenlere karşı çıkararak Hz. Muhammed'in (sav) miraçta dahi gördüğünün Allah değil Cebrail (as) olduğunu savunuyor.

Şimdi Allah'ın görülmesi meselesine birkaç farklı yerde değinen müellifimizin görüşlerini aktarıyoruz:

Acaba Hz. Muhammed (sav) Allah'ı gördü mü? Yoksa görmedi mi? Sahabeden Mesruk; "Ben bunu annemiz Hz. Aişe'ye sorduğumda hatta bu iki âyeti de (Necm 13 ve Tekvir 13. âyeti) sorduğumda, "*Hayır Resulullah Allah'ı görmedi, iki defa Cebrail(as)'i bizzat asli haliyle gördü, bu âyetler de ondan bahsediyor*" dedi, diyor. Nitekim İbn Mes'ûd rivâyeti, Ebu Hureyre ve başka birkaç sahabe de böyle diyor.

Ancak İbn Abbas Resullah'ın Allah'ı iki defa bizzat gördüğünü iddia ediyor. Bizce de bunun Ahmedi Pakiye (Resulullah'a) Allah tarafından lütfedilmiş olması uzak bir ihtimal değildir.³⁷⁰

Ayrıca “ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ (۱۰) مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ (۱۱) أَفَتُمَارُونَهُ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ”
(۱۲) - *Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.(10) Kalp, (gözün) gördüğünü yalanlamadı. (Şimdi siz) gördüğün şey hakkında onunla tartışıyor musunuz? Necm Sûresi (10-12) âyetlerini açıklarken müellifimiz kelamî bir tartışma konusu olan Rü'yetullah (Allah'ın görülmesi) meselesine değiniyor ve bazı görüşlere karşı*

³⁶⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 567.

³⁷⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 12.

çıkarak şu şekilde kendi görüşü ile tashih ediyor: Her ne kadar kimileri Hz. Musa Allah ile iki defa sohbet etti, Hz. Muhammed (sav) de iki defa Allah'ı gördü dese de bu doğru değildir. O'nun miraçta dahi gördüğü Cebrail (as)'dir. İbn Mesud diyor ki,³⁷¹ “Resulullah Cebrail (as)'i asli şekliyle gördü, O'nun 600 kanadı vardı.”³⁷²

Yine *Gözler onu idrak edemez ama O, gözleri idrak eder.*” *O, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.*” (En'âm; 103) âyetini açıklarken Mu'tezile mezhebinin “*insanlar hiçbir zaman Allah'ı göremeyecekler*” iddiasına şu şekilde karşı çıkıyor: Mutezile mezhebi bu âyete istinaden “*bu âyet gösteriyor ki insanlar hiçbir zaman Allah'ı göremeyecektir.*” diyor. Oysaki Kıyamet 22-23. âyetlerde³⁷³ “*O gün bir takım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar.*” buyrulmaktadır. Peygamberimizin hadislerinde de kıyamet günü Müslümanların bizzat kendi gözleriyle Rablerini görecekleri ve Allah'ın nur cemalini seyredecekleri belirtilmiştir. Nitekim Peygamberimiz (sav) buyuruyor ki “*Ey ümmetim siz nasıl ki şu gözlerinizle bu ayı açık berrak bir şekilde görüyorsanız siz cennette de Rabbinizi aynı şekilde açık berrak bir şekilde göreceksiniz.*”³⁷⁴

D) İMANIN ARTIP- EKSİLMESİ MESELESİ HAKKINDA

Müellife göre iman artıp eksilmektedir. Fetih Suresi 4. âyetin ve diğer bazı âyetlerin buna delil olduğunu şöyle savunuyor: “*هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ - O, inananların imanlarını kat kat artırmaları için kalplerine huzur ve güven indirendir.*” (Feth; 4) âyeti imanın artıp eksildiğini göstermektedir. Ayrıca Enfal 2 - *وَإِذَا تَلَّيْتُمْ عَلَيْهِمْ آيَاتَهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ*” - *Onun âyetleri kendilerine okunduğu zaman (bu) onların imanlarını artırır. Onlar sadece Rablerine tevekkül ederler.*”, Tevbe 124 - *فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَرَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْسِرُونَ*” - *İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdeliler.*”, Ahzab 11 - *وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا*” - *Bu onların ancak imanlarını ve*

³⁷¹ Buhârî, *es-Sahih*, Bed'u'l-Halk, 7.

³⁷² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 9.

³⁷³ *وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ (٢٢) إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ (٢٣)*

³⁷⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 696.

teslimiyetlerini artırmıştır.” ve Müddessir 31 “ *وَيَزِدَادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا* - *iman edenlerin imanı artsın.*” âyetleri de bunu teyid etmektedir.³⁷⁵

Ayrıca müellif başka birkaç âyeti de şöyle delil olarak sunmaktadır: Müddessir Suresi 31. Âyet³⁷⁶ ve Ali İmran 2, Tevbe 134³⁷⁷ ve Ahzab 22³⁷⁸ gösteriyor ki iman artıp eksilmektedir.³⁷⁹

E) ŞEFAAT HAKKINDA

Müellifimiz şefaati birçok yerde hatta “*Şefaati Uzma*” başlığı altında da müstakil olarak hararetle savunmaktadır. Şimdi eserin çeşitli yerlerinde müellifin savunduğu bu görüşlerini peşi sıra aktaracağız:

- *وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ* - *Öyle bir günden sakının ki o gün hiç kimse bir başkası adına bir şey ödeyemez. Hiçbir kimseden herhangi bir şefaata kabul olunmaz, fidiye alınmaz. Onlara yardım da edilmez.*” (Bakara; 48) âyetini açıklarken müellifimiz Mu'tezililerin “büyük günahlar için peygamberlerin şefaati hakkı yoktur” iddiasına cevaben Cabir'den rivâyetle “Benim şefaatiüm ümmetimden büyük günah sahipleri içindir.”³⁸⁰ şeklinde bir hadisle şefaatin olduğunu savunuyor.

Yine müellif devamla: Bakara Suresi 123. âyetine göre şefaati vardır nitekim Sebe' 23. âyetinde “ *وَلَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ عِنْدَهُ إِلَّا لِمَنْ أَذِنَ لَهُ* - *Allah katında, onun izin verdiği kimseden başkasının şefaati yarar sağlamaz.*” âyeti de bunu açıkça göstermektedir.

³⁷⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 577.

³⁷⁶ Biz, cehennem görevlilerini ancak meleklerden kıldık. Onların sayısını inkar edenler için bir imtihan vesilesi yaptık ki kendilerine kitap verilenler kesin olarak bilsinler, iman edenlerin imanı artsın, kendilerine kitap verilenler ve mü'minler şüpheye düşmesin, kalplerinde bir hastalık bulunanlar ile kâfirler, “Allah örnek olarak bununla neyi anlatmak istedi” desinler. Müddessir: 31

³⁷⁷ Herhangi bir sûre indirildiğinde, içlerinden, (alaylı bir şekilde) “Bu hanginizin imanını artırdı?” diyenler olur. İman etmiş olanlara gelince, inen sûre onların imanını artırmıştır. Onlar bunu birbirlerine müjdelerler. Tevbe: 124

³⁷⁸ Mü'minler düşman birliklerini görünce, “İşte bu Allah'ın ve Resülünün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resülü doğru söylemişlerdir” dediler. Bu onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır. Ahzâb: 22.

³⁷⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 321.

³⁸⁰ El-Hüseyinî, *Tâc*, V, 383.

Ayrıca Taha Suresi 109. âyet³⁸¹ de bu minvaldedir.” şeklinde iddiasını sürdürmektedir.

Ayrıca peygamberimizin; “Şefaati ümmetinden büyük günah işleyenler içindir.”³⁸² hadisi de bunu teyid etmektedir.” diyor.³⁸³

Müellif Duha Suresi 4-5. âyetleri³⁸⁴ açıklarken “الشَّفَاعَةُ الْعُظْمَى” başlığı altında şefaati konusuna şöyle değiniyor: Allah “Sonrası senin için öncesinden daha iyi olacak” buyurmuştur. Bu âyetlerden Allah’ın Hz. Muhammed’e (sav) dünyada zafer ve başarı lütfedeceği ve davanın başarıya ulaşacağı anlaşıldığı gibi özellikle ahiretteki lütuflarının daha büyük olacağı da mâlumdur. Bunlardan biri Hz. Muhammed’in (sav) Makam-ı Mahmûd’a ulaşması ve diğeri de şefaati hakkıdır. Nitekim Peygamberimiz (sav) “لِكُلِّ نَبِيٍّ دَعْوَةٌ مُسْتَجَابَةٌ، فَتَعَجَّلْ كُلُّ نَبِيٍّ دَعْوَتَهُ وَإِخْتَبَأْتُ دَعْوَتِي” - Her peygambere bir dua (dilek) hakkı verildi. Bütün peygamberler bu hakkını bu dünyada kullandı; ben ise bu hakkımı ahirete ümmetime şefaati hakkı olarak bıraktım.” buyuruyor. Nitekim Nuh’un (as) Nuh 26’da,³⁸⁵ Zekeriyya’nın (as) Meryem 5’te,³⁸⁶ Hz. Süleyman’ın Sad 35’te³⁸⁷ buldukları istekler (dilekler) buna örnektir.

Ayrıca müellifimiz bu iddiasını daha da ileri götürerek şefaatin sadece peygamberimizle de sınırlı olmadığını İslam bilginleri ve Allah dostları gibi Allah’ın izin verdiği kimselerin de şefaati hakkı olduğunu şu şekilde savunuyor: “إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَيْعٍ إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكَ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ” - Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan, sonra da Arş’a kurulup işleri yerli yerince düzene koyan Allah’tır. O’nun izni olmaksızın, hiç kimse şefaatiçi olamaz. İşte o, Rabbiniz Allah’tır. O halde O’na kulluk edin. Hâlâ düşünmüyor musunuz?” (Yûnus; 3) âyetinden anlaşılıyor ki

³⁸¹ “يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا” - O gün, Rahmân’ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez.” (Tâhâ; 109).

³⁸² El-Huseynî, *Tâc*, V, 383; Tirmizi, *Kıyame*: 11; İbni Mâce, *Zühd*: 26; Ahmed İ. Hanbel, 3/113.

³⁸³ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 132.

³⁸⁴ “وَلِلْآخِرَةِ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولَى (٤) وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى (٥)“

³⁸⁵ Nûh şöyle dedi: “Ey Rabbim! Kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!” Nûh: 26.

³⁸⁶ “Gerçek şu ki ben, benden sonra gelecek akrabalarım(ın isyankâr olmaların)dan korkuyorum. Karım ise kısırdır. Bana kendi tarafından; bir çocuk bağışla. Meryem: 5.

³⁸⁷ Süleyman, “Ey Rabbim! Beni bağışla. Bana, benden sonra kimseye layık olmayacak bir mülk (hükümlerlik) bahşet! Şüphesiz sen çok bahşedicisin!” dedi. Sâd: 35.

Allah bazılarına şefaathakkı verecektir.³⁸⁸ Yine Meryem Suresi 85. âyetinde Allah mü'minler için “ إِلَى الرَّحْمَنِ وَقَدْأ - *Muttakiler; merhametli, cömert Rablerinin huzurunda saygıdeğer ve güzel bir şekilde toplanırlar.*” buyuruyor. Bu âyet peygamberler, İslam bilginleri ve Allah dostları gibi söz (yetki) verdiği kimselerin şefaath edebileceğini belirtiyor.³⁸⁹

VI. ARAP DİLİ VE EDEBİYATI AÇISINDAN

A) KELİMELEİN SÖZLÜK ANLAMLARINA DİKKAT ÇEKMEİ

Örnek 1:

Müellif Fâtiha Suresi 2. âyetinde geçen ‘الْحَمْدُ’ kelimesini ilgili bazı kelimelerle de kıyaslayarak ayrıntılı bir şekilde şöyle açıklıyor: “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ - *Hamd, övgü sena Âlemlerin Rabbi, Allah'a mahsustur.*” (Fatiha Suresi'nde) geçen ‘الْحَمْدُ’ kelimesi; Allah'a has ve özeldir, kimse kendisine senada bulunmasa da O alemlerin sahibidir. O yüzden Allah; “ *Hamd Allah'adır.*” demiştir. Siz, “*Hamd Allah'adır deyin*” demiyor. Allah buyuruyor ki; “لَهُ الْحَمْدُ فِي الْأُولَى وَالْآخِرَةِ” - *Dünyada da Ahirette de Hamd O'na mahsustur.*” (Kasas; 70)

“مدح، شكر، حمد” kelimelerinde fark vardır. “مدح” ‘hamd’dir ancak her hamd ‘medh’ değildir. Her ‘hamd’ şükürdür ancak her ‘şükür’ ‘hamd’ değildir. Çünkü hamd sadece dille yapılır. Ancak şükür hem dille hem de vücudun azalarıyla yapılabilir. Şükür bir iyiliğe karşı yapılır oysaki Hamd, iyilikleri bahşeden sonsuz güç sahibi Allah'a yapılır. Şâyet hiçbir iyiliğini görmese bile şükreden insan tarafından yapılması gerekir. Bu âyet de Allah kullarına bütün iyiliklerin kaynağının kendi olduğunu ve bundan dolayı övgü, sena mehdin kendisine yapılması gerektiğini kullarına bildiriyor.³⁹⁰

Örnek 2:

“وَحَفِظْنَاَهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ” - *Onu kovulmuş her şeytandan koruduk.*” (Hicr; 17) âyetinde geçen “رَجِيمٍ” kelimesinin anlamına ve kullanım şekillerine şöyle

³⁸⁸ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 318.

³⁸⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 119-120.

³⁹⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 22-23.

değiniyor: Âyette “شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ” buyurulmuştur. Recm; taşlamak anlamına gelir. Ancak çirkin ve ayıp söz anlamına da gelir. “لَأَرْجُمَنَّكَ” de olduğu gibi zan veya tahmin sözü anlamında da kullanılır. “رَجْمًا بِالْغَيْبِ” olduğu gibi fişek ve mermi anlamına da gelir. Yine “وَجَعَلْنَاهَا رُجْمًا لِلشَّيَاطِينِ” olduğu gibi kovmak, uzaklaştırmak anlamına da gelir.³⁹¹

Örnek 3:

“وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِن رُّدِدْتُ إِلَى رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِنْهَا مُنْقَلِبًا” - *Kıyametin kopacağını da sanmıyorum. Rabbime döndürülsem bile andolsun bundan daha iyi bir sonuç bulurum.*” (Kehf; 36) âyetinde geçen “رُدِدْتُ” lafzını detaylı bir şekilde şöyle izah ediyor: Adam “وَلَئِن رُّدِدْتُ” diyor “وَلَئِن رُجِعْتُ” demiyor. Çünkü “رَدٌّ” lafzında istem dışı ve zorla bir dönüş var. Yani gönülsüz bir dönüş var. Ayrıca “إِلَى رَبِّي” diyor, yani bildiriyor ki bu kişi (Kitrus) Allah’a inanıyordu ancak O’na ortak koşuyordu ve kıyameti (Ahireti) inkâr ediyordu. Nasıl ki bostanı mahvolduktan sonra pişman olunca “يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا”³⁹² diyor. Ayrıca O, bostanını ebedî kabul ediyordu.³⁹³

Örnek 4:

- فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ - *Müellif Nihâyet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. Şüphesiz Firavun, (veziri) Hâmân ve onların askerleri hata yapıyorlardı.*” (Kasas; 8) âyetinde geçen “خَاطِئِينَ” lafzının anlamındaki ve kullanım şeklindeki nüansları şöyle açıklıyor: Allah bu âyette “خَاطِئِينَ” buyurmuştur, “مُخْطِئِينَ” buyurmamıştır. “خَاطِئٌ” bilerek hata yapan demektir. “مُخْطِئٌ” ise bilmeden hata yapan demektir. Zaten Firavun ve adamları bilerek (çocukları katletme, kadın ve düşkünleri de köle olarak çalıştırma gibi) günahları işliyorlardı. Yani “خَاطِئِينَ”nin manası, “Onlar Musa’yı yanlarına aldılar ama sonra Allah’ın emriyle başlarına bela alıp sonlarını getireceğini bilmiyorlardı.”³⁹⁴

³⁹¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 612.

³⁹² Derken bütün serveti istilâ ediliverdi, bunun üzerine ona yaptığı masraflara kaarşı avuçlarını oğuşturup kaldı, o, çardakları üzerine çökmüş kalmıştı, ah, diyordu, nolaydım Rabbim’e hiç bir şerik koşmamış olaydım. Kehf : 42

³⁹³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 34.

³⁹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 636.

Örnek 5:

Müellif “ *Biz seni - وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ* ” (Sebe’; 28) âyetinde geçen “كَافَّةً” lafzının anlamını ise şöyle izah ediyor: Allah peygamberin umumi (genel) risaleti için “كَافَّةً” lafzını kullanmıştır. Zira “جَمِيعٌ” ve “أَجْمَعِينَ” gibi diğer lafızlar “كَافَّةً” lafzı kadar geniş kapsamlı değildir. Çünkü “كَافَّةً” lafzı bize Hz. Muhammed (sav)’in tüm insan ve cinler için kıyamet gününe kadar yeryüzündeki her toplumun peygamberi olduğunu gösterdi.³⁹⁵ Eserde buna benzer örnekler çoktur.³⁹⁶

B) ÂYETLERDE GEÇEN BAZI EDEBİ SANATLARA İŞARET**1) Müşâkele (مُشَاكَلَةٌ)**

Sözlükte “iki şeyin biçim ve tarz yönünden benzeşmesi ve uyuşması” anlamına gelen müşâkele kelimesi, bedî‘ ilminde “bir söz içinde iki kelime arasındaki biçim benzeşmesi” mânasında terim olarak kullanılır ve anlama güzellik katan sanatlardan sayılır. Müşâkele, edebî bir amaç veya nükte için bir kelimenin başka bir anlam ve bağlamda tekrar edilmesi şeklinde gerçekleşir. İlk kelime genellikle gerçek mânada olmasına karşılık ikinci kelime ona tâbi ve sadece şekil (lafız) yönünden ona benzer olarak getirilir.³⁹⁷

Örnek 1:

“ *وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرٌ الْمَاكِرِينَ* - *Hani kafirler seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke’den) çıkarmak için tuzak kuruyorlardı. Onlar tuzak kuruyorlar. Allah da tuzak kuruyordu. Allah tuzak kuranların en hayırlısıdır.*” (Enfâl; 30) âyetinde müellif müşâkele tespitini şöyle yapıyor: “*وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ*” lafızlarında müşâkele vardır.³⁹⁸

³⁹⁵ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, IV, 93.

³⁹⁶ Diğer bazı örnekler için bkz. Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, III, 37; IV, 134.

³⁹⁷ İsmail Durmuş, “Müşâkele”, *DİA*, c. 23, 154-155.

³⁹⁸ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 178.

Örnek 2:

“ وَمَكْرُؤًا مَّكْرًا وَمَكْرُؤًا مَّكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ - Onlar bir tuzak kurdular. Farkında değillerken Allah da bir tuzak kurdu.” (Neml; 50) âyetinde müellif müşâkele tespitini şöyle yapıyor: Allah onların bu davranışına da “مَكْرٌ” kendi karşı cezasına da “مَكْرٌ” ismini koymuştur. Bu duruma “مُشَاكَلٌ - müşâkele ” deniyor.³⁹⁹

Örnek 3:

– فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ (Onlara şöyle denilecek:) “O halde bu gününüze kavuşmayı unutmanıza karşılık azabı tadın. Biz de sizi unuttuk. Yapmakta olduklarınıza karşılık ebedî azabı tadın.”“ (Secde; 14) âyetinde müellif müşâkele tespit ve tanımını şöyle yapıyor: “نَسِينَا، نَسِيتُمْ” lafızlarında müşâkele (مُشَاكَلٌ) vardır. Müşâkele; lafızları (şekilleri) aynı olan iki kelimenin anlamlarının farklı olmasına denir.⁴⁰⁰

2) Mecâz (مَجَازٌ)

Sözlükte “bir yeri yürüme suretiyle geçmek, yol katetmek” anlamındaki cevz (cevâz) kökünden isim veya masdar olan mecâz kelimesi “asıl mânasından alınıp ilgili bulunduğu başka bir mânaya nakledilen lafız” demektir. Mecâz masdarı ism-i fâil anlamında “asıl mânasından başka anlama geçen lafız” veya ism-i mef’ûl anlamında “asıl mânasından başka mânaya nakledilen lafız” olarak iki şekilde yorumlanmıştır. İslâm âleminde mecâz ve hakikat üslûplarının ilk farkedilişi Kur’an metnindeki mecâzî ifadeler hakkında ve kelâm âlimleri arasında görülür.⁴⁰¹

İstilahta ise belâgat âlimlerine göre, gerçek anlamın kastedilmesine engel olan bir karîne ile ve bir alâkanın varlığı sebebiyle gerçek anlamı dışında bir mânada kullanılan kelime ve terkibe mecâz denir. Mecâz lafızda olduğu gibi terkipte ve cümlede de olur. Müellifimiz de eserinde bazı mecâz tespitlerinde bulunmuştur:

³⁹⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 602.

⁴⁰⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 819.

⁴⁰¹ İsmail Durmuş, “Mecaz”, *DİA*, c. 28, 217-220.

Örnek 1:

أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا⁴⁰² - *Onlardan önce nice nesilleri helak ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkan ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helak ettik ve arkalarından başka bir nesil var ettik.*” (En’âm; 6) âyetinde mecâz tespitini şöyle yapıyor: Her iki “قَرْنٌ” kelimesinde de *mecâz-ı mürsel* vardır. Zira burada amaç zaman değil insanın bizzat kendisidir.⁴⁰²

Örnek 2:

آتَىٰ أَمْرُ اللَّهِ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ - *Allah’ın emri gelecektir. Artık onun acele gelmesini istemeyin. Allah, onların ortak koştuıkları şeylerden uzaktır, yücedir.*” (Nahl; 1) âyetinde müellifimiz mecâz tespitini şöyle yapmıştır: Âlimlerin çoğunluğuna göre “آتَىٰ” lafzı *mecâz* olarak ve “قَرِبٌ” (yakınlaştı, yakın) anlamında kullanılmıştır. Zira kelime mazi (geçmiş zaman)’dir. Gerçekleşen bir şey için Allah acele etmesinler demez. Pekî Allah neden mazi bir kelime kullanmıştır. Allah için zaman mefhumu olmadığı için Kur’an’ın bazı âyetlerinde bu şekilde ifadeler yer almaktadır.⁴⁰³

Örnek 3:

أَمْ لَهُمْ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ - *Yoksa göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin hükümranlığı onların mıdır? Öyle ise sebeplere yapışarak yükselsinler (bakalım!)*” (Sâd; 10) âyetinde müellif hem *mecâz* hem de hakiki anlamın birlikte kullanıldığını şöyle savunuyor: “فَلْيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ” - *Eğer yapabiliyorlarsa kendileri için bazı sebepler, alet ve cihazlar yapıp bunlarla göklere çıksınlar.*” buyurulmuştur. Her ne kadar burada *mecâz* kullanılmış olsa da aynı zamanda Kur’an’ın bir i’câzı da mevcuttur. Burada insanın çalışarak bazı cihaz ve

⁴⁰² Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 631.

⁴⁰³ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 647.

aletler yaparak bunlarla göklere çıkarabileceğine dair işaretler vardır. Nitekim insanlar da bugün böyle yapmaktadırlar.⁴⁰⁴

3) Hazif (حُذِف)

Sözlükte “*atmak, düşürmek, çıkarmak, bir şeyin bir tarafını kesip atmak*” anlamlarına gelen hazif (hazf) kelimesi, bedî‘ ilminde *belli harfleri kullanmadan söz söyleme sanatını* ifade eder. Söзде hafiflik sağlama, îcâz ve ihtisar başta olmak üzere azamet ifadesi, zaman yetersizliği, fâsılaya riâyet gibi sebeplerle yapılan hazfin gerçekleşebilmesi için akıl, nakil, şer‘, âdet ve örf, hal, siyâk-sibâk, lugat ve lafız delâleti gibi hazfi belirleyen bir delilin ve ipucunun bulunması şarttır. Birbiriyle ilgili iki şeyden birinin diğerinin delâleti sebebiyle hazfedilmesi Kur’ân-ı Kerîm’de çok görülen hazif türüdür. Genellikle aralarında atıf irtibatı bulunan unsurlarda gerçekleşen ve “iktifâ” adı verilen bu hazif türü bazı hikmet ve nüktelere dayanır.⁴⁰⁵

Örnek 1:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ - De ki: “*Ey mülkün sahibi olan Allah’im! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın. Dilediğini aziz edersin, dilediğini zelil edersin. Hayır senin elindedir. Şüphesiz sen her şeye hakkıyla gücü yetersin.*” (Âl-i İmrân; 26) âyetinde müellifimiz şöyle *hazif* tespitinde bulunuyor: Bu âyette *hazfi icazi* vardır. Yani, “مَنْ تَشَاءُ أَنْ تُنْزِعَ مِنْهُ الْمُلْكَ” “مَنْ تَشَاءُ أَنْ تُؤْتِيَهُ الْمُلْكَ” “مَنْ تَشَاءُ إِذْلَالَهُ” ve “مَنْ تَشَاءُ إِعْزَاةً” şeklinde gelecekti.⁴⁰⁶

Örnek 2:

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ - Biz hiçbir memlekete bir peygamber göndermedik ki (karşı çıkmaktan vazgeçip) yalvarıp yakarsınlar diye ora halkını yoksulluk ve sıkıntıya uğratmış olmayalım.” (A’râf; 94)

⁴⁰⁴ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, IV, 240.

⁴⁰⁵ İsmail Durmuş, “Hazif”, *DİA*, c. 17, 122-124.

⁴⁰⁶ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 291.

âyetinde müellif *Hazif* tespitini şöyle yapıyor: “وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ” ifadesinde *Hazfi İcâzî* vardır ki yani; “وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَبِيٍّ فَكَذَّبُوهُ” şeklindedir.⁴⁰⁷

Örnek 3:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَارٍ يُودِّعُ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُؤَدِّعُ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتَ - (Âl-i - 408) عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأَمْثَلِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكِبْرَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأَمْثَلِ سَبِيلٌ” ifadesinde *hazfi i'câzî* vardır. Şöyle ki murad, “لَيْسَ عَلَيْنَا فِي أَكْلِ أَمْوَالِ الْأَمْثَلِ” dir.⁴⁰⁹ 410

Örnek 4:

Müellifimize göre Nisa Suresi 12. âyetinde⁴¹¹ yer alan “أَوْ امْرَأَةً وَهِيَ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ” cümlesinde *hazfi i'câzî* vardır. Çünkü aslında cümle “أَوْ امْرَأَةٌ يورثُ كلالَةً وَهِيَ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ” şeklinde gelmeliydi.

4) İtnâb (طُنَابُ)

Sözlükte “*Uzun çadır ipi, sinir, ağaç kökü damarı*” anlamlarına gelen *ṭunb* isminden veya “*atın sırtının ve ayaklarının uzun olması*” demek olan *ṭaneb* kökünden if'âl babında masdar olup “*develerin uzun dizli halinde gitmesi, bir yerde uzun süre*

⁴⁰⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 77.

⁴⁰⁸ “Kitap ehlinde öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen, onu sana (eksiksiz) iade eder. Fakat onlardan öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen, tepesine dikilip durmadıkça onu sana iade etmez. Bu da onların, “Ümmilere karşı (yaptıklarımızdan) bize vebal yoktur” demelerinden dolayıdır. Onlar, bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.” (Ali İmran 75)

⁴⁰⁹ “Cahil Arapların malları bize helaldir.”

⁴¹⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 320-322.

⁴¹¹ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَرْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعَ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوَصِّينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوَصِّونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَاللَّاءِ أَوْ امْرَأَةٌ وَهِيَ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثَّلَاثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّتِهِ يُوَصِّى بِهَا أَوْ دَيْنٍ - عِزِّ مَضَارٍ وَصِيَّةٍ مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ - Eğer çocukları yoksa, karılarımızın geriye bıraktıklarının yarısı sizindir. Eğer çocukları varsa, bıraktıklarının dörtte biri sizindir. (Bu paylaşırma, ölen karılarımızın) yaptıkları vasiyetlerin yerine getirilmesi, yahut borçlarının ödenmesinden sonradır. Eğer sizin çocuğunuz yoksa, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Eğer çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır. (Yine bu paylaşırma) yaptığımız vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borçlarımızın ödenmesinden sonradır. Eğer kendisine varis olunan bir erkek veya bir kadının evladı ve babası olmaz ve bir erkek veya bir kız kardeşi bulunursa ona altıda bir düşer. Eğer (kardeşler) birden fazla olurlarsa, üçte birde ortaklırlar. (Bu paylaşırma varislere) zarar vermeksizin yapılan vasiyetin yerine getirilmesinden, yahut borcun ödenmesinden sonra yapılır. (Bütün bunlar) Allah'ın emridir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir (hemen cezalandırmaz, mühlet verir.)” (Nisâ; 12)

ikamet etme, rüzgârın şiddetle esmesi, sözü abartma ve uzatma” gibi anlamlara gelir. İstilahta ise İtnâb, *kastedilen mânâyı daha çok kelimeyle ifade etmektir*. Nitekim yaşlılık hakkındaki, “Yâ rabbi, kemiklerim zayıfladı, başımdaki saçlar ak pak oldu” (Meryem 19/4) âyeti örfü göre itnâbdır. Çünkü konuşma dilinde ve halkın örfünde bu düşünce, kısaca “yaşlandım” kelimesiyle ifade edilir. Ancak bu âyet konusu bakımından da icâz sayılır. Çünkü âyette gençlik günlerinin sona erip yaşlılığın bütün dertleriyle gelip çattığı bir dönemden ve bundan duyulan üzüntü ve özlemden söz edilmektedir. Bunun uzun ifadelerle tasviri edebî açıdan uygun düşmektedir.⁴¹²

Ebû Amr b. Alâ, Halîl b. Ahmed, Câhiz, İbn Cinnî ve İbn Sinân el-Hafâcî gibi eski edipler ve belâgat âlimleri itâle, tatvîl, bast, iksâr, teksîr, istıksâ, ishâb ve tezyîl gibi terimleri itnâbla eş anlamlı olarak kullanmışlardır.⁴¹³

Örnek 1:

عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ إِلَّا خَوْفٌ
يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ يَحْزَنُونَ (١٧٠) يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ (١٧١)
(Şehitler) Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan (henüz şehit olmamış) kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeceklerine sevinirler. (170) (Şehitler) Allah'ın nimetine, keremine ve Allah'ın, mü'minlerin ecrini zayi etmeyeceğine sevinirler.”
(171) (Âl-i İmrân; 170- 171) âyetlerinde *İtnab* olduğunu müellif şöyle ifade ediyor: Bu âyetlerde “يَسْتَبْشِرُونَ” kelimesi 2 defa geçti. Birincisinde şehitlere verilen mükafatı arkadaşlarına müjde olarak vermeleri kastediliyor. İkincisinde ise mutluluk ve sevinçleri kastediliyor ki burada “إِطْنَابٌ” vardır tekrar yoktur.⁴¹⁴

Örnek 2:

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَّصَوْا بِالصَّبْرِ - Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye

⁴¹² İsmil Durmuş, “İtnab”, *DİA*, c. 19, 219-220.

⁴¹³ Câhiz, *el-Beyân*, I, 91, 195; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Şinâ'ateyn* (nşr. Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1404/1984, s. 413-415; İbn Sinân el-Hafâcî, *Sırrü'l-Feşâha*, Beyrut 1402/1982, s. 205-208.

⁴¹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 379.

edenler başka (Onlar ziyanda değıllerdır)." (Asr; 3) âyetinde iki defa geçen "وَتَوَاصَوْ" lafzında *İtnab* olduğunu müellif şöyle ifade ediyor: Bu âyette iki defa "وَتَوَاصَوْ" buyurulmuştur ki bu itnabdır (إِطْنَابٌ). "الصَّيْرُ" buyurulmuştur ki umumdan sonraki tahsistir.⁴¹⁵

5) Tağlib (تَغْلِيْبٌ)

Müellifin dikkat çektiğı Kur'an sanatlarından biri de tağlibdir. Tağlib sözlükte "yenmek, üstün gelmek" anlamındaki galebe masdarından türeyen tağlib "galip getirmek, çoğunluğa göre hükmetmek" anlamına gelir. Arap dilinin kadîm anlatım şekillerinden olan tağlib, meânî ilminin konuları arasında zâhirî (sözlük) mânasından başka mâna bildiren söz çeşitlerinden sayılan bir ifade tarzıdır. Ancak Sübkî tağlibbe bedî' neveleri arasında da yer vererek onu edebî bir sanat şeklinde göstermektedir. Gerek anlatım biçimi gerekse edebî sanat olarak tağlib, "aralarındaki bir ilgiden dolayı bir lafzı diğer lafzı ve anlamını kapsayacak biçimde kullanmak" demektir. Bu sanata tağlib adının verilmesinin sebebi bir lafzın diğerine üstün tutulup tercih edilmesidir. Meselâ "ebeveyn" kelimesinin zâhirî anlamı "iki baba" olduğu halde "eb" "üm" (anne) kelimesine galip getirilerek annenin lafzını ve anlamını ifade edecek şekilde ikil biçime (tağlib tesniyesi) dönüştürülmüştür.⁴¹⁶

Örnek:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا
 (O gün Allah şöyle diyecektir:) "Ey cin ve insan topluluğu! İçinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzün gelip çatacağı hakkında sizi uyarayan peygamberler gelmedi mi?" Onlar şöyle diyecekler: "Biz kendi aleyhimize şahitlik ederiz." Dünya hayatı onları aldattı ve kafir olduklarına dair kendi aleyhlerine şahitlik ettiler." (En'âm; 130) âyetinde tağlib olduğunu müellif şöyle izah ediyor: Bu âyetten de anlıyoruz ki cinler de tıpkı insanlar gibi sorumludurlar. Zira Allah onlara da uyarıcılar (peygamberler) göndermiştir. Nitekim âyette "رُسُلٌ مِنْكُمْ" (Siz iki –topluluğa- sizden elçiler) ifadesi

⁴¹⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 502.

⁴¹⁶ İsmail Durmuş, "Tağlib", *DİA*, c. 39, 372-374.

kullanılıyor. Bu hünere (sanata) “تَغْلِيْبٌ” denir. Zira Allah’ın peygamberleri hem insanlara hem cinlere ama insanlardan gönderilmiştir.

Bunun bir örneği de Rahman Suresi’nin 22. âyetinde vardır. Allah; “يَخْرُجُ مِنْهُمَا “اللُّؤْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ” buyuruyor. O iki sudan (denizin suyu ve tatlı denizin suyu) bu iki maden çıkar. Oysaki gerçekte kıymetli madenler tatlı deniz suyundan çıkar. İşte burada da “تَغْلِيْبٌ”in gücü vardır.⁴¹⁷

6) El-Muhsenetü’l-Bedîyyât (الْمُحْسَنَاتُ الْبَدِيعِيَّةُ)

Bedî‘ kelimesinin sözlük anlamı “örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılmış olan” demektir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de, “O göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır” (el-Bakara 2/117) meâlindeki âyette yer alan bedî‘ bu mânayı ifade etmektedir. Bir edebiyat terimi olarak bedî‘, *edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mâna bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen ilim demektir.*⁴¹⁸

إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرٍ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِبْتَائِي ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ - Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl; 90) âyetinde müellif şöyle bir tespitte bulunuyor: Allah bu âyette üç şeyi emrederken üç şeyi de yasaklamış (haram kılmış)tır. İşte bu duruma “الْمُحْسَنَاتُ الْبَدِيعِيَّةُ” denir.⁴¹⁹

7) Et-Ta‘riz Bi’z-Zem (التَّعْرِيزُ بِالزَّمِّ)

Ta‘riz kelimenin, zikredilen mânâ dışında, zikredilmeyen bir mânâda kullanılmasıdır. Orta yerde söylenen sözün bir ucunun söz sahibinin kastettiği kişiye dokundurulması ve onu iğnelemesi anlamında bir kinaye türüdür. Kinayenin en ince ve en güzel çeşitlerinden biri de terkip ve cümlelerde görülen ta‘riz olup ortaya ve genele ya da belli birine söylenen sözün bir ucunun (urz) bir başka kimseye veya

⁴¹⁷ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 715-716.

⁴¹⁸ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Bedî’”, *DİA*, c. 5, 320-322.

⁴¹⁹ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 702.

şeye îmâ ve işaret yoluyla dokundurulmasıdır. Türkçe’de buna “iğneleme, dokundurma” gibi isimler de verilir.⁴²⁰ Mesela “ وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ ” - Kavminin cevabı ise sadece, “Çıkarın bunları memleketinizden! Güya onlar kendilerini fazla temiz tutan insanlar!...” demek oldu.” (A’râf; 82) âyetinde böyle bir kullanım olduğunu müellif şöyle tespit ediyor: “ إِنَّهُمْ ” ifadesinde “الْتَّعْرِيضُ بِالذَّمِّ” vardır.⁴²¹

C) ÂYETLERDE BULUNAN TE’KİD, İSTİFHAM, ZAMİR GİBİ UNSURLARI VE ÂYETİN İ’RABINI BEYAN

1) Te’kidler

Örnek 1:

Müellif Saffat Suresi 172-173. âyetlerinde⁴²² geçen “إِنَّ” ve “لَا” te’kid lafızlarının kullanılmasının nedenini şöyle izah ediyor: Buradaki ordular Müslümanlardır. Galib gelecek olanlar da Müslümanlardır. Müslümanlar savaşlarda yenilgi alsalar da netice itibariyle ahlak, ilim, inanç ve İslam’ı yayma mücadelesi yönünden galip geleceklerdir. Nitekim burada Allah hem “إِنَّ” hem de “لَا” ile bunu te’kid etmiş kesinliği vurgulamıştır.⁴²³

Örnek 2

Müellif Saffat Suresi 178-179. âyetlerinde⁴²⁴ geçen te’kid lafızlarına ise şöyle temas ediyor: Bu âyetlerde iki defa “وَتَوَلَّ” ve “وَأَبْصِرْ” gelmesi te’kid içindir ki onların da peygamberin de onların cezalandıracağına dair şüpheleri kalmasın diye. Ya da öncekiler bu dünyanın sonrakiler de öbür dünyanın cezasını bildirmektedir.⁴²⁵

⁴²⁰ İsmail Durmuş, “Kinaye”, *DİA*, c. 26, 34-36.

⁴²¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 68-69.

⁴²² Sâffât Sûresi (172 - 173) (١٧٣) وَإِنَّ جُنْدَنَا لَهُمُ الْعَالِيُونَ (١٧٢)Meal: “Onlara mutlaka yardım edilecektir.” (172) “Şüphesiz ordularımız galip gelecektir.” (173).

⁴²³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 232.

⁴²⁴ Sâffât Sûresi (178 - 179) (١٧٩) وَأَبْصِرْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ (١٧٨)Meal: Ey Muhammed! Bir süreye kadar onlardan yüz çevir. (178) (Bekle ve) gör. Onlar da yakında görecekler. (179).

⁴²⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 234.

Örnek 3:

Müellif “ *Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler.*” (Yûnus; 44) âyetinde te’kid için kullanılan “ *إِنَّ*” lafzını şöyle açıklıyor: Bu âyet Allah’ın adaletinin mutlak, kesin ve sonsuz doğrulukta olduğunu da ortaya koyuyor. Çünkü “ *إِنَّ*” lafzı te’kid için gelmiştir. Yani bu âyette kullanılan “ *إِنَّ*” edatı ve diğer edatlar gösteriyor ki Allah kimseye asla zulmetmez ve kimseyi de günahsız yere cezalandırmaz. Nitekim doğru yoldan ayrılmasınlar diye rehber olarak peygamberler, kitaplar göndermiştir. Ayrıca doğru yolu bulabilmesi ve seçmesi için akıl ve irade vermiştir. Ama tüm bunlara rağmen insan yanı sıra ısrar ederse o zaman kendisi cezaya müstehak olur.⁴²⁶

Örnek 4:

“ *وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ آمِنُوا كَمَا آمَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا آمَنَ السُّفَهَاءُ أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ*” - *Onlara, “İnsanların inandıkları gibi siz de inanın” denildiğinde ise, “Biz de akılsızlar gibi iman mı edelim?” derler. İyi bilin ki, asıl akılsızlar kendileridir, fakat bilmezler.*” (Bakara; 13) âyetinde kullanılan te’kid lafızlarına müellifimiz şöyle temas ediyor: Bu âyette münafıklara muciz bir cevap vardır. Şöyle ki; “ *أَلَا*” te’kidi, “ *هَمْ*” *Fasli zamir* denilen te’kid, “ *السُّفَهَاءُ*” ve “ *الْمُفْسِدُونَ*” haberdirler ve aynı zamanda “ *ال*” ile geldikleri için yine te’kid, “ *لَا يَعْلَمُونَ*” ve “ *لَا يَشْعُرُونَ*” onların farkında olmamalarının te’kididir. Ancak “ *لَا يَعْلَمُونَ*” anlam olarak “ *لَا يَشْعُرُونَ*” dan daha geniştir. Sonuç itibariyle bu âyet beş kelimeyle onların ahmaklığına ve beyinsizliğine dikkat çekiyor.⁴²⁷

Örnek 5:

“ *إِنَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِلْمُؤْمِنِينَ*” - *Şüphesiz, göklerde ve yerde, inananlar için (Allah’ın varlığını ve birliğini gösteren) nice deliller vardır.*” (Câsiye; 3) âyetinde kullanılan iki te’kid lafzını şöyle izah ediyor: Bu âyette müşriklerin katı inkarlarının karşılığında âyette iki te’kid harfi “ *لَا*” ve “ *إِنَّ*” kullanılmıştır.⁴²⁸

⁴²⁶ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 343.

⁴²⁷ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 39.

⁴²⁸ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, IV, 499.

Örnek 2:

“ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ” - *Böylece Allah kuluna vahyedeceğini vahyetti.*”

(Necm; 10) âyetinde geçen “عَبْدَهُ” kelimesinin zamirinin surenin başından itibaren Allah’ın adı geçmediği halde nasıl Allah’a döndüğünü şöyle izah ediyor: Eğer biri derse ki: “*Surenin başından buraya kadar Allah’ın adı geçmediği halde “عَبْدَهُ” nun zamiri nasıl oluyor da Allah’a dönüyor.*” biz deriz ki zaten herkes Allah’ın kuludur, insanın başkasının kulu olmasına imkân yoktur. Zaten buna layık başka kimse de yoktur ve herkes de bunu apaçık bilir. Zamirin Allah’a dönmesine gerek yoktur zaten bu apaçık anlaşılıyor. Kaldı ki bunun Kur’an’da örnekleri çoktur. Örneğin Kadir Suresi 1. âyette⁴³⁶ geçen “أَنْزَلْنَاهُ” zamiri Kur’an içindir ancak öncesinde Kur’an’dan bahsedilmemiştir. Ayrıca Fâtır 45. âyette⁴³⁷ ve Rahman 26. âyetlerde⁴³⁸ geçen “ظَهَرَهَا” ve “عَلَيْهَا” kelimelerinin zamiri yeryüzüdür ancak öncesinde adından hiç bahsedilmemiştir. Yine buna birçok örnek verilebilir. Bazıları Yasin 70⁴³⁹, Vakıa 35⁴⁴⁰, Bakara 35.⁴⁴¹ âyettir.⁴⁴²

Örnek 3:

“ كَذَلِكَ نَسَلُّهُ فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ” - *Aynı şekilde (onların tutumlarına uygun olarak)*

biz onu suçluların kalbine sokarız.” (Hicr; 12) âyetinde geçen “بِهِ” zamirini peygambere karşı alaycı tutum olarak nitelendiren müellif buna karşın “بِهِ” zamirine farklı anlam verenlerin de görüşlerini şöyle aktarmaktadır: Kimileri “بِهِ” zamirinin

⁴³⁶ “أَنَا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ” - Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik.” (Kadr; 1)

⁴³⁷ “وَلَوْ يُوَاجِدُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَىٰ ظَهْرهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلَكِنْ يُوحِزُهُمْ إِلَىٰ آجَلٍ مُّسَمًّى فإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا” - Eğer Allah insanları, kazandıkları yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı. Ne var ki, onları belirli bir süreye kadar erteliyor. Nihayet süreleri gelince, (gerekeni yapar). Çünkü Allah, kullarını hakkıyla görmektedir.” (Fâtır; 45)

⁴³⁸ “كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ” - Yer üzerinde bulunan her canlı yok olacaktır.” (Rahmân; 26)

⁴³⁹ “لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَجْعَلَ الْقَوْلَ عَلَى الْكَافِرِينَ” - (Aklen ve fikren) diri olanları uyarması ve kafirler hakkındaki o sözün (azabın) gerçekleşmesi için Kur’an’ı indirdik.” (Yâsîn; 70)

⁴⁴⁰ “إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْسَاءً” - Biz onları (hurileri) yepyeni bir yaratılıştta yarattık.” (Vâkıa; 35)

⁴⁴¹ “Dedik ki: “Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”” (Bakara; 35)

⁴⁴² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 9.

Kur'an'ı ifade ettiğini yani; “*Biz Kur'an'ı onların gönüllerine atıyoruz onlar da onunla alay ediyorlar.*” anlamına gelir diyor.⁴⁴³

Örnek 4:

- وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابَ -
İnkâr edenler diyorlar ki: ‘Ona (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!’ De ki: ‘Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.’” (Ra’d; 27) âyetinde geçen “يَشَاءُ” lafzının “مَنْ” zamirinin Allah olduğunu düşünen müellif buna göre anlam veriyor. Ancak zamire farklı anlam verenlerin görüşünü de şöyle aktarmaktadır: Kimileri “يَشَاءُ” lafzının “مَنْ” zamiri için Allah için değildir, demiştir. Yani “*kim dalaleti, sapıklığı isterse Allah onu orda bırakır, kim de hidâyeti (doğru yolu) isterse onu da orda bırakır.*”⁴⁴⁴

4) Âyetlerin İ’rabını Beyan

- Cümle Düzeyinde

Örnek 1:

سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
 ”حَتَّىٰ دَأَفُوا بِأَسْنَأُ قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَأُ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ (En’âm; 148).⁴⁴⁵ âyetinde geçen isim ve fiil cümlelerinden hareketle müellif anlam üzerinde şöyle bir takım tespitler yapmaktadır: “رَبُّكُمْ دُورِحْمَةٍ وَأَسِعَةٍ” cümlesi *isim cümlesidir*, devamlılık bildirir. Oysaki “وَلَا يُرَدُّ بِأَسُهُ” cümlesi ise *fiil cümlesidir*. Yani belli bir zamanla (ya geçmiş zaman ya şimdiki ya da gelecek zaman) sınırlıdır. O yüzden Allah’ın lütuf ve ihsanı kahr ve gazabından daha geniştir.⁴⁴⁶

⁴⁴³ Lincevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 610.

⁴⁴⁴ Lincevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 558.

⁴⁴⁵ “Allah’a ortak koşanlar diyecekler ki: “Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da. Hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de (peygamberlerini) böyle yalanlamışlardı da sonunda azabımızı tatmışlardı. De ki: “Sizin (iddialarınızı ispat edecek) bir bilginiz var mı ki onu bize gösteresiniz? Siz ancak kuruntuya uyuyorsunuz ve siz sadece yalan söylüyorsunuz.”” (En’âm; 148)

⁴⁴⁶ Lincevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 730.

Örnek 2:

“ *Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözleri üzerinde de bir perde vardır. Onlar için büyük bir azap vardır.*” (Bakara; 7) âyetinde geçen “*وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ*” cümlesinin atıf değil müstakil bir cümle olduğunu şöyle iddia ediyor: Bu âyette geçen “*وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ*” cümlesi atıf değil kendi başına müstakil bir cümledir. Ancak Sâbûnî⁴⁴⁷ ise “*وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ*” itibaren öncesinden ayrılmıştır yani müstakil bir cümledir.”⁴⁴⁸ diyor. Delili ise “Allah başka bir âyette ‘*بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا*’ - *tam aksine inkârları sebebiyle Allah onların kalplerini mühürlemiştir.*”⁴⁴⁹ Allah kalbi tek başına kullanmıştır.”⁴⁵⁰ şeklindedir.

Örnek 3:

“ *İman edenlerle karşılaştıkları zaman, ‘İnandık’ derler. Fakat şeytanlarıyla (münafık dostlarıyla) yalnız kaldıkları zaman, ‘Şüphesiz, biz sizinle beraberiz. Biz ancak onlarla alay ediyoruz’ derler.*” (Bakara; 14) âyetinde geçen cümle çeşitlerinden hareketle anlamlarına müellifimiz şöyle işaret ediyor: Rabbimiz münafıkların Müslümanlara cevabında “*قَالُوا أَمَنَّا*” ifadesini yani mazi (geçmiş zaman) fiili ile dile getiriyor. Böylece cümle ihbarî cümle haline geliyor. Yani burada doğruluk ve yalan muhtemel oluyor. Oysaki münafıkların kâfirlere cevabında ise isim cümlesi ve ‘*tahkik harfî*’ kullanılıyor; “*إِنَّا مَعَكُمْ*”. Çünkü onlar kâfirlere gerçekten doğru söyledikleri için Rabbimiz böyle buyuruyor.”⁴⁵¹

Örnek 3:

“ *Göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. Sizden önce kendilerine kitap verilenlere de, size de “Allah’a karşı*

⁴⁴⁷ Muhtemelen kastedilen Suriyeli âlim Muhammed Ali es-Sâbûnî’dir, zira müellif daha önce de kendisine bir atıfta bulunmuştu.

⁴⁴⁸ Sabuni, *Safvetü’l-Tefasir*, 1, 53-54.

⁴⁴⁹ Nisâ Suresi; 155. âyet.

⁴⁵⁰ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 36.

⁴⁵¹ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 39.

gelmekten sakının” diye tavsiye ettik. Eğer inkar ederseniz, (bilin ki) göklerdeki her şey, yerdeki her şey Allah’ındır. Allah zengindir, övülmeye layıktır.” (Nisâ; 131) âyetinde geçen cümlelerin durumuna ise müellif kısaca şöyle temas ediyor: “أَنْ تَقُوا” “اللَّهُ” cümlesi “وَصَيَّنَّا” cümlesi için beyandır.⁴⁵²

- **Kelime Düzeyinde**

Örnek 1:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ”
 وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ - Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir. O dilediğini yaratır. O hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir.” (Rûm; 54) âyetinde geçen “ضِعْفًا” kelimesini müellifimiz i’rab yönünden şöyle tahlil ediyor: İkinci seferde “ضِعْفًا” lafzı nekre gelmiştir ki yaşlılık çağındaki yaşlılığın baştaki zayıflıktan farklı olduğunu gösteriyor. Zira nekre lafzın tekrar edilmesi *marife ayni evvel* (مَعْرِفَ عَيْنِي أَوْلَى) dir. Ancak buradaki tekrar nekre ise “Marife Gayri Evvel (مَعْرِفَ غَيْرِ أَوْلَى)’dir. Nitekim İbn Ömer “لَنْ يَغْلِبَ عُسْرٌ” “فَأَنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” (٥) إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا” (٦) “لَنْ يُسْرَيْنِ - Tek sıkıntı iki kolaylığı elde etmez (getirmez)”⁴⁵³

Örnek 2:

وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ” - İşte böylece İbrahim’e göklerdeki ve yerdeki hükümranlığı ve nizamı gösteriyorduk ki kesin ilme erenlerden olsun.” (En’âm; 75) âyetinde geçen “نُرِي” lafzının durumuna müellif şöyle temas ediyor : “نُرِي” lafzı muzarî fiildir ancak mazi halin hikâyesidir. Zira Allah imanları pekişsin ve başlarına gelebilecek zorluklara göğüs gerebilsinler diye bazı sırları peygamberleriyle paylaşmıştır. Nitekim âyetin sonunda “وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ” buyurulmuştur.⁴⁵⁴

⁴⁵² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 496.

⁴⁵³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 783-784

⁴⁵⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 674-675

Örnek 3:

“ وَمِنْ دُونِهِمَا جَنَّاتٍ (٦٢) قَبَائِلَ الْأَعْيُنِ رُبُّمَا تَكْذِبَانَ (٦٣) مُدْهَمَّتَانِ (٦٤) قَبَائِلَ الْأَعْيُنِ رُبُّمَا تَكْذِبَانَ ”
 (٦٥) فِيهِمَا عَيْنَانِ نَضَّاحَتَانِ (٦٦) قَبَائِلَ الْأَعْيُنِ رُبُّمَا تَكْذِبَانَ (٦٧) فِيهِمَا فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ (٦٨)
 Rahman Suresi 62-68)⁴⁵⁵ âyetlerinde geçen bazı kelimelerin ortak bir yönünden hareketle müellifimiz anlamlarına şöyle dikkat çekmektedir: Allah “ عَيْنَانِ، مُدْهَمَّتَانِ، ”
 عَيْنَانِ، مُدْهَمَّتَانِ، نَضَّاحَتَانِ، نَخْلٌ وَرُمَّانٌ، فَاكِهَةٌ، نَضَّاحَتَانِ” kelimelerinin tamamını nekre olarak kullanmış
 böylece onların değer ve önemini büyüklüğünü göstermiştir.⁴⁵⁶

D) ÂYETTE GEÇEN BAZI HARF, EDAT VE LAFIZLARIN FONKSİYONLARINA İŞARET

1) Şeddeli ve Tekrar Eden Harfler

Örnek 1:

“ فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكِنًا وَآتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ
 عَلَيْهِنَّ فَلَمَّا رَأَيْنَهُ أَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ (Yûsuf; 31)⁴⁵⁷
 âyetinde geçen şeddeli Tı (ط) harfinin anlamına müellif şöyle işaret ediyor: Allah
 “ قَطَّعْنَ ” değil “ قَطَّعْنَ ” yani şeddeli Tı (ط) ile kullanılmıştır. Zira şeddeli olarak geldiği
 zaman anlam tekrar tekrar yapıldı anlamına gelir. Yani onlar yavaş yavaş ve birkaç
 defa ellerini kestiler.⁴⁵⁸

Örnek 2:

“ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفْتَهُمْ وَلِيُؤْفُوا نُذُورَهُمْ وَلِيَطَّوْفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ - *Sonra kirlerini gidersinler, adaklarını yerine getirsinler ve Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf etsinler.*” (Hac; 29)
 âyetinde ise müellif tekrar eden “tı - ط” harfinin anlamını şöyle izah ediyor:
 “وَلِيَطَّوْفُوا” buyurulmuştur zira Arapça'da şeddeli harfte tekrar anlamı vardır. Burada

⁴⁵⁵ Rahmân Sûresi (62 - 69) “Bu iki cennetten başka iki cennet daha vardır. (62) O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (63) O iki cennet koyu yeşil renktedir. (64) O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (65) İçlerinde kaynayan iki pınar vardır. (66) O halde, Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz? (67) İçlerinde her türlü meyve, hurma ve nar vardır. (68)

⁴⁵⁶ Lıcevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 62.

⁴⁵⁷ “Kadın, bunların dedikodularını işitince haber gönderip onları çağırdı. (ziyafet düzenleyip) onlar için oturup yaslanacakları yer hazırladı. Her birine birer de bıçak verdi ve Yûsuf'a, “Çık karşılarna” dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce onu pek büyüttüler ve şaşkınlıkla ellerini kestiler. “Haşa! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir” dediler.” (Yusuf 31)

⁴⁵⁸ Lıcevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 489.

da “tı - طّ” harfi şeddeli gelmiştir. Eğer “وَلْيَطُوفُوا” denilseydi (şeddesiz gelseydi) bu anlama gelmeyecekti. Bu da Kur’an’ın uyumu ve güzelliğidir.⁴⁵⁹

Örnek 3:

“إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زُلْزَالَهَا - *Yeryüzü kendine has bir sarsıntıya uğratıldığı zaman,*” (Zilzâl; 1) âyetinde geçen “زُلْزَالَ” lafzındaki tekrar eden ‘ze’ (ز) harfinin anlamına şöyle dikkat çekiyor: Bu âyette Allah yeryüzü için “زُلْزَالَ” lafzını kullanmıştır ki içinde tekrar edilen harf (ز) vardır. Arap dilinde tekrar edilen harf anlamın da tekrar ettiğini ifade eder. Zaten sarsıntıda tekrar vardır. Nas Suresi’ndeki “وَسُوَاسُ” kelimesinde de buna benzer bir kullanım vardır.⁴⁶⁰

2) Harfi cerler

“قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ” - *De ki: “Yeryüzünde dolaşın da önceki milletlerin sonlarının nasıl olduğuna bakın.” Onların çoğu Allah’a ortak koşan kimselerdi.*” (Rûm; 42) âyetinde geçen “أَنْظُرُ” lafzının harficerlerle ve harficersiz kulanıldığında kazandığı anlamları müellif şöyle izah ediyor: Eğer “أَنْظُرُ” lafzı eğer “إِلَى” harfi ceri ile kullanılırsa “bak” anlamına, “فِي” harfi ceri ile kullanılırsa da “tefekkür et” anlamına gelir. Ancak Allah burada “mutlak” bir şekilde kullanmıştır ki iki anlamı da kuşatsın. Yani “öncekilerin yıkıntılarına (viranelerine) bakın ve onlarla tefekkür edin ki ibret alabilirsiniz.” anlamındadır.⁴⁶¹

3) Vav Harfi

“وَسَبِّحْ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّىٰ إِذَا جَاؤُهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ - *Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: “Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedî kalmak üzere buraya girin.*” (Zümer; 73) âyetinde geçen vav (و) harfinin neden kullanıldığını müellifimiz

⁴⁵⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 279.

⁴⁶⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 487.

⁴⁶¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 777.

şöyle izah ediyor: Bu âyette bir vav (و) ilave edilmiş ve buyurulmuştur ki “ وَفُتِحَتْ ” yani bize cennetlikler cennete varmadan önce melekler hazırlıklar yapmış ve cennetin kapılarını açmışlardır. Araplarda 7 sayısından sonra bir (و) ilave etme âdeti vardır. Şöyleki “سَبْعَةٌ وَتَمَّتْ أَيْدِيهِمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ” diyorlar. Nitekim Kehf 22 (وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَتَمَّتْ أَيْدِيهِمْ كَلْبُهُمْ) âyetinde de buna benzer bir kullanım söz konusudur.⁴⁶²

4) إِذَا ve إِنَّ Edatları

فَإِنَّ أَعْرَضُوا فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا إِنَّ عَلَيْكَ إِلَّا الْبَلَاغُ وَإِنَّا إِذَا أَذَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً فَرَحَّ بِهَا وَإِنْ نُصِيبُهُمْ “سَيِّئَةٌ” lâfzının anlamına müellif şöyle dikkat çekiyor: Allah “رَحْمَةً” lâfzı için “إِذَا” kullanırken “سَيِّئَةٌ” lâfzı için ise “إِنَّ” kâfzını kullanmıştır. Çünkü Allah’ın rahmetinin inmesi şüphesizdir ama gazab ve belasının inmesi ise kesin değildir.⁴⁶⁴

5) مَا Lafzı

Örnek 1:

“جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ - Onlar, çeşitli gruplardan oluşmuş ve şuracıkta bozguna uğrayacak derme çatma bir ordudur.” (Sâd; 11) âyetinde geçen “مَا” lâfzının anlamına müellif şöyle işaret ediyor: “جُنْدٌ” lâfzının tenvini ve “مَا” lâfzı onların azlığını göstermektedir. Yani onların askerleri şu an için Müslümanlara çok gözükse de hakikatte azlar ve zayıflar ve birgün rezil olacaklardır.⁴⁶⁵

Örnek 2:

“أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثَ رُسُلًا فِي الْقُبُورِ (٩) وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ (١٠) إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ (١١) - Acaba o bilmiyor mu ki, kabirlerde bulunanlar çıkarıldığı ve kalplerdeki ortaya konulduğu zaman, işte o gün onların Rabbi kendilerinin her halinden mutlaka haberdardır.” (Adiyat: 9-11) Müellif bu âyetlerde geçen zamirlerdeki nüanslara

⁴⁶² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 312.

⁴⁶³ “Eğer yüz çevirirlerse (bilesin ki), biz seni onlara bekçi göndermedik. Sana düşen, sadece tebliğdir. Gerçekten biz insana katımızdan bir rahmet tattırdığımızda ona sevinir; ama elleriyle yaptıkları işler yüzünden onlara bir kötülük dokunursa o zaman da insan pek nankördür.” (Şura 48)

⁴⁶⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 430.

⁴⁶⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 240.

şöyle temas ediyor: Allah ölümler için “ما” lafzını kullanmıştır. Çünkü insanın bedeli mezarda ölüdür, cansızdır. Yani tıpkı akılsız varlıklar gibidir. Ancak “إِنَّ رَبَّهُمْ” cümlesinde ise “هُمْ” zamiri gelmiştir. Çünkü artık insan dirilip de haşır meydanına geldiğinde tamdır.⁴⁶⁶

6) Diğer Bazı Lafızlar

Örnek 1:

“إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ” - *Şüphesiz Allah insanlara hiçbir şekilde zulmetmez; fakat insanlar kendilerine zulmederler.*” (Yûnus; 44) âyetinde geçen bazı lafızların anlamına müellif şöyle temas ediyor: Bu âyet Allah’ın adaletinin mutlak, kesin ve sonsuz doğrulukta olduğunu da ortaya koyuyor. Çünkü “إِنَّ” lafzı te’kid için, “لَا” lafzı cinsi nefiy için, “النَّاسَ” lafzı umum için (yani ister inanan ister inkâr eden olsun), “شَيْئًا” lafzı da “نَفْسٌ” sonra nekre olarak kat’iyyet ve istiğraklık bildirmek için gelmiştir. Yani tüm bu edatlar gösteriyor ki Allah kimseye asla zulmetmez ve kimseyi de günahsız yere cezalandırmaz. Nitekim doğru yoldan ayrılmasınlar diye rehber olarak peygamberler, kitaplar göndermiştir. Ayrıca doğru yolu bulabilmesi ve seçmesi için akıl ve irade vermiştir. Ama tüm bunlara rağmen insan yanı sıra ısrar ederse o zaman kendisi cezaya müstehak olur.⁴⁶⁷

Örnek 2:

“أُولَئِكَ جَزَاءُ هُمْ مَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَجَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ” - *İşte onların mükafatı Rab’leri tarafından bağışlanma ve içinden ırmaklar akan cennetlerdir ki orada ebedî kalacaklardır. (Allah yolunda) çalışanların mükafatı ne güzeldir!*” (Âl-i İmrân; 136) âyetinde geçen lafzının anlamına ise müellif şöyle işaret ediyor: Allah “ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ” ifadesini “فَعَلُوا فَاجِسَةً” ifadesinden sonra ve araya “أَوْ” lafzını koyarak kullanmıştır. Bu da gösteriyor ki fahiş davranış ile zulüm arasında bir fark vardır. Zira fuhşiyat yapılırken (zina, şarap v.s.) belki zevk alınabilir ama zulüm yapılırken (adam öldürmek gibi) zevk alınmaz.⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, V, 492.

⁴⁶⁷ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, II, 343.

⁴⁶⁸ Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 357.

VII. İLMÎ TEFSİR EKOLÜ AÇISINDAN

Bilimsel tefsîr, *Kur'ân'daki evren, insan ve canlılarla ilgili kevnî âyetlerin, pozitif bilimlerin verileriyle tefsîr edilmesini amaçlayan akım ve ekole* verilen isimdir. Bilimsel tefsîr ekolünün ortaya çıkmasında teknoloji ve pozitif bilimlerin gelişmesi önemli bir fonksiyon icra etmiştir. Kur'ân'ın gökyüzü, yeryüzü, insan, hayvan gibi unsurların araştırılıp ibret alınmasıyla ilgili onlarca âyet de bu akımın gelişmesinde etkin rol oynamıştır.⁴⁶⁹

Müfessirimizin eserinde en çok yer tutan bölümlerden biri de ilmi tefsire dair paylaştığı bilgilerin olduğu bölümlerdir. Müellifimiz âdeta Gazali'nin “Gelmiş geçmiş tüm ilimler Kur'ân'da mevcuttur.”⁴⁷⁰ tezini kendine şiar edinmiş gibi görünmektedir. Şimdi bunları bazı pozitif ilimleri başlığı altında örnekleriyle aktarmaya gayret edeceğiz.

A) ASTRONOMİ

1) Kâinatın Yarattılışı

Müellif “*ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ*”⁴⁷¹ - *Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de, “İsteyerek geldik” dediler.*” (Fussilet; 11) âyetinin kâinatın bir buhardan yaratıldığına ve önceleri bir buhar olduğuna işaret ettiğini şöyle savunuyor: Âyette “*إِلَى السَّمَاءِ*” buyurulmuştur. Mevdûdî diyor ki, “*السَّمَاءِ*” lafzından maksat tüm kâinatır. “*هِيَ دُخَانٌ*” ifadesi kâinatın aslının önce bir buhar olduğunu göstermektedir. Allah bu âyetle yeryüzü ve gökyüzünün yani kâinatın aslının bir buhar olduğunu tam 1400 yıl önce haber vermiştir.⁴⁷¹ Sonra Allah'ın emri ve programıyla yavaş yavaş bugünkü halini almıştır.⁴⁷²

⁴⁶⁹ Ünver, “Tefsir Ekolleri”, 149; Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları: 345-346.

⁴⁷⁰ Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu 'Ulûmi'd-Dîn*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1394/1974, I, s. 822, (trc., Ahmed Serdaroğlu).

⁴⁷¹ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, V, 181.

⁴⁷² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 365-366.

a) Göklerin ve Yerin Altı Günde Yarattılması

Müellif bu konuya farklı âyetlerde temas etmiştir. Mesela A'raf Suresi'nin 54. âyetini⁴⁷³ açıklarken altı sayısının evre olduğunu şöyle ifade ediyor: Âyette Allah; evreni, yerleri ve gökleri altı günde yarattığını söylüyor. Ancak alem yaratılırken zaman mefhumu, ay, güneş, gece-gündüz yoktu. Pekî altı günde nasıl yaratıldı? Bazıları demiştir ki bu altı devredir. Nitekim bugün bilim de böyle diyor ki kâinat yaratılalı 14 milyon yıl olmuştur.⁴⁷⁴

Ayrıca müellif Fussilet Suresi 10. âyetini⁴⁷⁵ açıklarken bir hayli tartışılan bu konuya bazı farklı görüşleri de aktararak temas ediyor. Nihâyetinde ise yerlerin ve göklerin altı, yerin içindekilerin de dört günde yaratıldığı kanaatine şöyle varıyor: Âyetin anlamı “Allah ihtiyacı olan ve isteyenler için eşit olarak 4 günde (her çeşit) rızık yarattı.” olur. Artık her canlı kendi bünyesine göre az veya çok olarak karnını doyurur.

Ya da “سَوَاءٌ لِّلسَّائِلِينَ”nin anlamı (Allah gökleri ve yerleri kaç günde yarattı diyenlere cevap olarak) “Allah yeryüzündekileri (rızıkları) dört günde yaratmıştır, yerleri iki günde gökleri de iki günde yaratmıştır. Toplamda kâinatı sekiz günde yaratmıştır.

Ancak birçok âyette Allah'ın kâinatı altı günde yarattığı belirtilmiştir. O yüzden birçok müfessir Allah yeryüzünü iki günde ve yeryüzünün içindekileri de iki günde yaratmıştır. Böylece toplamda dört gün gökler de iki günde yaratıldığı için genel toplamda ise altı gün olmaktadır diyor. Oysaki Mevdûdî ise Kur'an'ın lafzından böyle bir anlam çıkmamaktadır, diyor. Zira Allah birçok âyette “*Ben yerleri ve gökleri (tabakalarını) altı günde yarattım.*” buyurmaktadır.⁴⁷⁶ Yani

⁴⁷³ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَبِطًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ “ 473 - Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş'a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir.” (A'râf; 54)

⁴⁷⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 45-47.

⁴⁷⁵ “ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ سَوَاءٌ لِّلسَّائِلِينَ “ - O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti.” (Fussilet; 10)

⁴⁷⁶ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, V, 179.

anlaşıyor ki Allah yeri ve göğü altı günde yarattıktan sonra dört günde de rızıkları (yerin üstündekileri) yaratmıştır.⁴⁷⁷

b) Yerlerin Göklerden Önce Yaratılması

Müellif Fussilet Suresi 11. âyetinde⁴⁷⁸ gök ve yerden hangisinin önce yaratıldığı konusuna temas ederken bunun önemli olmadığını asıl önemli olanın bundan ders ve ibret almak olduğunu belirttiği halde Bakara Suresi 29. âyetinde ise yerlerin göklerden önce yaratıldığını iddia ediyor. Önce Fussilet Suresi 11. âyetindeki görüşlerini aktarıyoruz:

Müfessirler yeryüzünün yaratılması konusunda çok ihtilaf etmiştir. Kimileri Bakara Suresi 29. âyeti delil göstererek önce yerin, kimileri de Naziat Suresi 28-30. âyetleri delil göstererek önce göğün yaratıldığını iddia etmişlerdir. Gerçek şu ki Kur'an bir astronomi kitabı değildir. Dolayısıyla da önce yerin veya göğün yaratılmış olmasının herhangi bir önemi yoktur. Amaç da bu değildir. Önemli olan Allah'ın kudretinin büyüklüğünü anlamak bunu düşünerek bundan ibret ve ders almaktır. Allah nazma uygunluk ve konunun önceliğine göre bu kelimelerin yerlerini değiştirmektedir. Allah eğer yeryüzündeki sonsuz nimetlere dikkat çekmek isterse önce yeri, eğer gökyüzündeki sonsuz kudret ve sanatına da dikkat çekmek isterse önce göğü zikretmektedir.⁴⁷⁹ Licevinin bu görüşleri Mevdûdî'nin bu konudaki görüşleriyle birebir örtüşmektedir.⁴⁸⁰

Şimdi de Bakara Suresi 29. âyetinde⁴⁸¹ savunduğu yerin göklerden önce yaratıldığını savunduğu görüşlerini aktarıyoruz: Bakara Suresi 29. âyetten anlaşılıyor ki gökler, yerlerden sonra yaratılmıştır. Naziat Suresi 30. âyette “وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَلِكَ دَحِيهَاً” - *Ardından yeri düzenleyip döşedi.*” yani yeryüzü göklerden sonra yaratılmıştır,

⁴⁷⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 364.

⁴⁷⁸ “نُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ” - Sonra duman halinde bulunan göğe yöneldi; ona ve yeryüzüne, “İsteyerek veya istemeyerek gelin” dedi. İkisi de, “İsteyerek geldik” dediler.” (Fussilet; 11)

⁴⁷⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 365-366.

⁴⁸⁰ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, V, 181.

⁴⁸¹ “هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ” - O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan, sonra göğe yönelip onları yedi gök halinde düzenleyendir. O, her şeyi hakkıyla bilendir.” (Bakara; 29)

deniyor. Pekî bu zıt değil midir? Hayır, çünkü yer göklerden önce yaratılmıştır. Sonra da gökler yaratılmıştır ancak yeryüzü sonra döşenmiştir.

c) Evrenin Genişlemesi

Müellif Zariyat Suresi 47. âyetinde⁴⁸² geçen “لْمُوسِعُونَ” lafzından hareketle evrenin genişlemekte olduğunu şöyle savunuyor: “لْمُوسِعُونَ” buyurulmuş yani biz gökleri genişletiyoruz. Nitekim bugün birçok bilim adamı kâinatın genişlemekte olduğunu araştırmalarıyla ortaya koymuştur. Astronomi bilginleri Albert Einstein ve William Desitte araştırmalarında evrenin çemberinin genişlediğini tespit etmiştir. Zira araştırmalarında yıldızların yavaş yavaş kızardığını ve kızardıkça da genişlediğini fark ettiler. Rus bilim adamı Friedmann ve Belçikalı bilim adamı George Lemaitre de bunu teyid etmiştir. 1929 yılında Amerikalı bilim adamı Edvin Hubble de büyük teleskopuyla bunu yine tespit ve teyid etmiştir. Kısacası yapılan araştırmalarda Rabbimizin 1400 yıl önce “وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ” lafzıyla ifade ettiği gerçeği ancak 1300 yıl sonra fark ve tespit etmiştir. İşte bu da Kur’an’ın bir i‘câzıdır.⁴⁸³

e) Göklerin ve Yerin Sayısı

Müellif Kur’an’ın göklerin sayısının yediden fazla olabileceğini belirttiğini ancak bilim adamlarının bile henüz bunu fark etmediğini şöyle savunuyor: “سَبْعَ” kelimesi Kur’an’da 20 defa kullanılmıştır. Bunun 7’si göklerin 7 kat olduğunu bildirmek için kullanılmıştır. Fransız M. Bucille diyor ki; “سَبْعَ” kelimesi Kur’an-ı Kerim ’de çokluk anlamında kullanılmıştır. Nitekim bir kısım Yunanlılar, Romalılar ve Müslümanlar 7’yi çokluk anlamında kullanmışlardır. Bu da gösteriyor ki; gökler 7 katmandan daha fazla katmandan oluşmaktadır. Ama henüz bilim adamları bile bunun farkına varamamıştır.⁴⁸⁴

⁴⁸² وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ “ - Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz bizim (her şeye) gücümüz yeter.” (Zâriyât; 47)

⁴⁸³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 667-668.

⁴⁸⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 53.

f) Dünyanın Yuvarlak Olması

Müellif birkaç âyette dünyanın yuvarlak olduğuna işaret olduğunu savunuyor. Bakara Suresi 22.⁴⁸⁵ ve Hac Suresi 27. âyetlerinde dünyanın yuvarlak olduğunu şöyle savunuyor: Beyzâvî âyette geçen “فِرَاشًا” lafzının dünyanın dümdüz olduğu anlamına gelmediğini zira dünya çok büyük olduğu için insana dümdüz gibi görüldüğünü ancak dünyanın yuvarlak olduğunu tam 600 yıl önce belirtmiştir. Oysaki ondan sonra gelen birçok bilim adamı dünyanın düz olduğunu savunmuştur. Hem Rabbimiz hacılar için Hac Suresi 27. âyetinde⁴⁸⁶ “Her derin yoldan Kâbe’yi ziyarette gelsinler.” buyurmuştur. Allah “عَمِيقٌ” lafzını yani derin lafzını kullanmıştır bu da yeryüzünün yuvarlak olduğunu işaret ediyor. Şâyet yeryüzü dümdüz olsaydı Allah “مِنْ كُلِّ فَجٍّ بَعِيدٍ” - Her uzak yoldan” buyururdu.⁴⁸⁷

Yine Rabbimiz Furkan Suresi 62. âyetinde⁴⁸⁸ “جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً” - O Allah ki gece ile gündüzü birbirine ardıl kılmıştır” buyuruyor. Bu âyet de gösteriyor ki yeryüzü yuvarlaktır ve hareket etmektedir.⁴⁸⁹

g) Dünyanın Hareket Etmesi ve Dönmesi

Müellif Furkan Suresi 62, Zuhuf Suresi 10, Enbiya Suresi 34 ve Zümer Suresi 5. âyetlerinden hareketle dünyanın hareket ettiğini ve döndüğünü savunmuştur. Mesela Furkan Suresi 62. ve Zuhuf Suresi 10. âyetlerinde dünyanın hareket ettiğine şöyle işaret ediyor: Furkan Suresi 62. âyetinde⁴⁹⁰ “جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً” - O Allah ki gece ile gündüzü birbirine ardıl kılmıştır” buyuruyor. Bu âyet de gösteriyor ki yeryüzü yuvarlaktır ve hareket etmektedir. Zira gece ile gündüzün peşisıra gelmesi için ve birbirine ardıl (خِلْفَةً) olabilmesi için Allah’ın ikisini beraber

⁴⁸⁵ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ - O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah’a ortaklar koşmayın.” (Bakara 22. Ayet)

⁴⁸⁶ وَأَدْنَىٰ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ” - İnsanlar arasında hacci ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.” (Hac; 27)

⁴⁸⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 277.

⁴⁸⁸ - O, öğüt almak isteyen ve çok şükredici olmayı dileyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir.” (Furkân; 62)

⁴⁸⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 45.

⁴⁹⁰ - O, öğüt almak isteyen ve çok şükredici olmayı dileyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir.” (Furkân; 62)

yaratmış olması ve dünyanın da hareket etmesi gerekmektedir. Yoksa Allah onlardan önce birini yaratmış olsa ve dünya da hareket etmezse ardıllık (خَلْفَةٌ) gerçekleşmemiş olur.⁴⁹¹

Allah bazen “مَهْدًا” lafzı yerine “فِرَاشًا” lafzını kullanır. Yani Allah “مَهْدًا” lafzı ile adeta dünya uzay boşluğunda saatte 666 bin mil hız ile hareket ettiği halde siz Allah’ın koyduğu yasalar sayesinde bir sarsıntı hissetmiyorsunuz ve dünyanız da herhangi bir yere düşmüyor.⁴⁹²

Dünyanın bir yörüngede döndüğüne ise müellif Enbiya Suresi 34. âyetinde⁴⁹³ şöyle temas ediyor: “كُلٌّ” kelimesi Arapça’da üç ve daha fazlası için kullanılır. Dolayısıyla da burada güneş, ay, gece ve gündüz için kullanılmış oluyor. Güneş ve ay madde oldukları için bir yörüngede veya yerde yüzüp hareket edebilir ama gece ile gündüz nasıl yüzüp hareket edebilir. Öyleyse bu âyetin anlamı gece ile gündüzü oluşturan şey (yani dünya) hareket ediyor. “فَلَكٌ” kelimesi Arapça’da yuvarlak şey anlamına gelir. Öyleyse dünya, güneş ve ay birbirlerinin etrafında döner. Ayrıca burada başka bir Kur’an i’câzı daha vardır. O da bu “كُلٌّ فِي فَلَكٍ” cümlesi tersten de okunduğu zaman aynı oluyor. (ك ل ف ي ف ل ك) Aynı cümle Yasin 40’da da yer alıyor.⁴⁹⁴

Ayrıca müellif Zümer Suresi 5. âyetinde⁴⁹⁵ geçen “يُكْوَرُ” lafzının hem dünyanın yuvarlak olduğuna hem de güneşin etrafında döndüğüne işaret ettiğini savunmaktadır.

d) Korunaklı Tavan

Müellif Enbiya Suresi 32. âyetinin⁴⁹⁶ atmosfer ve ozon tabakasının görevine işaret ettiğini şöyle savunmaktadır: Bu âyet de âdeta bir mucizeyi ortaya koyuyor.

⁴⁹¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 45.

⁴⁹² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 439.

⁴⁹³ “وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَأَنْتَ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ” - Biz senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik. Şimdi sen ölürsen onlar ebedî mi kalacaklar?” (Enbiyâ; 34)

⁴⁹⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 212.

⁴⁹⁵ “خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكْوَرُ أَلَيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكْوَرُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ” - Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki, o mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Zümer; 5)

Henüz astronomi bilimi diye bir şey bile yokken tam 1400 yıl önce Allah üstümüzde yer alan göğün (atmosferin) görevini beyan ediyor. Nitekim bugünün bilimi de Ozon Tabakası'nın dünyaya çarpan meteorlardan dünyayı koruduğunu ortaya koyuyor. Bu tabaka diğer yıldız ve gök cisimlerinde bulunmuyor. Zira orada hayat yok ki korumaya muhtaç olsun. İşte bu yüzden Allah *وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفْهًا مَّحْفُوظًا* - *Göğe korunaklı bir tavan yaptık.*⁴⁹⁷

e) Güneş ve Ayın Özellikleri

Müellif Kıyamet Suresi 8-9. *وَجَمَعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرَ* (۸) - *ay karanlığa gömüldüğü, güneş ve ay bir araya getirildiği zaman*” âyetlerinin ay, güneş ve yıldızlarla ilgili bazı bilgilere işaret ettiğini şöyle savunuyor: Bugün ki bilim ayın her yıl dünyadan 3.5 cm uzaklaşıp güneşe yaklaştığını ispatlıyor. Böyle devam ederse ay yerçekiminin etkisinden çıkıp güneşin etkisine girecek. Yine yapılan araştırmalar güneşin her yıl yaklaşık 5 milyon ton hafiflediğini ortaya koyuyor. Nitekim *وَجَمَعَ* (۹) *الشَّمْسُ وَالْقَمَرَ*⁴⁹⁸ âyeti de 1400 yıl önce buna işaret etmiştir. Yine Tekvir Suresi 1-2. âyetinde⁴⁹⁹ işaret edildiği gibi güneş ve yıldızlar da bir gün sönecektir nitekim bilim de artık bunu kabul etmektedir.⁵⁰⁰

Müellif Yunus 5. âyetini açıklarken ise aydan farklı olarak güneşin ısı ve ışık kaynağı olduğuna âyetin işaret ettiğini şöyle tespit ediyor: Allah burada güneşten bahsederken *ضِيَاءً* lafzını kullanmıştır ki anlamı ısı ve ışık verendir. Yani bizzat (güneşin) kendisi ısının ve ışığın kaynağıdır. Ancak aydan bahsederken ise *نُورٌ* lafzını kullanmıştır, yani o sadece bir ışık verir. Zira o, ışığını güneşten alır kendisi bizzat ısı ve ışık kaynağı değildir. Nitekim bugünkü bilim de bunu ortaya koymuştur.

Yine güneş ve aya menziller (yörüngeler) tayin edilmesi de gün, hafta, ay, yıl ve mevsimlerin hesabı içindir. Nitekim bilim de bugün bunu ortaya koymuştur.⁵⁰¹

⁴⁹⁶ *وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفْهًا مَّحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرَضُونَ* - Gökyüzünü de korunmuş bir tavan yaptık. Onlar ise oradaki, (Allah'ın varlığını gösteren) delillerden yüz çevirmektedirler.” (Enbiyâ; 32)

⁴⁹⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 210.

⁴⁹⁸ Ve Güneş ve Ay toplanır. Kıyâmet: 9

⁴⁹⁹ *تَكَوِّرُ سُورَةِ (1 - 2) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ (1) إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ* - Güneş, dürüldüğü zaman, (1) Yıldızlar, bulanıp söndüğü zaman, (2)

⁵⁰⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 329.

⁵⁰¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 319-320.

f) Güneş ve Ayın Hareketleri

Müellif Yasin Suresi 38-39. âyetlerinin⁵⁰² dünya güneş ve ayın belli bir yörüngede hareket ettiğine delil olduğuna şöyle temas ediyor: Bu, Allah'ın adeta Kur'an'da insanlara bildirdiği bir mucizesidir. Zira yakın zamana kadar dünya, güneş ve ay gibi gök cisimlerinin hareket etmediği savunuluyordu. Oysaki Allah 1400 sene önce bunların hareket ettiğini bize bildirmiştir.⁵⁰³

g) Ay ve Uzaya Seyahat

Müellif İnşikak Suresi 18-19. âyetlerinde ay ve uzaya seyahat edileceğine işaret edildiğini şöyle iddia ediyor: Allah “ (۱۸) لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ (۱۹) ” - *Dolunay halindeki aya ki, Şüphesiz siz halden hale geçeceksiniz.*” (İnşikâk Sûresi 18-19) buyuruyor. Yani siz bir durumdan (halden) başka bir duruma (hale) geçeceksiniz. Artık ne oluyor ki inanmıyorsunuz?

Allah buyuruyor ki siz bir kattan başka bir kata çıkacaksınız. Bu âyet gösteriyor ki katlardan geçiş binitli (araçlı) olarak ve ayın üzerine olacaktır. Nitekim bugün insanoğlu bazı araçlarla atmosferden çıkıp aya veya uzaya gidebilmektedir. Ama astronotlar yaptıkları bu araştırmalara rağmen Allah'ın buyurduğu gibi inanmıyorlar.

Evet, bugün birçok astronot ayda, uzayda araştırmalar yaptığı, Allah'ın bir çok hikmetine gözleriyle şahit olduğu halde inanmıyor. Uzay yolunu ilk açan Rusya oldu. 1961 yılında Yuri Gagarin yeni yapılan bir uzay aracıyla 90 dakika uzayda kaldı ve sağ olarak geri döndü. 1969 temmuzunda ise Amerikalı bir astronot Apollo 11 adlı bir araçla aya çıktı ve o günden sonra insanlık gün be gün daha da ileri gitti. Birçok müfessir de buradaki tabakaların atmosferin tabakaları olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁴

⁵⁰² Yâsîn Sûresi (38 - 40) وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ (۳۸) وَالْقَمَرَ قَدَرْنَا مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ (40) - Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir. Bu mutlak güç sahibi, hakkıyla bilen Allah'ın takdiri(düzenlemesi)dir. (38) Ayın dolaşımı için de konak yerleri (evreler) belirledik. Nihayet o, eğrilmiş kuru hurma dalı gibi olur. (39) Ne güneş aya yetiştir, ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir yörüngede yüzmektedir. (40)

⁵⁰³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 162.

⁵⁰⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 408-409.

Müellifin Enam 125. âyetindeki tespitleri ise şöyledir: Her ne kadar, âyette geçen “كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ” ifadesi hakiki anlamda kullanılmamıştır, diyenler olmuştur da hakiki anlamda kullanılmış olması da muhtemeldir. Zira Allah “يَصْعَدُ” değil “يَصْعَدُ” buyurmuştur. Yani yavaş yavaş, kademe kademe yükselmek. Tıpkı bugün bilim adamlarının gökyüzünü kademe kademe yükselerek incelemesi gibi. Yani Allah 1400 yıl önce bugün ki bilimin araştırdığı gerçeklere işaret etmiş olabilir. Nitekim bugün bilim yükseklerle çıkıldıkça yer çekimi kuvveti ve oksijenin eksildiğini tespit etmiştir. Hatta insan 20 km’yi geçemez zira geçildiği takdirde oksijen tamamen tükenmektedir. Ayrıca bu seviyelerde insanın içindeki kan göz, ağız, burun gibi organlarından dışına fışkırmaktadır. Seyyid Kutup böyle bilimsel konulara işaret eden âyetlere “التَّصْوِيرُ الْفَنِّي” diyor.⁵⁰⁵

Ayrıca müellifin Sad Suresi 10. âyetinde yer alan bu minvalde bazı tespitleri şöyledir: “فَلْيُرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ – Eğer yapabiliyorlarsa kendileri için bazı sebepler, alet ve cihazlar yapıp bunlarla göklere çıksınlar.” buyurulmuştur. Her ne kadar burada mecâz kullanılmış olsa da aynı zamanda Kur’an’ın bir i’câzı da mevcuttur. Burada insanın çalışarak bazı cihaz ve aletler yaparak bunlarla göklere çıkarabileceğine dair işaretler vardır. Nitekim insanlar da bugün böyle yapmaktadırlar.⁵⁰⁶

1) Uzayda Hayat

Müellif Nahl Suresi 49. âyetinden⁵⁰⁷ hareketle uzayda hayat olabileceğini düşünmektedir. Bu konudaki görüşleri şöyledir: Allah bu âyette başka gezegenlerde de hayat olduğuna işaret etmiştir. Zira “مِنْ دَابَّةٍ” canlılar buyurmuştur ki bedeninin, çoğunluğu sudan meydana gelen ve hareket eden canlı demektir. Eğer, biz gökteki canlı (دَابَّةٍ فِي السَّمَاءِ) için birçok müfessirin dediği gibi melekler desek bu olmaz. “دَابَّةٍ” lafzı melekler için uygun olmaz zira âyette Allah “وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ” - Allah her canlıyı sudan yaratmıştır.” Oysaki melekleri ise nurdan yaratmıştır. O zaman demek oluyor ki gökteki canlılardan maksat melekler olmadığına göre uzayda (başka

⁵⁰⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 711-712.

⁵⁰⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 240.

⁵⁰⁷ “وَاللَّهُ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ” - Gökte ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah’a boyun eğler.” (Nahl; 49)

gezegenlerde) başka canlılar da vardır. Nitekim bugün bilim de böyle büyük bir ihtimal olduğunu ortaya koymaktadır.⁵⁰⁸

B) JEOLOJİ

1) Yeryüzündeki Denge

Müellif dünyanın uzayda müthiş bir hızla hareket ettiği halde yeryüzünün sarsılmamasını ve titrememesini ve böylece dengede durmasını Zuhruf Suresi 10. âyetiyle⁵⁰⁹ şöyle izah ediyor: Allah bazen “مَهْدًا” lafzı yerine “فِرَاشًا” lafzını kullanır. Yani Allah “مَهْدًا” lafzı ile adeta dünya uzay boşluğunda saatte 666 bin mil hız ile hareket ettiği halde siz Allah’ın koyduğu yasalar sayesinde bir sarsıntı hissetmiyorsunuz ve dünyanız da herhangi bir yere düşmüyor. Dünyanın içindeki madenler, lavlar müthiş bir sıcaklıkta kaynerken siz ise âdeta beşikteki bir çocuk gibi huzurlu ve rahat bir şekilde yaşıyorsunuz.⁵¹⁰

2) Yer Altındaki Bazı Maden Suları, Maden ve Yakıtlara İşaret Edilmesi

Müellif Sad Suresi 42. âyeti ile kaplıca, ılıcalar ve Hz. Eyüb’e şifa veren su arasında şöyle bir ilişki kuruyor: Kimi müfessirler “Hz. Eyyüb ayağını yere vurunca biri soğuk, biri sıcak iki pınar fişkırdı. Soğuğu içti, sıcaklığı bedenine sürdü.” diyorlar. Bu doğru olabilir, nasıl ki bugün ılıcalar var insanlar girdiği zaman şifa buluyorlar ve yine maden suyu var içince şifa buluyorlar belki bu da öyle oldu.⁵¹¹

Ayrıca müellif Taha Suresi 6. âyetin ise yer altındaki petrol ve madenlere işaret ettiğini şöyle ifade ediyor: “وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى” ifadesinde bir i‘câz vardır. Çünkü Rabbimiz özellikle bunu belirtmiştir. Zira yerde ve göklerde birçok varlık olduğu gibi yeryüzünün (toprağın) bizzat içinde de birçok varlık vardır. Bu gün

⁵⁰⁸ Lıcevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 674-675.

⁵⁰⁹ O, yeryüzünü size beşik yapan ve gideceğiniz yere ulaşasınız diye sizin için orada yollar var edendir.” (Zuhruf; 10)

⁵¹⁰ Lıcevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 439.

⁵¹¹ Lıcevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 257.

insanoğlunun hayatını kolaylaştıran ve ileriye taşıyan petrol ve maden gibi birçok şey toprağın içinden çıkmaktadır. Rabbimiz de âdeta buna işaret ediyor.⁵¹²

3) Demir Gibi Bazı Madenlerin Kaynağına İşaret

Müfessir Licevî Hadid 25. âyetin demir madeninin kaynağına işaret ettiğini şöyle iddia ediyor: Günümüz bilim adamları “ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ - Kendisinde müthiş bir güç ve insanlar için birçok faydalar bulunan demiri yarattık (ki insanlar ondan yararlansınlar).” (Hadîd; 25) ifadesini tasdik eden araştırmalar ve sonuçlar ortaya çıkarmışlardır ki; asıl ağır madenler tıpkı demir v.b. gibi büyük yıldızlardadır. Bu yıldızların yükü ağırlaşınca yoğunlaşıp patladılar ve o madenler dağılıp etrafa saçılmaya başladı. Bizim gezegen gibi bir gezegene rast gelinceye kadar uzun bir müddet uzay boşluğunda dolandılar. İşte bu çalışmalar ortaya koyuyor ki; Allah bu demir gibi madenleri diğer yıldızlardan yeryüzüne indirmiştir. Tıpkı âyette “ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ - biz (sizin için) demiri indirdik.” buyurulduğu gibi.⁵¹³

4) Karaların Daralmasına İşaret

Müellif Enbiya Suresi 44. Ve Ra'd 41. âyetlerden hareketle dünyadaki karaların azaldığını şöyle iddia ediyor: “ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ - Onlar görmüyorlar mı ki gün geçtikçe Müslümanların ve Müslüman beldelerin sayısı artarken onların ve beldelerinin de sayısı azalmaktadır.”⁵¹⁴ cümlesine benzer bir cümle de Ra'd 41'de yer almaktadır.⁵¹⁵ Bu iki âyet için iki farklı anlam vardır. Şöyleki:

1) Yakında putperestlerin yurdu olan Mekke ellerinden çıkacak. Zaten çıktı da.

⁵¹² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 127.

⁵¹³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 102-103.

⁵¹⁴ “ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ - Evet, biz onları da atalarını da, faydalandırdık. Öyle ki uzun süre yaşadılar. Ama, artık görmüyorlar mı ki, biz yeryüzünü çevresinden eksiltiyoruz? O halde onlar mı galip gelecekler?” (Enbiyâ; 44)

⁵¹⁵ “ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا وَاللَّهُ يَحْكُمُ لَا مُعَقَّبَ لِحُكْمِهِ وَهُوَ سَرِيعُ الْحِسَابِ - Onlar, bizim yeryüzüne (kudretimizle) gelip onu etrafından eksilttiğimizi görmediler mi? Allah hükmeder. Onun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur. O, hesabı çabuk görendir.” (Ra'd; 41)

2) Biz yavaş yavaş yeryüzünün etrafını eksilteceğiz. Nitekim bugünkü bilim de yeryüzünün (karanın) günden güne daraldığını bildirmektedir.⁵¹⁶

C) FİZİK

1) Yer Çekimi

Müellif *“أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا”* - *Biz yeryüzünü dirileri de ölüleri de toplayan (bir yurt) yapmadık mı?*” (Mürselât; 25) âyetinin yer çekimine işaret ettiğini şöyle izah ediyor: Bazı müfessirler âyette geçen *“كِفَاتًا”* ifadesini yer çekimi kuvveti olarak yorumluyor. Nitekim bugün de bilim adamları bunu ispatlamışlardır. Zira yer çekimi olmasaydı yeryüzünde yürümek söz konusu olmazdı. Oturmak, yatmak ve yaşamak mümkün olmazdı. Diğer bazı gezegen ve yıldızlar böyledir. Hem de Rabbimiz buyurmuştur ki; *“فَرَارًا أَمْنَ جَعَلَ الْأَرْضَ”* ve *“اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا”* yani *“Allah, yeryüzünü sizin için karar kılma (istikrarlı) yeri yapandır ki üzerinde durabiliyorsunuz ve havaya uçmuyorsunuz.”*⁵¹⁷

2) Eşyanın Çift Oluşu

Müellif Yasin Suresi 36. ve Tâha 53. âyetlerden hareketle her şeyin çift yaratıldığını şöyle izah etmektedir: Allah yeryüzünde yarattığı her şeyi çift yaratmıştır. Tıpkı elektrik, atom, insan, cin, bitki ve madenler gibi. Ayrıca bu âyet⁵¹⁸ henüz insanoğlunun bilmediği birçok çift varlığın da olduğunu bize haber veriyor. Yani insanoğlunun çalışması sonucu daha birçok şeyi ifşa edeceğine işaret var.⁵¹⁹

Ayrıca Allah Taha Suresi 53. âyetinde: *“أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى”* - *Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift (erkek-dişi) çıkardık.”* buyurmaktadır. Bu da Kur’an’ın bir i‘câzıdır. Çünkü bugün gelişmiş bilim de bu gerçeği tespit etmiştir.

⁵¹⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 218.

⁵¹⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 356.

⁵¹⁸ *سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ* - *Yerin bitirdiği şeylerden, insanların kendilerinden ve (daha) bilemedikleri (nice) şeylerden, bütün çiftleri yaratanın şanı yücedir.”* (Yâsîn; 36)

⁵¹⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 159-160.

3) Maddenin Yapısındaki Ahenk

Allah'ın bütün kâinatta her şeyi belli bir plan ve düzene göre yarattığını ve ateistlerin iddia ettiği gibi tabiatta tesadüfe yer olmadığını söyleyen müellif buna madde ve atomun yapısındaki denge ve düzeni delil olarak gösteriyor. Bunu da “فَالِقُ - O, karanlığı yarıp sabahı çıkarandır. Geceyi dinlenme zamanı, güneşi ve ayı da ince birer hesap ölçüsü kıldı. Bütün bunlar mutlak güç sahibinin, hakkıyla bilenin takdiridir (ölçüp biçmesidir).” (En'âm; 96) âyetinden hareketle maddenin yapısı çerçevesinde şöyle açıklıyor: Yeryüzünde maddeyi oluşturan 92 element vardır. Ancak canlıların meydana geldiği veya yaşamını sürdürmek için ihtiyaç duyduğu protein ise sadece 5 elementten meydana geliyor. Bunlar; karbon, hidrojen, nitrojen, oksijen ve kükürttür. Bu elementlerin de her birinde yaklaşık 40 bin atom vardır.

Sovyet bilim adamı Charles Yugi diyor ki; bir şeyin Allah olmadan kendi kendine meydana gelmesi için belirli sayıda birçok kimyevi maddenin bir araya gelip protein (mesela bir elma) oluşturması ihtimali için 243×10 yani 2430 yıla ihtiyaç vardır. Bu da akıl dışıdır. Hem de bu kimyevî maddeler bu belirli sayılarda bir araya gelmezse (eksik veya fazla) veya yer değiştirirse bu canlılar için protein değil zehir olabilir.

Yine Charles Yugi diyor ki; “eğer Allah'ın sırrı olmazsa (ki biz buna ‘hayat kanunu’ diyoruz) maddeye karışmazsa zaten hiçbir şey yerinden hareket etmez.

Avrupalı bilim adamı Bernard Rosel diyor ki; “Her şey kendi kendine oluşuyor ve kendi kendine yok oluyor.” Michigan Üniversitesi profesörü Irwuum ise ona cevaben diyor ki; “Her şey atomlardan meydana geliyor. Ancak bugün bilim bu kadar geliştiği ilerlediği halde atomun parçalarının nasıl oluştuğunu ve hangi sırla bir araya gelerek canlıları oluşturduğunu açıklayamamaktadır.”⁵²⁰

3) Suyun Yapısı

“وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ” - Denizler kaynatıldığı zaman,” (Tekvîr; 6) âyetinde bahsedilen denizlerin tutuşturulmasının denizlerin yani suyun yapısıyla ilgili

⁵²⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 690-692.

olduğunu şöyle izah ediyor: Denizlerin tutuşturulmasından maksat şudur; “Deniz yani su, hidrojen ve oksijenden meydana gelir. Su maddesi karıştığı zaman hidrojen ve oksijen kalır. Hidrojen yakıcı ve yanıcıdır. Oksijen ise yanıcıdır. Böylece deniz tutuşmuş olur.⁵²¹ Bu anlam hem Seyyid Kutub ve hem de Mevdûdî'nin görüşleriyle paraleldir.⁵²²

D) EMBRİYOLOJİ

1) Embriyonun Oluşumu

Müellif Zümer Suresi 6. âyetinin çocuğun anne karnında oluşumunun ilk evrelerine işaret ettiğini şöyle aktarmaktadır:

Âyette “خَلَقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ - sizi aşama aşama yaratmıştır” buyruluyor. Önce su, sonra kan, sonra et ve en son da insan şeklini alıyor. Bu da bugün bilimin zigot, emriyo, fetal adını verdiği devrelere işaret eden Kur'an'ın bir i'câzıdır. Zira zigot 18-20 günlük oluncaya kadarki dönem, emriyo 40 güne kadar olan dönem, fetal ise 2 aylıktan çocuğun doğumuna kadar olan döneme verilen addır.⁵²³

2) Bebeğin Cinsiyetinin Belirlenmesi

Müellif “وَإِنَّهُ خَلَقَ الذُّكْرَ وَالْأُنثَى (٤٥) مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى (٤٦)” Şüphesiz O iki eşi, erkeği ve dişiye, (rahme) atıldığında az bir sudan (meniden) yaratmıştır. (Necm 45-46) âyetlerini açıklarken; âyetin çocuğun cinsiyetinin belirlenmesinde erkeğin rolüne değindiğini bilim ile de irtibat kurarak şöyle izah ediyor: Kadınların hamileliği üzerine çalışan günümüz embriyoloji bilimi anne rahminde erkek veya kız çocuğun cinsiyetinin babadan gelen meniye bağlı olduğunu ortaya koymuştur. O yüzden Allah bu âyette “Erkek ve kızı fıskıran bir sıvıdan yaratan Allah'dır ki o erkeğin sıvısıdır(menisidir).” buyurmuştur. Nitekim erkekteki menide y kadındaki menide ise x kromozomu vardır. Erkekteki yumurtladığında x veya y oluyor,

⁵²¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 388.

⁵²² Seyyid Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, XVI, 50-67; Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, VII, 49.

⁵²³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 276.

kadındaki parçalandığında ise hep x oluyor. Bunlar birleştiğinde eğer ikisi de x olursa çocuk kız; eğer biri x biri de y olursa çocuk erkek oluyor.⁵²⁴

3) Emzirmenin Yararları

Bakara Süresi 233. âyetini⁵²⁵ izah ederken âyetin özellikle annelerin çocuklarını emzirmelerini zikretmesi; emzirmenin ne kadar önemli ve faydalı olduğunu göstermektedir diyen müellif bunu bilimsel verilerle şöyle teyid etmektedir: Bu âyette annelerin özellikle çocuklarını emzirmeleri söylenmiştir. Allah'ın bütün emir ve tavsiyelerinde hikmetler bulunduğu gibi yine emzirme konusunda da birçok hikmet mevcuttur. Nitekim bu konuda yapılan araştırmalarda anne sütünün birçok faydalarının olduğu ortaya konmuştur. Bunların ışığında bu faydaların bazıları şunlardır:

- 1) Anne sütünün sıcaklığı çocuğun bünyesine uygundur.
- 2) Anne sütü çocuğun içinde emniyetli bir şekilde eriyor ve bütün vücuda dağılıyor.
- 3) Anne sütü çocuğun iç organları için emsalsiz bir ilaçtır.
- 4) Anne sütündeki yağ oranı çocuğun büyümesiyle birlikte doğru orantılı bir şekilde artmaktadır. Çocuk büyüdükçe daha fazla enerjiye ve gıdaya ihtiyaç duyar. İşte anne sütündeki yağ oranı da eş zamanlı olarak artmaktadır. Hatta yapılan araştırmalar akşamki anne sütünün sabahki anne sütünden daha faydalı olduğunu ortaya çıkarmıştır.
- 5) Çocuk anne sütünü her zaman bıkmadan içer. Oysaki diğer (hayvan) sütlerinden veya yiyeceklerden çabucak bıkar.

⁵²⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 20.

⁵²⁵ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بَوْلِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بَوْلُهُ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُنْسَرُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا اتَّيْتُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

- Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği, örfü uygun olarak babaya aittir. Hiçbir kimseye gücünün üstünde bir yük ve sorumluluk teklif edilmez. -Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın- (Baba ölmüşse) mirasçı da aynı şeyle sorumludur. Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu süttten kesmek isterlerse onlara günah yoktur. Eğer çocuklarınızı (bir süt anneye) emzirtmek isterseniz örfü uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki, Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür." (Bakara; 233)

6) Anne sütünde bulunan lektoferrin maddesi anne sütünün çocuğa zarar vermesini engelliyor.

7) Anne sütü çocuğun iç organlarında üreyen mikropları yok ediyor.

8) Anne sütünü yeterince emen çocuklarda yüksek ateş, karın ağrısı, nefes darlığı gibi durumlar daha az görülmektedir.

9) Yine anne sütünde B, B1, B2, C, D2, PP besleyici vitaminleri de bulunmaktadır. Yani süt adeta çocuk için hem yiyecek hem de içecektir. Zaten yapılan araştırmalar ortaya koymuştur ki anne sütündeki su oranı % 83'tür.

10) Anne sütü hem anneyi hem de çocuğu daha merhametli yapıyor.

11) Yine bilim adamları yapılan araştırmalar neticesinde çocukların en az dokuz ay emzirilmesi gerektiği belirtiyor.⁵²⁶

E) DİĞER BAZI BİLİMLER

1) Deniz Bilimleri

a) İki Deniz Arasındaki Engel

Müellif bu konuya iki âyetin işaret ettiğini iddia etmektedir. Birincisi “ وَهُوَ - O, birinin suyu lezzetli ve tatlı, diğerinki tuzlu ve acı olan iki denizi salıverip aralarına da görünmez bir perde ve karışmalarını önleyici bir engel koyandır.” (Furkân; 53) âyetidir ve bu âyeti müellif şöyle izah ediyor: Ünlü Fransız deniz bilimcisi (araştırmacısı) Kaptan Causteou yaptığı araştırmalar sonunda iki deniz arsında manevi bir perde olduğunu ve bu suların karışmasını engellediğini anladı. Kaptan Custo 1962 yılındaki çalışmalarının sonunda şunları söylüyor: “Alman bilim adamlarının daha önce Kızıl Deniz’de yaptığı çalışmalarda (Mendep Boğazı) iki denizin (Kızıl Deniz ve Hint Okyanus’u) suyunun birbirine karışmadığını tespit etmişlerdi. Biz de acaba Cebeli Tarık Boğazı’nda durum nedir diye merak ettik. Araştırmalarımız sonucunda gördük ki orda da durum aynıydı. 1000 yıldan fazladır var olan Cebeli Tarık Boğazı’nda iki denizin suyu birbirine kavuşmaktaydı ama birbirine karışmıyordu. Atlas Okyanusu’nun suyu üstten geçerek ilerliyor ancak

⁵²⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 223.

Akdeniz'in suyu ise alttan geçip ilerliyor ama sular birbirine karışmıyordu. Bu da Kur'an'ın bir mucizesidir.

Yine müellif “بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ” – (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.” (Rahman Suresi 20.) âyetinin de buna işaret ettiğini şöyle izah ediyor: Kur'an'ın bu sırrı deniz bilimcileri tarafından ancak yakın zamanda açıklandı. Yani denizlerin tuzluluk, sıcaklık ve yoğunluk değerlerinin aynı olmadığı birbirlerinin yanında (içinde) olduğu halde sanki perde varmış gibi karışmadığı gerçeğini keşfeden denizci Kaptan Cousteau Kur'an'ın bu sırrını öğrenince Müslüman oldu.⁵²⁷ Müellifin paylaştığı bu bilgi kesin doğrulanmış bir bilgi değildir.

b) Denizlerin Altında Volkanlar Olduğuna İşaret

Müellif “وَالْبُحْرِ الْمَسْجُورِ” – Kabaran denize andolsun ki “ (Tur 6) âyetinin denizin altındaki volkanlara ve patlamalarına işaret ettiğini şöyle iddia etmektedir:

“مَسْجُورٌ” lafzı için ise müfessirler birkaç anlam vermiştir:

- 1) Ateş dolu deniz.
- 2) Acı-talı, sıcak-soğuk su dolu deniz.
- 3) Suyu tutulmuş, hareket etmeyen deniz.

Mevdûdî diyor ki en güzel anlam son anlamdır.⁵²⁸

Ancak bugünkü bilim yaptığı derin araştırmalarla ortaya koymuştur ki bazı deniz veya okyanusların altında volkanlar vardır ve bunlar ara ara patlamalar yapmaktadır.

Alman denizci Schröder Suudî Bilgisi'nde derlediği bilgilerinde Kur'an'ın bu âyetlerinin i'câzını kabul etmiştir.⁵²⁹

2) Daktiloskopi

“بَلَىٰ قَادِرِينَ عَلَىٰ أَنْ نُسَوِّيَ بَنَانَهُ” - Evet bizim, onun parmak uçlarını bile düzenlemeye gücümüz yeter.” (Kıyâmet; 4) âyetinde parmak ucunun önemine bir

⁵²⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 52.

⁵²⁸ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, V, 528.

⁵²⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 675.

işaret olduğunu müellif şöyle izah ediyor: 19. asrın sonuna kadar parmak ucunun ne kadar önemli olduğu bilinmiyordu. Ancak bugün yapılan araştırmalar parmak ucunun (yani parmak izinin) ne kadar önemli olduğunu ve hiç kimsenin parmak izinin aynı olmadığı ortaya çıktı. Zira bugün hırsız ve kaçaklar (suçlular) parmak izleri sayesinde bulunabiliyor. İşte bütün bunlar Allah'ın Kudreti'nin sırlarıdır.⁵³⁰

3) Zooloji

Müellif “ أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ - *Deveye bakmıyorlar mı, nasıl yaratılmıştır!*” (Gâşiye; 17) âyetinin devenin muazzam yaratılışına ve özelliklerine dikkat çektiğini şöyle açıklıyor: Allah, Arapların gözü önünde olan ve onlar için oldukça önemli olan deveye dikkat çekiyor. Deniliyor ki deve 50 derece sıcağa bile 8 gün aç-susuz dayanabiliyor, ölmüyor. Bu esnada ağırlığının %22'sini kaybediyor. Deve vücudundaki suyun %40'nı kaybedinceye kadar ölmüyor. Allah devenin vücudunu o kadar kuvvetli yaratmıştır ki hava ne kadar sıcak olursa olsun vücud sıcaklığı asla 41 dereceyi geçmiyor. Böylece fazla su kaybı yaşamıyor. Deniyor ki deve 10 dakikada vücudunun üçte biri (130 litre) kadar suyu içebilir. Deve neminin %66'sını havadan almaktadır ki bu yüzden çabuk susamaz. Ayrıca tüyleri de fazla ısınmasını ve terlemesini engelliyor. Deve +70 ile -25 dereceler arasında rahatlıkla yaşayabiliyor. Toynakları geniş olduğu için çölde (kumda) rahatlıkla yürür ve kuma batmaz. Ayrıca oldukça kalın bir postu (derisi) olduğu için de sıcaktan etkilenmez.

Yani özetle Allah bu hayvanı Arabistan'ın iklimine uygun bütün güzel özelliklerle donatmış ve bu yüzden insanların dikkatini bu hayvana çekiyor.⁵³¹

4) Arkeoloji

“ فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَىٰهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا حِجَابًا مِنْ سِجِّيلٍ مَنُضُودٍ - *(Azap) emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik. Üzerine de Rabbinin katında işaretleymiş pişirilmiş balçıktan taşlar yağdırdık. Bunlar zâlimlerden uzak değildir.*” (Hûd; 82-83) âyetinin arkeolojik bazı bilgilere işaret ettiğini arkeoloji biliminin de bunu teyid ettiğini müellif şöyle iddia ediyor:

⁵³⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 328.

⁵³¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 433.

Bu âyette pişirilmiş çamurdan taşlar denilmiştir. Anlaşıyor ki Allah volkanın zeminini patlatmış böylece volkanın zemininden taş ve ateş havaya püskürmüş ve onların üzerine düşmüştür. Nitekim arkeolojik çalışmalar da Lût Gölü etrafında volkanik taş kalıntılarının olduğunu ortaya koymuştur.⁵³²

F) BAZI TEKNOLOJİK GELİŞMELERE İŞARET

1) Bomba ve Mayın Yapımına İşaret

Müellifimiz Mürselat ilk 4 âyet ve Enam 65. âyetin örtülü olarak savaş uçağı, uçakla atılan bomba ve mayınlar işaret ettiğini şöyle iddia etmektedir: Mürselat Suresi'nin ilk 4 âyeti⁵³³ hakkında müfessirler farklı şekillerde tefsirler yapmışlardır. Kimi bunlar rüzgar çeşitleri, kimi melekler, kimi Kur'an âyetleri ve kimi peygamberdir, demişlerdir. Oysaki bu âyetler örtülü (mucize) olarak savaş uçağı (ki rüzgar sayesinde çok hızlı gidiyor) olabilir. Nitekim başka bir âyette de “ *فُلٌ هُوَ الْقَائِرُ* - *De ki:* “O size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe, ya da sizi grup grup birbirinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya gücü yetendir.” (Enam 65) buyuruluyor. Yani önceki toplumlar azgınlık ve taşkınlık yaparak peygamberlerine zulmedince Allah onlara göklerden taş yağdırarak veya yeryüzünü sarsarak (deprem ile) cezalandırıyordu. Oysaki bugün insanların yaptıkları uçaklardan atılan bombalar veya yer altına döşenen mayınlar insanlara azap ediyor. Dolayısıyla bu âyetler buna da işaret ediyor, olabilir.⁵³⁴

2) İletişim Araçlarına İşaret

“ *وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُون* - *Kervan (Mısır'dan)* ayrılınca babaları, “Bana bunak demezseniz, şüphesiz ben Yûsuf'un kokusunu alıyorum” dedi.” (Yûsuf; 94.) âyetin henüz teknolojinin ulaşamadığı ama ilerde ulaşabileceği bir gelişmeye işaret ettiğini müellifimiz şöyle iddia ediyor: Bugünkü

⁵³² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 442-443.

⁵³³ Mürselât Sûresi (1 - 4) “ (۱) فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفًا (۲) وَالنَّاشِرَاتِ نَشْرًا (۳) فَالْفَارِقَاتِ فَرَقًا (۴) ” - Ard arda gönderilenlere, kasırğa gibi esenlere, hakkıyla yayanlara, hakkıyla ayıranlara,”

⁵³⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 352.

bilim herkesin kendisine has bir kokusu olduğunu ortaya koymuştur. Âyette de Hz. Yusuf'un kervanla ayrıldıkları esnada Kenan (Kudüs) diyarında olan, gözleri kapalı Hz. Yakub, “Beni delirmiş görmezseniz yavrum Yusuf’un kokusunu duyuyorum, hissediyorum.” diyor. Bu Allah’ın Hz. Yakub peygambere verdiği bir mucizeydi ancak gelişmiş teknoloji ile insanlar bugün ses ve görüntüleri radyo, televizyon ve telefon aracılığıyla binlerce km uzağa ulaştırabilmektedir. Nitekim Kur’an’ın buna dair birçok işareti vardır. İşte bu olay da belki yakın zamanda insanların kokuyu da çok uzaklara ulaştırabileceğine dair bir işarettir.⁵³⁵

G) İLMİ TEFSİR EKOLÜYLE YAZILAN BAZI ESERLERLE KISA BİR KARŞILAŞTIRMA

Her ne kadar eser baştan sona ilmi tefsir yöntemiyle ele alınmış bir eser değilse de bu yönün eserde oldukça önemli bir yer tuttuğu da açıkça görülmektedir. *Beyanu'l-Kur'an*, pozitif ilimlerin henüz gelişmeye başladığı dönemde eser kaleme alan “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’an Dili” eseri gibi eserlerle kıyaslandığında zikrettiğimiz yönden (İlmi tefsir ekolü yönünden) özgün diyebileceğimiz az sayıda farklılıklar taşısada biraz daha çağdaşımız diyebileceğimiz Süleyman Ateş’in *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri* ve Celal Kırca’nın tamamen bu konuya yönelik kaleme aldığı *Kur’an ve Fen Bilimleri* adlı eseri ile kıyaslandığında ise tekrardan öteye gidemediğini ifade etmek durumundayız. Gerçi Celal Kırca müstakil bir tefsir eseri olarak değil tamamen Kur’an’daki ilmi âyetleri esas alan bir eser kaleme almıştır. Ancak netice itibarıyla aynı veya benzer âyetler mevzu bahis edildiği için kıyaslamakta bir beis görünmemektedir.

Yalnız zikrettiğimiz yazarların eserlerindeki bazı iddiaları aynı veya benzer olmasına rağmen temel ve dayanak olarak aldıkları âyetlerin farklı olması dikkat çekmektedir. Bunlara dair birkaç örnek şöyledir:

Mesela Mehdi Licevî kâinatın yaratılışı konusunu açıklarken neredeyse Elmalılı Hamdi Yazır ile tamamen aynı görüşleri ve açıklamaları paylaştığı halde

⁵³⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 528-529.

müelliflerin isnad ettikleri âyetler farklıdır. Licevî Fussilet 11. âyetten⁵³⁶ hareketle bu sonuca ulaşırken Yazır⁵³⁷ ise tıpkı Süleyman Ateş gibi Enbiya 30. âyetten⁵³⁸ hareketle bu sonuca ulaşmıştır. Ancak Ateş; Licevî ve Yazır gibi kâinatın özünü buhar olarak değil daha teknik ve bilimsel bir ifadeyle gaz buLûtu olarak nitelendiriyor. Zaten Süleyman Ateş diğer bir eserinde⁵³⁹ konuyla ilgili oldukça teknik olarak nitelendirilebilecek ayrıntılara da değinmiştir. Bilimsel tefsirin konuları ile ilgili eserler kaleme almış olan Celal Kırca ise hem bu iki âyetten⁵⁴⁰ hem de Hûd 117. âyetten hareketle konuyu açıklıyor ve yine Kırca da Ateş gibi birçok teknik ve detay bilgilere değiniyor.⁵⁴¹

Elmalılı Hamdi Yazır dışındaki diğer üç müellif dünyanın yuvarlak olduğunu âyetlere dayandırarak savunurken Yazır ise bu konuda herhangi bir yorumda bulunmuyor. Yazır sadece, Naziat 30. âyetinde نَحَاها kelimesini, “deha, bast etmek manasında dahv veya dahy dendir. Bast da döşek serer gibi yaymak, döşemektir. Bunun zâhiri de Arzın kendisinin daha evvel yaratılmış olmasıdır” şeklinde açıklamıştır. Yani ilgili âyeti yeryüzünün hayata elverişli hale gelmesi için oluşan şartlar olarak ele almıştır ancak âyetten dünyanın yuvarlılığına dair bir sonuç çıkarmamıştır.⁵⁴²

Buna benzer bir izahı Licevî; Beyzavi’den alıntıyla Bakara Suresi 22. âyetinde geçen “فَرَأَشَأْ” lafzı için şu şekilde yapıyor: Beyzâvî âyette geçen “فَرَأَشَأْ” lafzının dünyanın dümdüz olduğu anlamına gelmediğini zira dünya çok büyük olduğu için insana dümdüz gibi görünse de dünyanın yuvarlak olduğunu tam 600 yıl önce belirtmiştir.⁵⁴³

Licevî ve Ateş dünyanın yuvarlak olduğunu savunurlarken dayandıkları âyetler farklıdır. Licevî, Hac Suresi 27. âyetinde geçen “عَمِيقٌ” kelimesinden

⁵³⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 365-366.

⁵³⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, Cilt 1, s. 35.

⁵³⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, I, 35.

⁵³⁹ Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, Kuba Yayınları, İstanbul ts., Cilt 9, s. 63-67.

⁵⁴⁰ Enbiyâ, 30; Fussilet, 11.

⁵⁴¹ Celal Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri (Kur'an Araştırmaları 3)*, Marifet Yayınları, İstanbul 2005, s. 134

⁵⁴² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5567, 5856.

⁵⁴³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 277.

hareketle “Rabbimiz hacılar için Hac Suresi 27. âyetinde⁵⁴⁴ ‘her derin yoldan Kabe’yi ziyarete gelsinler.’ buyurmuştur. Allah “عَمِيقٌ” lafzını yani derin lafzını kullanmıştır bu da yeryüzünün yuvarlak olduğunu işaret ediyor. Şâyet yeryüzü dümdüz olsaydı Allah “مِنْ كُلِّ فَجٍّ بَعِيدٍ – Her uzak yoldan” buyururdu.⁵⁴⁵ şeklinde bir açıklama yapıyor. Konunun devamında ise yine tezini desteklemek için “خِلْفَةٌ - birbirine ardıl”⁵⁴⁶ lafzını bu minvalde açıklıyor. Ayrıca müellif Zümer Suresi 5. âyetinde⁵⁴⁷ geçen “يُكْوَرُ” lafzının hem dünyanın yuvarlak olduğuna hem de güneşin etrafında döndüğüne işaret ettiğini savunmaktadır.

Oysaki Ateş, aynı tezi, Naziat 30. âyetinde geçen “نَحَاهَا” kelimesi ve Zümer Suresi 5. âyetinde geçen “يُكْوَرُ” lafzı ile savunmaktadır.⁵⁴⁸

Kırca da “يُكْوَرُ” lafzı ile ilgili benzer açıklamalarla dünyanın yuvarlak olduğunu savunmuştur. Ancak “نَحَاهَا” kelimesi ile ilgili iddiaları yuvarlaklıktan öte bir boyuta taşıyarak dünyanın elips olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Hatta Kırca, Türk müfessir Mustafa b. Şemseddin’in tam üç asır önce buna işaret ettiğini şu şekilde savunmaktadır: Demek (968/1561)’de ölenTürkiyeli ve “Afyonkarahisarlı Mustafa b. Şemseddin, dünyanın bir deve kuşu yumurtası gibi, yani “mücessem kat-ı nakıs” (elips) şeklinde yuvarlak olduğuna âdeta inanmış, bugün yaşayan bu nazariyeyi bundan üç asır evvel ifşa etmiştir.⁵⁴⁹

İlmi tefsire dair bilgiler paylaşan bu müelliflerimizi değindikleri şu birkaç konuyla da kıyaslamak mümkündür. Müellif Licevî, Ateş, Yazır ve Kırca “göklerin ve yerin altı günde yaratılması” hususunu altı evre olarak değerlendirirken tüm müelliflerin açıklamaları birbirine çok benzerdir. Yazır, “يوم – gün” kelimesinin bildiğimiz anlamda değil evre anlamında kullanıldığına temas etmiş ve bu evrelerin

⁵⁴⁴ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ “ - İnsanlar arasında hacı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen yorgun develer üzerinde sana gelsinler.” (Hac; 27)

⁵⁴⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 277.

⁵⁴⁶ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَنْكُرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا “ - Düşünüp ibret almak ve şükretmek isteyenler için gece ile gündüzü birbiri ardına getiren de O’dur.” (Furkân; 62)

⁵⁴⁷ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكْوَرُ اللَّيْلُ عَلَى النَّهَارِ وَيُكْوَرُ النَّهَارُ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى آلَا “ - Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. Geceyi gündüzün üzerine örtüyor, gündüzü de gecenin üzerine örtüyor. Güneşi ve ayı da koyduğu kanunlara boyun eğdirmiştir. Bunların her biri belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. İyi bilin ki, o mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır.” (Zümer; 5)

⁵⁴⁸ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 245; V, 368.

⁵⁴⁹ Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 175.

ne olduğuna dair açıklamalar da getirmiştir.⁵⁵⁰ Ateş ise özellikle Tantavî'den alıntılarla sayılar üzerinden bir takım açıklamalar yapmıştır.⁵⁵¹ Kırca ise yine yerlerin ve göklerin altı günde yaratıldığını bildiren yedi âyet olduğunu belirttikten sonra ilgili âyetleri şöyle tasnif ederek sıralıyor:

- a) 7 yerde göklerin ve yerin yaradılışı, 6 gün,
- b) 1 yerde sadece yerin yaradılışı, 2 gün,
- c) 1 yerde sadece 7 göğün yaradılışı, 2 gün,
- d) 1 yerde yeryüzünde gıdaların yetiştirilmesi, 4 gün, olarak zikredilmektedir.

Bundan sonra Kırca bu âyetlerdeki sayıları şöyle uzlaştırmaktadır: Âyette geçen yevm kelimesi, devir, zaman ve vakit anlamlarına geldiğine göre, göklerin ve yerin yaradılışı, altı devirde yani altı zamanda oluşmuş demektir. Bu da, kâinatın yaradılışından Kur'an'ın nüzûlüne kadar geçen zamandır. Bu âyetlerde yerin yaradılışı ile göklerin yaradılışı birlikte zikredildiğine ve Enbiyâ sûresi 30. âyetinde yer ile göklerin önceleri bir olduğu ve daha sonra birbirinden ayrıldığı açıkça beyân edildiğine göre, bir yerde yerin iki günde yaradılışı ile diğer bir yerde 7 göğün 2 günde yaradılışı, aynı yaradılış demektir.

Zikredilen bu iki devir, göklerin ve yerin yaradılışının altı devrinin, ilk iki devri olabilir. Geriye kalan dört devir ise, yeryüzünün hayata elverişli bir hale gelebilmesi için geçirdiği merhaleler olarak anlaşılabilir.

Daha sonra ise Kırca “ Bu bilgilerle Laplace ve G. Gamow, teorilerinde ileri sürülen, kâinatın gazlardan müteşekkil tek büyük bir buLûttan meydana geldiği ve bu buLûttun parçalanmasından yıldızların, galaksilerin ve güneş sistemlerinin oluştuğu görüşünde ifâde edilmek istenen devirlerle, Kur'an'da zikredilen altı devir arasında şaşırtıcı bir uyumun var olduğu görülür.” diyerek bilimsel bilgilerle Kur'an arasında tam bir uyumun olduğunu savunuyor.⁵⁵²

Licevî'nin konuyla ilgili açıklamaları âdetâ Kırca'nın paylaştığı bilgilerin bir özeti gibidir.

Celal Kırca dışındaki üç müellif de uzayda hayatın var olduğunu iddia etmişlerdir. Ama müelliflerin hareket noktası aynı âyetler değildir. Müellif Mehdi

⁵⁵⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 2173.

⁵⁵¹ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 269.

⁵⁵² Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 146.

Licevî Nahl Suresi 49. âyetindeki⁵⁵³ Hamdi Yazır⁵⁵⁴ Şura Suresi 29. âyetindeki “ مِنْ دَابَّةٍ – canlılar” kelimesinden hareketle⁵⁵⁵, Süleyman Ateş ise Ra'd Suresi 15. ve Zümer Suresi 68-70. âyetlerde geçen “من - kim” ismi mevsullerinin akıllı varlıklar için kullanıldığından hareketle⁵⁵⁶ uzayda bizim dışımızda da yaşamın olduğunu iddia etmişlerdir.

Emriyoloji Biliminin konusu olan “emriyonun oluşması ve cinsiyetin belirlenmesi”⁵⁵⁷ konularına Mehdi Licevî yüzeysel olarak değinmiştir. Oysaki Hamdi Yazır,⁵⁵⁸ Süleyman Ateş ve Celal Kırca ise eserlerinde “nutfe, mudğa, alaka” gibi bebeğin anne karnındaki geçirdiği tüm aşamalara gâyet detaylı ve teknik bilgilerle değinmişlerdir. Anne sütünün yararları konusuna ise dört müellif de ayrıntılı bir şekilde değinmiştir.⁵⁵⁹

Müelliflerin “Evrenin Genişlemesi,⁵⁶⁰ Dünyanın Dönmesi,⁵⁶¹ Dünya ve Ayın Özellikleri,⁵⁶² Güneş ve Ayın Hareketleri,⁵⁶³ Afmosfer (Hava) Basıncı,⁵⁶⁴ Eşyanın Çift Yaratılması,⁵⁶⁵ İki Deniz Arasındaki Engel,⁵⁶⁶ Daktiloskopi⁵⁶⁷ gibi bilim konularına neredeyse aynı izahları getirmişlerdir.

⁵⁵³ وَ لِلّٰهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلٰٓئِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُوْنَ - Göklerde ve yerde bulunan canlılar ve melekler büyüklük taslamadan Allah'a boyun eğerler.” (Nahl; 49)

⁵⁵⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2971; V, 4242-4243; VII, 5232-5233;

⁵⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için s. 150'deki “Uzayda Hayat” konusuna bkz.

⁵⁵⁶ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Cilt 8, s.197; Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, XVII, 105

⁵⁵⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 276; Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 20;

⁵⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 3053, 3055, 3059, 3359, 3432-3434; VIII, 549; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, X, 40-45, 200, 203, 204, 206, 207, 210, 212, 213; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 290-315.

⁵⁵⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 223; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 776; V, 3055; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, I, 415, V, 61, VIII, 376; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 281-282.

⁵⁶⁰ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 667-668; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4543; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, XI, 62; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 156.

⁵⁶¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* V, 3709; VI, 4267; VII, 5225; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 390; VII, 241. X, 288; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 177-181.

⁵⁶² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 319-320; V, 329; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, IV, 204; VI 6, 270, 460; VII, 347-349; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 3049, 3610; VIII, 5689; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 177-181

⁵⁶³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 162; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4032; VIII, 5538; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, V, 347-348; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 177-181.

⁵⁶⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 711-712; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, III, 233-234; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 186.

⁵⁶⁵ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, IV, 159-160; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 4028; VI, 5443-4544; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VII, 346; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 188.

⁵⁶⁶ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 52; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 3256-3258; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VI, 265-266; Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, XX, 43.

⁵⁶⁷ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 328; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 4197; VIII, 5476; Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, VIII, 133; X, 171; Kırca, *Kur'an ve Fen Bilimleri*, s. 320-321.

VIII. BAZI ÇAĞDAŞ KONULARIN ELE ALINIŞI

A) İSLAM'DA KADIN MESELESİ

1) Miras Taksimi

يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَإِذَا تَرَكَتُمُوهَا فَتَرَاهَا فِي كَدِّ مِرْيَةٍ لَا تَذَرُوهَا إِذْ وَارِثَتَهَا مِنَ اللَّهِ وَلَا مَلَأَتْ مِنْ يَدَيْهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا (Nisa 11⁵⁶⁸)

Müellifimiz yine çok tartışılan konulardan biri olan “kadınların miras taksiminde erkeklerin yarısını alması”nın birçok hikmeti ihtiva ettiğini şöyle izah ediyor: “Bu âyette ifade edilen mirasta erkeğin kadının iki katını almasının çeşitli hikmetleri vardır. Bunlar kısaca şöyledir:

- 1) İslam’a göre bütün zor ve ağır işleri (mesela savaşmak gibi) erkek yapmak zorundadır.
- 2) Çocukların anne-babanın (yani yaşlıların) bakımı babaya aittir.
- 3) Kadın kocasından miras aldığı gibi anne babasından da miras aldığı için iki taraf da aynı olmuş oluyor. Yani aileye giren paylar denkleşmiş oluyor.
- 4) Bazı âlimler demişlerdir ki; Allah kullarına annelerinden bile daha merhametlidir. İşte bu âyetle Allah anne-babanın çocuklarına haksızlık yapmasını engelliyor.”⁵⁶⁹

⁵⁶⁸ “Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.” (Nisâ; 11)

⁵⁶⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, I, 409.

2) Dörde Kadar Evliliğe Müsaade Edilmesinin Hikmetleri

“ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا (1) ”

“Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir.” (Nisâ; 1) âyetindeki “ Adil olmaktan korkarsanız bir kişiyle evlenebilirsiniz” den kasıt müellifimiz Mehdi Licevî’ye göre bazılarının dediği gibi dördün yasak olması değildir. Çünkü bazıları “Asıl olan bir kişiyle evlilik, zira Araplarda çok kadınla evlilik yaygın olduğu için Kur’an bunu bir seferde kaldırmamıştır.” diyorlar ancak müellifimize göre böyle değildir. Müellifimize göre dörde kadar evlilik ruhsat değil kişinin tercihine bırakılmıştır. Bunlar arasında adaletle hükmetmek gerekir. Sadece birisine meyledip diğerlerini ihmal etmemesi gerekir.

Erkek çok şehvet sahibi veya eşi sert biri ya da sürekli hasta olabilir. Yine eşi şehvet duygularını tam karşılamıyor olabilir. Onun günaha düşmemesi için buna müsaade edilmiştir. Veyahut zengin ve devamlı misafiri olan bir kişinin evinin işini tek eş kavuşamayabilir. Ya da ilk eşinin çocuğu olmuyor olabilir. Bu v.b. bir çok nedenden ve hikmetten dolayı Allah dörde kadar nikahlamakta özgür bırakmıştır.⁵⁷⁰

3) Cariyelerle Evlilik:

“ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُفْسِدُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ آدْنَىٰ إِلَىٰ تَعْوَلُوا (3) ”

“Yetimlerin hakkına riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan câriye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır.” (Nisâ; 3) âyeti de tartışmalı konulardan biri olan cariyelerden

⁵⁷⁰ Licevî, Beyanu'l-Kur'an, I, 400-402.

bahsetmektedir. Müellifimiz Mehdi Licevî bu âyete istinaden dörtten fazla cariyeyle evlilik caiz olmakla birlikte bunların bazı şartları vardır, diyor. Licevî bunları şöyle sıralıyor:

1) Savaşta cariyeyi esir alan asker, devlet yetkilisine teslim edip o da pay pay etmedikçe cariyeyle ilişmemelidir. Çünkü devlet onu azad da edebilir veya o Müslüman esirler karşılığında takasta da kullanılabilir.

2) Cariye aldığında bir ay boyunca ona ilişmemelidir ki daha önceden hamile kalıp kalmadığı anlaşılsın. Şâyet hamileyse zaten doğuruncaya kadar beklemelidir.

3) Esirin ehli kitap olması veya olmaması fark etmez. Eğer devlet başkanı veya yetkilisi ona pay etmişse ona istediği zaman ilişebilir.

4) Eğer İslam devleti savaş esirini kendine pay edip veriyse o sadece onun eşidir. Ailede başka kimse ona ilişemez. Ayrıca o hamile kalırsa artık kocası ölünceye kadar satılmaz da. Kocası öldüğü takdirde anne cariye artık hürdür ve çocuğu da diğer çocuklar gibi babasının mirasına ortaktır.

5) Şâyet kişi cariyesini satmışsa artık ona ilişmeye hakkı yoktur. Artık yalnız yeni sahibi ona ilişebilir.

4) Erkeğin Yönetici olması

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ“
 فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَالتِّي تَخَافُونَ نُسُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي
 0 (٣٤) Allah'ın, – الْمُضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنْ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا (٣٤) 0
 (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve Lûtuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) başkaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.” (Nisâ; 34)

Müellif Mehdi Licevî Nisa 34. âyetten hareketle erkeklerin kadınların yöneticisi olduğunu şu gerekçelerle izah ediyor: “Erkekler hem kendi hem de eşlerinin ihtiyaçlarını mal ve emeği ile temin ettiği için kadınların yöneticisidir.”

Yine bu âyette çok tartışılan “رَبُّهُنَّ وَأَسَدٌ” kelimesini müellifimiz kadının kocasına başkaldırması ve sıkıntı vermesi durumlarında evliliği kurtarmanın son çaresi meyanında “kadını dövme” olarak şöyle savunuyor:

Allah bu âyette kadının kocasına karşı çıkması veya buna benzer sıkıntılar vermesi durumlarında hemen boşanma yoluna gidilmesinin yanlış olduğunu söylüyor ve üç aşamalı bir çözüm yoluyla evliliğin sürdürülmeye gayret edilmesini istiyor. Bu durumda önce nasihat edilir, sonra yatağını ayırır yine çözüme kavuşmazsa son çare ise dövmektir. Peygamberimiz buyuruyor ki; “ Onlara vururken gözlerine vurmayın ki kalıcı bir hasar ve kusur kalmasın”. Yine peygamberimiz “Kocasını kendisinden memnun ve razı şekilde ölen bir kadın cennette girer.”⁵⁷¹ buyuruyor.⁵⁷²

5) Kadınlardan Peygamber

“ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَسَلُّوا أَهْلَ الذَّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (٤٣) ”

“Senden önce de ancak kendilerine vahiy indirdiğimiz kişileri peygamber olarak gönderdik. Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun.” (Nahl; 43) âyetini kadınlardan peygamber gelmediğine delil olduğunu müellifimiz şöyle savunuyor: “Bu âyet kadınlardan Peygamber gelmediğine delildir. Zira âyette “إِلَّا رِجَالًا” (ancak erkek veya adam) buyurulmuştur.”

B) RECM CEZASI

“الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ
“ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيْشَهَدَ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ (٢) ”

“ Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah’a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dinini uygulama hususunda o ikisine karşı merhamet duygusuna kapılmayın.” âyetinde geçen “100 değnek cezası” ile ilgili

⁵⁷¹ Nevevî, *Riyâzû’s-Sâlihîn*, 189.

⁵⁷² Licevî, *Beyanu’l-Kur’an*, I, 428.

Müellif Licevî kendi sıraladığı nasih-mensuh ilkeleriyle tutarlı olmakla birlikte çok iddialı bir görüş serdederek Kur'an'ın evlilere 100 değnek cezasının Resulullah tarafından nesh edilerek recm cezasına dönüştürüldüğünü şöyle savunuyor: “Her ne kadar Kur'an'da recm cezası yoksa da evliler için 100 değnek cezası Resulullah tarafından neshedilerek recm cezasına dönüştürülmüştür. Çünkü evli birinin zina yapması ile bekarın zina yapması eş değer değildir. Nasıl ki fakir olduğu için bilet almadan gemiye binen birisi ile zengin olan birinin bilet almadan gemiye binmesinin cezası bir değilse yani fakirin cezası hafifletici nedenlerden dolayı daha hafif olur. Kaldı ki bir eşle şehvetini gideremeyenler için dörde kadar müsaade edilmiştir. Ayrıca zinanın ne kadar kötü bir davranış olduğunu defalarca ifade edip uyarmıştır. Bütün bunlara karşın bu yola tevessül eden kişi hem bu dünyada hem de ahirette cezayı hak etmiş olur.”⁵⁷³

Yine zina ile ilgili bir konuya (zina iftirasında bulunmak) Nur Suresi 4. âyetine yaklaşımı ise şöyledir: “ Zina iftirası atan kişiye ceza verilebilmesi için bazı şartlar gereklidir. Akıl baliğ olması, buna zorlanmamış (baskı altında olmayarak isteyerek yani) olması, bir suçlunun babası veya dedesi olmaması gibi. Yine iftiraya uğrayanın da bazı şartları taşıması lazımdır. O da akıl-baliğ olması, Müslüman olmalı, hür ve namuslu olmalı.

Birini zina ile suçlayıp 4 şahit getiremeyene Allah 3 cezayı öngörmüştür.

- 1) 80 sopa
- 2) Artık asla onun şahitliğinin kabul edilmemesi.
- 3) Toplumda asla itibar görmemesi ve ona itibar edilmemesi.

Aslında burada görülüyor ki eğer göz önünde olmadan ya da gizlice zina yapılıyorsa onu gizlemek daha iyidir. Zira hem bu kötü davranışın adeta reklamı yapılmamış olur hem de bu zanilerin ailelerinin adı belirtilmemiş olur. Ancak eğer alenen herkesin gözü önünde yapılıyorsa artık 4 kişinin şahitlik ederek bu kişilerin cezalandırılmasının yolu açılmalıdır ki bu pislik toplumda yaygınlaşıp da aile ve nesebin temelini dinamitlemesin ve temelini kökten sarsmasın.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 377.

⁵⁷⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 379.

C) GARANİK HADİSESİ

Sözlükte “beyaz su kuşu, kuğu, turna; beyaz tenli genç ve güzel kız” anlamlarına gelen gurnûk (gırnîk) kelimesinin çoğuludur. İbnü’l-Kelbî ile Yâkût el-Hamevî’nin belirttiklerine göre Kureyş kabilesi mensupları putlarının Allah’ın kızları olduğuna inanır ve Kâbe’yi tavaf ederken, “Lât, Uzzâ ve diğer üçüncüsü Menât hürmetine, çünkü bu üçü ulu kuğulardır ve şüphesiz şefaati umulan varlıklardır” diyerek onları yüksekte uçan kuşlara benzetirlerdi (Kitâbü’l-Esnâm, s. 13; Mu‘cemü’l-büldân, IV, 116). Meleklerin Allah’ın kızları olduğuna inanan Kureyşliler’in, putlarını genç ve güzel kızlara benzetmiş olmaları da mümkündür.

İslâm literatüründe garânîk kelimesi, Hz. Peygamber’in müşriklerin gönlünü İslâm’a ısındırmayı arzu ettiği bir sırada, şeytanın telkiniyle vahiylerle Allah kelâmı olmayan bazı sözler karıştırdığını ve daha sonra Cebrâil’in ikazıyla bundan vazgeçtiğini iddia eden rivâyetler münasebetiyle kullanılmış ve daha çok Necm sûresiyle (53/19-20) Hac sûresindeki (22/52-54) âyetlerin nâzil oluşuna ilişkin tartışmalara konu olmuştur.⁵⁷⁵

Özellikle Batılı oryantalistler⁵⁷⁶ tarafından sıkça tartışma konusu yapılan bir olay da ‘Garânîk Hadisesi’dir. ‘Garânîk Hadisesi’ güya bir hadise, “Peygamberimizin Necm Suresi 19-20. âyetlerini okuduktan sonra ‘ تِلْكَ الْعَرَائِيقُ الْعُلَى وَ – bu putlar büyük putlardır, insan bunlardan da şefaati umabilir (bekleyebilir)’ şeklinde bir ses duyuldu. Putperestler bunu Resulullah söyledi zannetti (hatta bazı rivâyetlere göre bunu söyleyen bizzat Resulullah’dı) ve çok mutlu oldular. Dediler ki artık Muhammed de putlarımızı övüyor. Resulullah sureyi bitirince secde etti müşrikler de secde ettiler.” şeklinde nakledilen bir olaydır.

Müellifin aynı âyette bu olaya yaklaşımı iki farklı şekildedir. Necm Suresi 19-20. âyetlerinin mealini verdikten sonra müfessirin ilk yaklaşımı şu şekildedir: “Deniliyor ki, Resulullah Kureyşliler içinde Necm Suresi’ okuyordu. Ara ara yavaşlıyor konuşmasına ara veriyordu ki daha iyi anlaşılsın. Resulullah 19-20. âyetleri okuduktan sonra şeytan putperestlerin kulağına “ تِلْكَ الْعَرَائِيقُ الْعُلَى وَ إِنَّ شَفَاعَتَهَا – bu putlar büyük putlardır, insan bunlardan da şefaati umabilir (bekleyebilir),

⁵⁷⁵ İsmail Cerrahoğlu, “Garânîk”, DİA, c. 13, 361-366.

⁵⁷⁶ Mesela bkz. Rudi Paret’in “Kur’an Üzerine Makaleler” (çev. Ömer Özsoy), s. 136-137.

şeklinde seslendi. Putperestler bunu Resulullah söyledi zannetti ve çok mutlu oldular. Dediler ki artık Muhammed de putlarımızı övüyor. Resulullah sureyi bitirince secde etti müşrikler de secde ettiler. Yani âyetin anlamı şu oluyor: “Peygamber ne zaman (iyi) bir şey istese şeytan kalbine, onun boşa çıkması için vesvese verir. İşte Allah da İblis’in o vesvesesini kaldırır ve âyetlerini oraya yerleştirir.”

Böylece Allah, resulüne teselli veriyor ki bazen peygamber de vahiyle irtibatı kesildiğinde beşer olduğu için ufak-tefek hatalar yapabilir.

Yani burada Resulullah’ın bu “çirkin sözleri” söylediğine dair bir ifade yer almamakla birlikte son kısımda peygamberler de ufak-tefek yanlışlar yapabilir diyerek akıllarda soru işaretlerine ve bir bulanıklığa yol açıyor.

Mehdi Licevî’nin ikinci yaklaşımı pek net değildir. Zira birçok yerde “bu daha güzel bir mana” veya “bu daha uygun bir anlam” diyerek tercihini ve kanaatını belirttiği halde burada Mevdûdî’den bir alıntı ile sona ermesine rağmen tercihini veya kanaatını belirtmiyor. Ancak bizde Mevdûdî’nin itiraz gerekçelerini sıraladığı için Mevdûdî’nin görüşlerine katıldığı intibai oluşuyor. Ayrıca Garânîk Hadise’sini bir hadis diyerek aktardığı halde bu hadisin kaynağı hakkında en ufak bir bilgi paylaşmıyor.⁵⁷⁷

Müellifin ikinci yaklaşımı da özetle şöyle: “Bir hadiste deniliyor ki, Resulullah Kureyşliler’e Necm Suresi’ni okurken 19-20. âyetleri okuduktan sonra bizzat kendi “تِلْكَ الْعَرَائِيقُ الْعُلَى وَ إِنَّ شَفَاعَتَهَا لَتُرْجَى - bu putlar büyük putlardır, insan bunlardan da şefaata umabilir (bekleyebilir), şeklinde seslendi. Kureyşliler buna çok sevindi. Dediler ki artık Muhammed de putlarımızı övüyor. Zaten biz Allah’ın her şeyi yarattığını kabul ediyor sadece putların bizi Allah’a yaklaştırdığını ve bize şefaata olacağını söylüyoruz. Muhammed de bunu söylüyor. Resulullah sureyi bitirince secde etti. Tüm müşrikler de O’nunla secde ettiler. Sonra Cebrail (as) indi ve Resulullah’a kızarak O’nu kınadı ve benim söylemediğim bir şeyi niye söyledin dedi. Sonra Cebrail(as) O’nu teselli etmek için İsra 73-75. âyetleri indirdi. Bu

⁵⁷⁷ İlk dönemden günümüze kadar bu hadis ve rivayetler birçok ilave ve dönüşüm geçirerek artış gösterdiği için hepsine bu çalışmada yer vermek mümkün görünmemektedir. O yüzden bazı öne çıkanları hadis ve rivayetlerin kaynaklarını aktaracağız: İbn İshak, *es-Sîre*, s. 157-158; Taberî, *Câmi u’l-Beyân* (Bulak), XVII, 130-134; Taberî, *Târîh* (Ebü’l-Fazl), II, 337-340. İbn Sa’d, *et-Tabakât*, I, 205-206; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-Ereb*, XVI, 233-235; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-Nübüvve*, (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1389/1969, II, 59-61; İbn al-Kalbî, *Putlar Kitabı* (Kitâb al-Asnâm), Çev. Beyza Düşüngen (Bilgin), Ankara: AÜİF Yay., 1968, s. 32.

olaydan sonra Habeşistan'a hicret eden Müslümanlara müşriklerle uzlaşıldığı haberi gidince onlar geri döndüler ancak öyle olmadığını gördüler.

Mevdûdî diyor ki; bu olay hadis olarak nakledilse de İbn Abbas dışında hiçbir sahabeden nakledilmiş değildir. Ayrıca Kadı İyaz (ö. 544/1149), Fahri Râzî, Kadı Ebubekir (ö. 403/1013), İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148)⁵⁷⁸ ve İbn Kesîr gibi birçok büyük müfessir tarafından reddedilmiştir.⁵⁷⁹ Demişlerdir ki bu peygamberin bir sözü olamaz. İbn Kesîr diyor ki “İbn Huzeyme diyor ki, bu zındıkların uydurduğu bir yalandır.”

Mevdudî diyor ki bu hikaye kendiyile çelişiyor, kendini yalanlıyor diyor. Şöyle ki:

1) Görünen o ki bu olay Habeşistan'a ilk hicretten sonra olmuştur zira orada bulunan Müslümanlar bunu duyup da geri dönmüşlerdir. Oysaki Habeşistan'a ilk hicret peygamberliğin 5. yılında Recep ayında olmuştur. Bu hikayeye göre geri dönüşler hemen 3 ay sonra Şevval ayında olmuştur.

2) Deniliyor ki bu olaydan hemen sonra peygamberi azarlayan İsrâ Suresi'nin 3. âyeti (73-75) inmiştir. Bu yalandır zira bu âyet İsrâ olayından hemen sonra yani peygamberliğin 11-12. yılında inmiştir. Yani bu olaydan 5-6 yıl sonra.

3) Peygambere teselli veren bu âyet de hicretin 2. yılında yani peygamberi itib eden âyetlerden 3-4 yıl sonra inmiştir.

4) Resulullah'ın söylediği iddia edilen cümle ilave edilip okunduğu zaman Necm Suresi'nin başı ve sonuyla tamamen uyumsuz bir anlam ortaya çıkıyor.

5) Kaldı ki eğer İsrâ Suresi'ndeki bu 3 âyet peygamberi itib için indiyse niye Hac Suresi'nde yer alıyor. Kaldı ki bu zaten bir itib ve azarlama değildir. Ayrıca sözüm ona kınama âyetleri niye olaydan 5-6 yıl sonra inmiştir.⁵⁸⁰

Müellifin âyet açıklaması bu şekilde sona eriyor. Yani müellifin bu görüşlerden hangisini kabul ettiğine dair bir ifade yer almıyor. Zira bazı âyetlerde müellif söz konusu görüş ve müfessir meallerini verdikten sonra bu anlam daha

⁵⁷⁸ Muhtemelen kastedilen müfessir Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'dir.

⁵⁷⁹ İsmail Cerrahoğlu, “Garânîk”, *DİA*, c. 13, 361-366.

⁵⁸⁰ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, III, 343.

güzeldir veya daha uygundur deyip tercihini ifade ediyor. Ancak burada buna dair bir ifade söz konusu edilmiyor.⁵⁸¹

D) RESULULLAH'A BÜYÜ YAPILMASI

“ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ (٤) - *Düğümlere üfürenlerin şerrinden;*” (Felak; 4) âyetini açıklarken müellifin Resulullah'a büyü yapıldığı iddiasına yaklaşımı şöyledir: bu âyette “النَّفَّاثَاتِ” buyurulmuştur. Deniliyor ki; Medine’de Yahûdi Lebid b. A’sam ve kızı Hz. Peygamber (sav)’e büyü yaptılar. Bir ipe 12 düğüm atıp üflediler, bu şekilde Resulullah büyüden dolayı hastalandı. Allah işte O’na muavvizeteyn’i (Felak-Nas Surelerini) 12 âyet olarak gönderdi. Resulullah ipe her âyeti okuduğunda bir düğüm çözülyordu. Tüm düğümler çözülmüce Resulullah da iyileşti.⁵⁸²

Yukardaki ifadelerden anlaşıldığı üzere müellif Resulullah'a büyü yapıldığı iddiasına karşı çıkmıyor ve sadece ilgili rivâyetleri aktarmakla yetiniyor.

Yine Felak ve Nas sureleriyle ilgili bir tartışma konusu da şudur: Bazıları İbn Mes’ûd’a dayandırılan bir rivâyet dolayısıyla “Felak ve Nas Suresi’nin Kur’an’dan olmadığını, sadece Resulullah’ın büyüden kurtulması için Allah’ın bildirdiği bir dua olduğunu ve namazda okunmaması gerektiğini” iddia ederler. Müellifimizin bu iddiaya yaklaşımı da yine Mevdûdî’nin itiraz gerekçelerini şu şekilde aktarmaktan öteye gitmiyor: “Mevdûdî bu iddiayı Bezzar’dan bir rivâyetle şu şekilde reddeder:

- 1) Binlerce sahabe içinde İbn Mesud’dan başka bu iddiayı savunan olmamıştır.
- 2) 3. Halife Hz. Osman zamanında çoğaltılıp önemli İslam merkezlerine gönderilen Mushaflarda bu sureler yazılıydı ve Kur’an’dan kabul ediliyordu.
- 3) Resulullah’dan günümüze kadar bu sureler hep Kur’an’da yazıla gelmiştir, namazlarda okunmuştur ve hiç itiraz eden de olmamıştır.
- 4) Birçok rivâyette Resulullah’ın bu sureleri namazda okuduğu ve okunmasını tavsiye ettiği naklediliyor. Yine bir hadiste bu iki sure kadar kıymetli başka sure indirilmediği ifade ediliyor.

⁵⁸¹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, III, 296-299.

⁵⁸² Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 536.

Tüm bu deliller ışığında İbn Mes'ûd'un yanlış bir icthad yaptığı anlaşılıyor. Elbetteki İbn Mes'ûd büyük bir müfessir (âlim) ve sahabedir. Ancak bu O'nun yanılmaz ve hatadan beri oduğu anlamına gelmez. Ayrıca O'nun icthad hatası yapmış olması da büyüklüğüne bir halel getirmez ve kimseye de O'na dil uzatma hakkı vermez.⁵⁸³

Ayrıca Kur'an'ın Allah tarafından korunduğu Hicr Suresi 9. “ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ - وَأَنَا لَهُ لِحَافِظُونَ - Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.” âyetinde açıkça belirtilmiştir. O yüzden kimse eksiltme ve çoğaltma yapamaz.”⁵⁸⁴

5) SİGARA İÇMEK

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (١٥٧)“

A'raf 157. âyetinde⁵⁸⁵ geçen “ pis şeyleri haram kalmıştır.” cümlesinden dolayı sigara içmenin haram olduğunu şöyle savunuyor:

Birçok İslam âlimi bu âyeti (وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ) delil göstererek sigaranın haram olduğunu söylemişlerdir. Nitekim Allah “ O peygamber Muhammed benim adıma benim iznim ve emrimle pis ve zararlı olan her şeyi haram kılmıştır.” buyurmuştur. Akıllı olan bir insana (ister içsin ister içmesin) sigara nasıl bir şey diye sorulduğunda; sigara içmek kötü ve zararlı bir şey, diyecektir. Zaten Allah da peygamberi vasıtasıyla pis ve zararlı şeyleri haram kılmıştır. Sigaranın zararlarını şöyle sıralayabiliriz.

1) Allah “ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ” - fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez.” (En'âm; 141)” buyuruyor. Sigara da muhakkak ki bir israftır.

⁵⁸³ Mevdûdî, *Tefhimü'l-Kur'an*, VII, 49.

⁵⁸⁴ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, V, 537-541

⁵⁸⁵ Onlar, ellerindeki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarlar. Peygamber onlara iyiliği emreder ve onları kötülükten meneder; yine onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını kaldırır, üzerlerindeki zincirleri çözer. O peygambere inanan, onu koruyup destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte bunlardır kurtuluşa erenler. A'râf: 157

2) Hz. Peygamber (sav) buyuruyor ki; “ مَلْعُونٌ مَنْ ضَارَّ مُؤْمِنًا أَوْ مَكَرَ بِهِ (Tâc 23)⁵⁸⁶ – Bir müslümana zarar veren veya onu kandıran kimseye Allah gazab (lanet) eder. Sigaranın içene ve yanındakilere ne kadar zarar verdiği malumdur.

3) Resulullah (sav) “ مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلًا فَلْيَعْتَزِلْنَا أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ - Soğan ve sarımsak yiyen kimse ağır kokusundan dolayı mescidimize yaklaşmasın”⁵⁸⁷ buyuruyor. Sigaranın da ne kadar pis koktuğu malumdur. Ayrıca insanın rahatsızlık duyduğu şeyler meleklere de eziyet oluyor.

4) Yine Peygamberimiz (sav); “ لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارًا فِي الْإِسْلَامِ – İslam’da kendine de bir başkasına da zarar vermek doğru değildir.”⁵⁸⁸ buyuruyor. Sigara birçok zaman insanın bağ ve korusunu, ekin ve otağını, evini, elbiselerini, giyeceklerini yakmıştır. İnsanın bıyık ve parmaklarını sarartır, ağır ve pis bir koku yapar. Zaten bugün bilim de sigaranın en az 20 hastalığın nedeni olduğunu açıklıyor.

Ben inanıyorum ki bu saydığım gerekçeler sigaranın haram olduğuna delil olarak yeter de artar.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Tirmizî, *Birr*, 27.

⁵⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/12; İbn Huzeyme, *Sahih*, 1667; Beyhakî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 3/77.

⁵⁸⁸ Süyûtî, *Camiü's-Sağir*, 6, 562.

⁵⁸⁹ Licevî, *Beyanu'l-Kur'an*, II, 118-120.

SONUÇ

Hız. Peygamber (sav) ve sahabeden sonra yüzyıllar boyunca İslam âlimleri Kur'an'ın anlaşılması için büyük emekler sarf etmişlerdir. Bu çabalar günümüzde de artarak devam etmektedir. Çünkü İslamiyetin doğru bir şekilde yaşanabilmesi için Kur'an'ın anlaşılması gerekmektedir. Şüphesiz ki yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim bizzat Rabbimizin Kerim kitabında buyurduğu gibi muhkem (açık-anlaşılır) bir kitaptır. Ama yine Kur'an-ı Kerim bazı yönleriyle yine Rabbimizin buyurduğu gibi müteşâbih (kapalı-farklı anlamlara gelebilen) bir kitaptır. İşte müfessirlerimizin emek ve gayretlerinin büyük bir bölümü belki de bu farklı anlamlar taşıyan âyetleri açıklığa kavuşturmak için harcanmıştır.

İşte bu müfessirlerden biri de *Beyanu'l-Kur'an* adlı eserini incelediğimiz çağdaş müfessirimiz Mehdi Licevî'dir. Mehdi Licevî'nin eserinde genel olarak ilk göze çarpan unsur müellifin mu'tedil görüşleridir. Bunu eserin birçok yerinde görmek mümkündür. Yukarıda zikrettiğimiz müteşâbih âyetler hususunda bazı yorum ve açıklamalarda bulunsa da son söz olarak önceki müfessirlerin çoğunun yaptığı gibi "en iyisini-doğrusunu Allah bilir." demiştir.

Mehdi Licevî'nin eserinin öne çıkan başka bir özelliği de Kur'an'ın daha geniş kitlelere ulaşması gayesiyle yazılmış olan dilidir. Eser Kürtçe diliyle kaleme alınan çok az sayıdaki tam tefsirlerden biridir. Tam tefsir diyoruz zira Kürtçe olarak yazılan fasikül-risale denilebilecek hacimde bir veya birkaç sureyi ele alan tefsirler yok değildir ancak netice itibarıyla bunların sayısı da bir çırpıda sayılabilecek kadar azdır. Gerçi eserin Osmanlıca alfabesiyle (belki de Farsça da denilebilir) yazılmış olması nedeniyle ne kadar geniş bir kitleye hitap ettiği tartışma konusu edilebilir. Çünkü Kur'an dili olan Arapça'ya birkaç harf ilave edilmiş Farsça alfabesine benzeyen bu alfabeyle bilenlerin sayısı günümüzde ne orandadır bilemiyoruz. Eserin önsözünde paylaşılan tefsir ilmine dair yüzeysel bilgilerden hareketle eserin asıl hedef kitesinin halk olduğunu düşünsek de alfabesinden dolayı belli bir düzeyde okur-yazarlığı olanlarla (yani medrese ve ilahiyat gibi alanla ilgili zümrelerle) sınırlı kalacağı da inkâr edilemeyecek bir gerçektir.

Eserin dili hakkında ise dil uzmanı olmamakla beraber acizane dilinin yalın, basit ve anlaşılır olduğunu söyleyebiliriz. Eserin bazı yerlerinde yöresel lehçe

kavram ve kelimeleri kullanılmış olsa da genel itibariyle eserin dili çoğunluğun anlayabileceği düzeydedir. Zaten müellif eserin önsöz kısmında dilin grameriyle ilgili zorluk ve sıkıntılarını dile getirmiştir. Ancak araştırmamızın dışında olduğu için biz bu sınırlı bilgiyle iktifa etmeyi yeterli buluyoruz. Müellifin önsözünde değindiği gibi eserde bu yönde bazı eksik ve hatalar mevcut olmasına rağmen netice itibariyle eser, farklı bir dilde kaleme alınmış olması ve Kur'an'ı daha geniş kitlelere ulaştırma gayesi yönüyle de takdire şayandır.

Eserin üslubu genel itibariyle gerçekten okuyucuyu sıkmayan sohbet havasında, yer yer de karşılıklı soru-cevap şeklinde olmasından dolayı gâyet akıcıdır. Belki başta dile aşına olmamaktan veya dilin farklılığından kaynaklanan akıcılığa engel arızı durumlar olsa da esere aşına oldukça ve eserin üslubunu kavradıkça bu geçici sıkıntılar da ortadan kalkmaktadır.

Müellif başta da ifade ettiğimiz gibi genel itibariyle mu'tedil görüşler serdettiği gibi yöntemi de bununla mütenasiptir. Müellif eserde önce sürenin genel bir tanıtımını yapıyor. Kaç âyet olduğu, nerede indiği, hangi ana konulara temas ettiği ve sürenin geneliyle ilgili bir nüzûl sebebi varsa bunu da paylaşıyor. Zira bir veya birkaç âyetle ilgili nüzûl sebebi olduğunda zaten müellif bunu ilgili âyette nüzûl sebebi başlığı altında aktarmaktadır.

Eserde "Nüzûl Sebebi" başlığı neredeyse her surede rutin olarak yer almaktadır. Bunun dışında birkaç âyette değinilen konuları müellif gerekli gördüğü yerlerde ayrı bir başlık altında toparlamaktadır. Bu yönüyle özellikle kıssalarla ilgili âyet ve surelerde "kıssanın mesajları, kıssanın hikmetleri veya kıssanın verdiği dersler" başlıkları altında yer veriyor. Yine bazı âyetlerin ortak mesajlarını bir başlık altında zikrediyor. Bazen de tartışmalı olan bazı konuları da ilgili âyetlerde müstakil başlıklar altında izah ediyor. Sigara gibi bazı güncel konular da bu neviden sayılabilir.

Müellif Mehdi Licevî'nin bazı âyetleri açıklarken çekinmeden, rahatlıkla sahabe, Tâbiîn ve diğer âlimlerin görüşlerine genellikle de adlarını zikrederek yer verdiğini görmekteyiz. Özellikle İbn Abbas'a sık sık müracaat ettiği görülmektedir. Ancak bu görüşlere yer verilmesinin tek nedeni konuyu izah etmek değildir. Müellif bazen farklı görüşler hakkında okuyucuyu haberdar etmek için bazen de bu görüşlere

karşı çıktığını belirtmek için bu görüşleri aktarmaktadır. Hangi amaçla olursa olsun bu görüşlere yer verilmesinin esere bir zenginlik kattığı gerçektir.

Beyanu'l-Kur'an'ın belki bir eksiklik olarak nitelendirebileceğimiz yönü ise bazen kaynaklara açık ve net bir şekilde yer verilmeyişidir. *Beyanu'l-Kur'an*'da dipnot kavramı mevcut değildir ama birçok yerde müellif kaynakları parantez içinde vermiştir. Ancak zikrettiğimiz gibi azımsanmayacak ölçüde de kaynakların ihmal edildiği bölümler mevcuttur. Bunun bilinçli yapıldığı kanaatinde olmasak da bunun önemli bir eksik olduğunu vurgulamak durumundayız. Gerçi çalışmamızda kaynak belirtilmeyen birçok naklin kaynağını araştırıp dipnotlarda verdik ama özellikle İbn Abbas'tan naklettiği rivâyetlerin kaynaklarına ulaşmak pek mümkün olmadı.

Ayrıca *Beyanu'l-Kur'an*'ı genel itibariyle pek de var olan bilgileri tekrardan öteye geçebilmiş özgün bir eser değildir. Zira farklı bir yaklaşım veya yeni tespitler sunmamaktadır. Ancak eserin nispeten özgün-orijinal diyebileceğimiz bölümü çalışmamızın sonlarına doğru yer verdiğimiz ilmi tefsir ekolü yönüdür. Bu da ancak klasik tefsir eserleriyle kıyaslandığı zaman söz konusu olmaktadır.

Müellifimiz Mehdi Licevî diğer müelliflerden farklı olarak “Bomba ve Mayın, henüz yapılamamış olan koku ile iletişim” gibi ilim ve teknoloji ile ilgili konulara temas etmiş ve bu konular ile âyetler arasında ilişki kurmuştur. Belki bunu da daha önce zikrettiğimiz müelliflerden (Elmalılı Hamdi Yazır, Süleyman Ateş ve Celal Kırca'dan) daha sonra eserini kaleme almış olmasıyla izah etmek mümkündür.

Netice itibariyle diyebiliriz ki müellifimiz Mehdi Licevî ilmi tefsir ekolü bakımından da çok da farklı tespitler ortaya koymamıştır. Bu yönüyle de tekrardan öteye gidememiştir. Ama zaten müellifin eserinde böyle bir iddiası da söz konusu değildir.

Ayrıca *Beyanu'l-Kur'an*'ı salt bilimsel veya filolojik bir tefsir kategorisine koymak mümkün değildir. Çünkü eserde bilimsel, filolojik ve ictimai yön dengeli bir şekilde kullanılmıştır. O yüzden *Beyanu'l-Kur'an*'ı ağırlıklı bir yönün hakim olduğu bir tefsir olarak nitelendirmek yerine birçok yönün mevcut olduğu bir tefsir olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü müellif *Beyanu'l-Kur'an*'da bilimsel ve dilsel izahlara önemli yer vermişse de ictimai v.s. yönleri de ihmal etmemiştir.

Yani araştırmamız neticesinde ulaştığımız kanaatimiz odur ki müellif *Beyanu'l-Kur'an*'ı ele alırken Kürtçe konuşan insanlara bir tefsir yazmayı eserinde öncelemiş; yoksa tefsir dünyasına farklı bir açılım getirme, farklı bir yönelim ve ufuk açma iddiasında değildir.

Sonuç itibariyle yukarıda zikrettiğimiz bazı eksik hususlara rağmen müellifin yeni bir dilde ve yeni bir kitleyi hedef alarak Kur'an'ı yeni kesimlere ulaştırmayı gaye edinmesi takdire Şayandır.

BİBLİYOGRAFYA

- ACAR, Abdullah. “Bir İctihat Kaynağı Olarak Kur’ân Kıssaları”. **İHAD**, S. 9 (2007): 97-152.
- AKDEMİR, Hikmet. **Klasik Tefsirlerde Yer Alan Bir İsrailiyat Örneği**. Harran Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, Sy. 5 (Ocak-Haziran 2003): 70-85.
- ALBAYATI, Yasir Adel Zaynal. **Tefsirde Bağlam (Siyak) ve El-Muharrerü'l-veciz Örneği**. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.
- ALBAYRAK, Halis. **Kur’ân’ın Bütünlüğü Üzerine** (Kur’ân’ın, Kur’ân’la Tefsiri). 6. Baskı, Şûle Yayınları, İstanbul 2011.
- ALBAYRAK, Halis. “Mubhemâtü'l-Kur’ân İlmi ve Kur’ân Tefsirindeki Yeri”. **AÜİFD** 32, (1992): 155-182.
- ALTUNTAŞ, Abdurrahman. **Kur’an’da Temel Siyasi Kavramlar**. Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- ARPA, Enver. **İbn Teymiye’nin Kur’an Anlayışı**. Fecr Yayınevi, Ankara 2002.
- ARPA, Enver. “Müteşâbih Âyetler Kavramı Hakkında Tarihî ve Semantik Bir İnceleme”. **AÜİFD** 43, Sy. 2 (2002): 151-168.
- ATAY, H. **Kur’an’a Göre Araştırmalar I, II, II, IV, V, VI, VII**. Atay Yayınevi, Ankara 1993, 1994, 1995
- ATEŞ, Abdurrahman. “Geçmişten Günümüze Bilimsel Tefsir Okulu”. **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi** 2, Sayı: 4 (2002): 117-141.
- ATEŞ, Süleyman. **İslâma İtirazlar ve Kurân-ı Kerîmden Cevaplar**. Kılıç Kitabevi, Ankara 1976.
- ATEŞ, Süleyman. **İşârî Tefsîr Okulu**. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1974.
- ATEŞ, Süleyman. **Kur’an Ansiklopedisi**. Kuba Yayınları, İstanbul trs.
- ATEŞ, Süleyman. **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**. Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul trs.
- AYDEMİR, Abdullah. **Tefsirde İsrâiliyyât** (Hicri 6. asrın başına kadar). Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1974.
- AYDIN, İsmail. **Filolojik Tefsirin Doğuşu Ve Gelişimi**. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2010.

- BAKKAL, Ali. “Kur’an’da Mensuh Âyetlerin Sayısı”. **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sy. 2 (1996): 33-72
- BAŞYİĞİT, Nurettin. **Elmalılı’da İlmî Tefsir**. Yüksek Lisans Tezi, Bursa 1996.
- BİÇEN, Esmâ. **H. Aişe’nin Tefsir Metodu Ve Tefsirdeki Yeri**. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2011.
- BİLGİN, Abdülcelil. **Kur’an’daki Deyimler ve Zemahşeri’nin Keşşaf’ı**. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- BİLMEN, Ömer Nasûhî. **Büyük Tefsîr Tarihi**. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1973.
- BİRİŞİK, Abdulhamit. **Kıraat İlmî ve Tarihi**. Emin Yayınları, Bursa 2004.
- BOLELLİ, Nusrettin. “Alfabe’nin İcadı ve Tarih Boyunca Kürtlerin Kullandığı Alfabeler”. **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi** Yıl:1, Cilt:1, Sayı:1, (Ocak 2015): 8-27.
- BOLELLİ, Nusrettin. **Belâgat**. Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2009.
- BOLELLİ, Nusrettin. “Kürt Bilginlerin Yazdıkları Bazı Eserlerin Tanıtımı”. **Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi** 1, Sy.1, (Ocak 2015): 67-81.
- BULÛT, Ali. **Erken Dönem Tefsir Mukaddimelerinin Tefsir Usûlü Açısından Değerlendirilmesi**. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2009.
- CERRAHOĞLU, İsmail. “Garânîk”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 13: 361-366. TDV Yayınları, İstanbul 1996.
- CERRAHOĞLU, İsmail. **Kur’an Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller**. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1968.
- CERRAHOĞLU, İsmail. **Tefsîr Tarihi**. Fecr Yayınevi, Ankara 1996.
- CERRAHOĞLU, İsmail. **Tefsîr Usulü**. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1971.
- CÜNDİOĞLU, Düccane. “Kur’an’ı Anlamada Deyimsel İfadelerin Rolü Ve Önemi”, **2. Kur’an Haftası Kur’an Sempozyumu**, Fecr Yayınları, Ankara Şubat-1996, s. 51-77.
- CÜRÇÂNÎ, Ali bin Muhammed es-Seyyid eş-Şerif. **et-Ta’rifât** (Terimler Sözlüğü). çev. Arif Erkan. Bahar Yayınları, İstanbul 1997.
- DARTMA, Bahattin. “Kur’ân’ın Tanımı ve Niteliği”, (Ed.): Bahattin Dartma. **Tefsir Tarihi ve Usul**. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 30-55.

- DEMİR, Ekrem. **Muhammed İzzet Derveze'nin Kur'an'ı Anlama ve Yorumlama Yöntemi**. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- DEMİR, Recep. **Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem**. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004.
- DEMİRCİ, Muhsin. **Kur'an Tarihi**. MİFAV Yayınları, İstanbul 2015.
- DEMİRCİ, Muhsin. "Nas-Olgu İlişkisi Açısından Mükerrer Nüzûl". **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 20 (2001): 5-21
- DEMİRCİ, Muhsin. "Tefsirin Doğuşu ve Tedvîni", (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usulü**. T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 80-106.
- DEMİRCİ, Muhsin. "Tefsîr Usûlünün Temel Kaynakları". **Kur'an'ın Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi**, sy. 22, 23, 24, (Aralık 1999, Ocak 2000): 155-186.
- DEMİRCİGİL, Bayram. **Hasan-ı Basrî Kıraati Ve Kur'an Tefsirine Katkısı**. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2016.
- DUMAN-ALTUNDAĞ. "Hurûf-u Mukatta'a". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. İstanbul 1998.
- DUMAN, Mehmet Zeki. "Kur'an'da Müteşâbihât". **Bilimname** 9, 2005/3, s. 13-37.
- DUMAN, Mehmet Zeki. "Müteşâbihâtın Te'vili". **Bilimname**, S. 9, 2005/3, s. 39-54.
- DURMUŞ, İsmail. "Hazif". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 17: 122-124. TDV Yayınları, İstanbul 1998.
- DURMUŞ, İsmail. "İtnab". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 19: 219-220. TDV Yayınları. İstanbul 1999.
- DURMUŞ, İsmail. "Kinaye". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 26: 34-36. TDV Yayınları, Ankara 2003.
- DURMUŞ, İsmail. "Mecâz". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 28: 217-220. TDV Yayınları, Ankara 2003.
- DURMUŞ, İsmail. "Müşâkele", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 23: 154-155. TDV Yayınları, İstanbul 2006.
- DURMUŞ, İsmail. "Tağlib". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 39: 372-374. TDV Yayınları, İstanbul 2010.

- DÖNER, Ertuğrul. “İsrâiliyyât Kavramının Oluşum Ve Olgunlaşma Süreci”. **Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 2, Sayı: 4 (Denizli 2015): 2-39.
- EBÛ ZEHRA, Muhammed. **İslâmda İtikadi-Siyasi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi**, (Çev.): Sıbğatullah Kaya, Şura Yayınları, İstanbul 1996.
- EKER, Enise. **Bilimsel Bilginin Tefsir Olma Özelliği**. Yüksek Lisan Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2016.
- EROL, Merve. **Bilimsel Tefsir Yöntemi: Hamdi Yazır Ve Süleyman Ateş Örneği**. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2014.
- FINDIK, Mehmet Ali. **Mücahid ve Tefsir İlmindeki Yeri**. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2003.
- GEZGİN, Ali Galip. “Kur’an’da Nesh Problemine Eleştirel Bir Yaklaşım” **İslami Araştırmalar Dergisi** 14, Sayı 1, (Ankara 2001): 49-65
- GÜL, Ali Rıza. “Garânik Kıssasının Reddi Üzerinden Kur’an Savunusu: Ahmed Hamdi Akseki Örneği”. **Çukurova Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi** 14 Sayı 2, (Temmuz-Aralık 2014): 1-38.
- HACİMÜFTÜOĞLU, Nasrullah, “ Bedî‘ ”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 5: 320-322. TDV Yayınları, İstanbul 1992.
- HAMÎDULLAH, Muhammed. **Kur’ân-ı Kerîm Tarihi**, çev., M. S. Mutlu. İstanbul 1965.
- HARMAN, Ömer Faruk. “Kur’ân”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 26: 416-417. TDV Yayınları, Ankara 2002.
- EMİN EL-HÛLÎ. **Kur’an Tefsirinde Yeni Bir Metod**. Bayrak Matbaası, İstanbul 1995.
- IŞIKDOĞAN, Davut. “Güneydoğu Medreselerinde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri: Mardin Örneği”. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi** 53:2 (2012): 43-83
- İBN MANZÛR, Ebû’l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukrem el-İfrîkî el-Mısırî, **Lisânü’l-Arab**, 1. Baskı, Dâr Sâdır, Beyrut trs.
- İSLAMOĞLU, Mustafa. **Hayat Kitabı Kur’ân**. Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008.

- MUHAMMED ŞEHRUR. **el-Kitâbu ve'l-Kur'ân -Kırâe Muâsıra** (Lügavî Kuran Okumaları) Çev. Mustafa Ünver. Sidre Yayınları, Samsun 2001.
- KARACELİL, Süleyman. **Tefsir Usulünün İşlevi ve Yapısı**. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- KARAGÖZ, Mustafa. **Dilbilimsel Tefsir Ve Kur'an'ı Anlamaya Katkısı** (Hicri İlk Üç Asır). Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2009.
- KARAGÖZ, Mustafa. "Vücûh ve Nezâirin Terimleşme Süreci-'Nezâir'in 'Eşanlamlılık' Olarak Tanımlanması Sorunu". **Bilimname**, Sy. 14 (2008/1): 7-33.
- KARAKAYA, Mehmet Murat. **Kuranın Anlaşılmasında Dil Problemi**. Marifet Yayınları, İstanbul, 2003.
- KARAMAN, Hayrettin. **Anahatlarıyla İslâm Hukuku-1**. Ensar Neşriyat, İstanbul 1993.
- KIRCA, Celal. **Kur'ân ve Bilim**. Marifet Yayınları, İstanbul 1996.
- KIRCA, Celal. **Kurân ve Fen Bilimleri**. Marifet Yayınları, İstanbul, 2005.
- KOÇYİĞİT, Talat. **Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi**. Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1974
- KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. **el-Câmi' Li-Ahkâmi'l-Kur'ân**. (ter. Beşir Eryarsoy) Buruc Yayınları, İstanbul 1998.
- KÜÇÜKKALAY, Hüseyin. **Abdullah İbn Mesud ve Tefsir İlmindeki Yeri**. Denizkuşları Matbaası, Konya 1971.
- MAMİŞ, Mehmet Emin. **Kur'an Tekrarlarına İstatistiksel Bir Yaklaşım**. Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2007.
- MEVDÛDÎ, Ebu'l-A'lâ, **Tefhîmu'l Kur'ân**, (Türk. Çev. Kurul), İstanbul, 1986.
- MUKATİL b. SÜLEYMAN. **Kur'an Terimleri Sözlüğü** (Thk.) Dr. Abdullah Mahmûd Şehhâte (1975) , terc. M. Beşir Eryarsoy, İşaret Yayınları, İstanbul 2003.
- OKUYAN, Mehmet. "Kur'an Nüzûlünde Tekerrür Problemi". **İslami Araştırmalar Dergisi** 14, Sayı 1 (Ankara 2001): 91-101.
- OKUYAN, Mehmet. **Kur'an-ı Kerimde Çok Anlamlılık**. Düşün Yayıncılık, 2013.

- ÖZDAŞ, Haşim. “**Kur’an’ın Kürtçe Çevirilerinde Karşılaşılan Problemler ‘Meala Fîrûz Şerha Qur’ana Pîroz’ Örneği**”. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2015.
- ÖZDAŞ, Haşim. “Kürtçe Meâl-Tefsir Gelişim Süreci (Kurmancî Örneği)”, **e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi** 8 Sy.1 (Nisan-2016): 340-357
- ÖZTÜRK, Mustafa. **Kıssaların Dili**. Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.
- ÖZTÜRK, Mustafa. **Kur’an Dili Ve Retoriği**. Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- ÖZTÜRK, Mustafa. “Kur’an Kıssalan Bağlamında İsrailiyyat Meselesine Farklı Bir Yaklaşım”. **İslami İlimler Dergisi** 9, Sayı 1 (Bahar 2014): 11-68
- POLAT, Fethi Ahmet. “Tarihi Olaylarla İlgili Kur’ân İlimleri”, (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 210-232. 174
- ER-RAGIP, el-İSFAHANİ. **Müfredat** (Kur’an Kavramlar Sözlüğü). Çev. Prof. Dr. Abdulbaki Güneş, Dr. Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul 2010.
- PARET, Rudi. **Kur’an Üzerine Makaleler** (Çev.) Ömer Özsoy. Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- SERİNSU, Ahmet Nedim. **Tarihsellik ve Esbab-ı Nüzûl**. Şule Yayınları, İstanbul 1996.
- SOYSALDI, H. Mehmet. **Kuran Semantiği Açısından İnançla İlgili Temel Kavramlar**. Çağlayan Yayınları, İzmir 1997.
- SUYÛTÎ, el-Hafız Celaluddin Abdurrahman. **el-Câmiu’s-Sagîr**. Dâru’l-Fikr, Beyrut 1401/1981.
- SUYÛTÎ, el-Hafız Celaluddin Abdurrahman, **el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân**, (Thk.): Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, el-Mektebetü’l- ‘Asriyye. Beyrut 2008.
- SÜYÛTÎ, el-Hafız Celaluddin Abdurrahman, **Tenâsüku’d-Dürer Fi Tenâsübü’s-Süver** (Kur’an Surelerinin Sıralanışındaki Sırlar). Çev. Mustafa Karakoç. Rağbet Yayınları, İstanbul 2004.
- ŞİMŞEK, M. Sait. **Günümüz Tefsir Problemleri**, Kitap Dünyası Yayınları, Konya 2008.
- ŞİMŞEK, M. Sait. **Kur’ân’ın Ana Konuları**, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.

- ŞİMŞEK, M. Sait. **Kur'ân Kıssalarına Giriş**, Yöneliş Yayınları, İstanbul 1993.
- ŞENGÜL, İdris. “Kıssa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**. 25: 498-499. TDV Yayınları, Ankara 2002.
- ET-TALEHÎ, Berake binti Mudîf. **es-Sihru Hakikatuhu ve Te'sîrihi ve Hukmuhu ve'l-Vakâtu ve'l-İlâcu Minhu** (Kur'ân ve Sünnet Işığında Sihir). çev. Mustafa Öztürk. Guraba Yayınları, İstanbul, 2008
- TEMEL, Ali. **Dilbilimsel Tefsirlerde Kıraat**. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2015
- Ünver Mustafa. **Kur'anı Anlamada Siyakin Rolü-Bütünlük Üzerine**. Sidre Yayınları, Ankara 1996.
- ÜNVER, Mustafa. “Kur'ân Lafızlarına Dair İlimler”, (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013, s. 157-183.
- ÜNVER, Mustafa. “Kur'ân Manalarına Dair İlimler”, (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s.184-209.
- ÜNVER, Mustafa. “Tefsir Ekolleri”, (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usulü**, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını. Eskişehir 2013, s. 132-155.
- ÜNVER, Mustafa. “Temel Tefsir Yöntemleri”, (Ed.): Bahattin Dartma, **Tefsir Tarihi ve Usûlü**. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2013, s. 108-131.
- YARGICI, Atilla. “Tefsirlerde İsrâiliyyât Konusuna Eleştirel Bir Yaklaşım”. **HÜİFD**, Sy. 15, (2006): 51-65.
- YAVUZ, Ömer Faruk. “Gazâlî Ve İlmî Tefsir”. **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 31 (2011): 39-59.
- EZ-ZEHEBÎ, Muhammed Hüseyin, “Tefsir ve Hadiste İsrailiyyât”, (Çev.): Muhammet Yılmaz, **ÇÜİFD** 2, Sy. 1, (2002): 155-189.
- EZ-ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed. **el- Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, (Thk.): Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Dâru İhyâu'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Beyrut trs.